

Nie je ťažké nájsť príklady spolužitia občanov väčšiny a menšiny, ktoré nie sú pohodové, napriek tomu, že žijú vedľa seba niekoľko generácií. Komerčné médiá nám takéto príklady ponúkajú denne. Ich účelom sú senzácie, škandály a tým zvýšenie sledovanosti divákov alebo zvýšenie nákladu príslušného periodika. Konečným výsledkom je znechutenie divákov a čitateľov, otrava ovzdušia v spoločnej obci alebo meste a ešte horšie vzájomné spolužitie.

Tiež nie je ťažké nájsť príklady spolužitia občanov väčšiny a menšiny, ktoré sú tolerantné a ústretové napriek tomu, že žijú vedľa seba niekoľko generácií. Málokedy sa o týchto pozitívnych príkladoch dozvedáme z masmédií. Táto kniha patrí medzi užitočné výnimky a kiež by jej dôsledkom bol zvýšený záujem o hľadanie nových spôsobov priateľského spolužitia v spoločnej obci a meste.

Miro Pollák

Smetanka - Schmiedl • Mnohonárodnostný Medzev

Michal Smetanka
Jozef Schmiedl

Mnohonárodnostný Medzev

Spomienky na spolužitie Nemcov a Rómov

Nadácia Solidarita-Východ
Centrum antropologických výskumov
Ústav rómskych štúdií Prešovskej univerzity

Michal Smetanka – Jozef Schmiedl

Mnohonárodnostný Medzev

Spomienky na spolužitie
Nemcov a Rómov

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
– program Kultúra národnostných menšín 2012

V rámci projektu

Interetnický výskum obce Medzev – Nemci a Rómovia v jednej obci
– príprava a realizácia interetnického výskumu
– spolunažívanie Nemcov a Rómov v obci Medzev
(KNM-1759/2012/1. 5. 3)

Autori: PaedDr. Michal Smetanka – Ing. Jozef Schmiedl
Názov: **Mnohonárodnostný Medzev**
Spomienky na spolužitie Nemcov a Rómov
Recenzent: Mgr. Alexander Mušínska, PhD.
Grafická úprava: Mgr. Sergej Pančák - W&A
Ilustrácie: Fero Guldan
Vydavateľ: Centrum antropologických výskumov v Prešove v spolupráci
s Nadáciou Solidarita-Východ z Košíc a s Ústavom rómskych
štúdií Prešovskej univerzity v Prešove
Vydanie: Prvé, 2012
Tlač: Tlačiareň Kušnir, Prešov

ISBN 978-80-89450-07-7

Prešov 2012

OBSAH**Inšpiratívne spolužitie v Medzeve**

Do tejto časti sme začlenili state stručne popisujúce územie, osídlenie, históriu národností v regióne a v meste Medzev. Hlavný akcent v tejto časti kladieme na spolunažívanie rôznych národností v Medzeve v historickom kontexte.

Namiesto úvodu	... 7
Mnohonárodnostný región Bodvy	... 12
Multietnický Spiš	... 13
Stručná história mesta Medzev	... 17
Karpatskí Nemci	... 21
Rómovia na Spiši	... 25
Rómovia v Medzeve	... 27
Medzevskí rómski muzikanti	... 31

Príbehy a rozprávania

Od zaujímavého príbehu rómskeho primáša, ktorý sa v Medzeve dodnes rozpráva, cez rozprávanie staršej a strednej generácie Rómov, po zaujímavé myšlienky mladého rómskeho muža. Ďalej sú to vybrané rozhovory Mantákov, ktorí v Medzeve nielen žili, ale dlhodobo pre Medzev aj pracovali a podieľali sa na jeho rozvoji, rozprávania pani učiteľky, ktorá napriek tomu, že pôvod v Medzeve nemá, dušou a svojou celoživotnou prácou nielen v miestnom školstve, ale aj v oblasti kultúry a spoločenského života urobila pre rozvoj Medzeva veľmi veľa. Napokon pútavé písanie - rozprávania o Rómoch a krstinách pani Eleonóry Fabiánovej.

Muzikantský príbeh	... 33
Karol Horváth	... 35
David Kompaš	... 37
Margita Klempárová	... 38
Ervín Schmotzer	... 40
Jozef Schmiedl	... 43
Valéria Flachbartová	... 45
Marta Ružbarská	... 47
Rozprávania o Rómoch	... 50
Krstiny	... 52

(Ne)známe komunity Medzeva

V tejto časti sme sa pokúsili zhromaždiť materiál o nemeckej komunite a rómskej komunite Medzeva, ktorý odkrýva zaujímavosti poukazujúce na ich špecifiká. Overili sme si, že aj pre členov jednotlivých komunít sú tieto informácie o nich často neznáme, pričom sú podľa našej mienky veľmi zaujímavé a vykazujú vysokú mieru exkluzívnosti v kultúrnom kontexte regiónu a ostatných komunít.

Do tejto časti sme začlenili vybrané state výsledkov výskumu v medzevskej rómskej osade, ktoré boli interpretované v bakalárskej diplomovej práci Gabriely Brychtovej z roku 2005 a zaujímavým spôsobom popisujú religiozitu Rómov v Medzeve.

Náboženstvo v rómskej osade Medzev	... 53
Popis domácností Rómov v Medzeve	... 53
Rodinná identita ako centrálny stĺp komunity a kultúrne tradície s ňou spojené	... 53
Súčasná podoba náboženského života v osade a zmeny, ku ktorým v nej dochádza	... 55
Predstava Boha	... 57
Lúboštná mágia	... 60
Zaklínacia mágia	... 60
Urieknutie	... 61
Smrť, pohreb a predstava posmrtného života	... 61
Príbehy o muloch	... 62

Mantácke klenoty

Veľmi hodnotnými materiálmi sú state z pripravovanej monografie o Medzeve, z ktorých sme vybrali časti o mantáckom dialekte, zvykoch a krojoch. Nazvali sme ich Mantácke klenoty, pretože sú vskutku jedinečnými a hodnotnými klenotmi na kultúrnom poli nielen Medzeva, ale aj Spiša a celej Európy. Tieto state zostavil vzácny človek a miestny historik, pán Valter Bistika, spolu s pani Alexandrou Gášparovou a pánom Jozefom Schmiedlom.

Ďalej sú to zaujímavé spomienky, opisy (svadba a tradičný äplbain) a povesti, zapísané pani Eleonórou Fabiánovou a pánom Ervínom Mederom, ktoré nám približujú nielen tradičné zvyklosti Mantákov, ale aj ich kolektívnu pamäť prenášanú skrze stáročia v tradičných rozprávaniach príbehov.

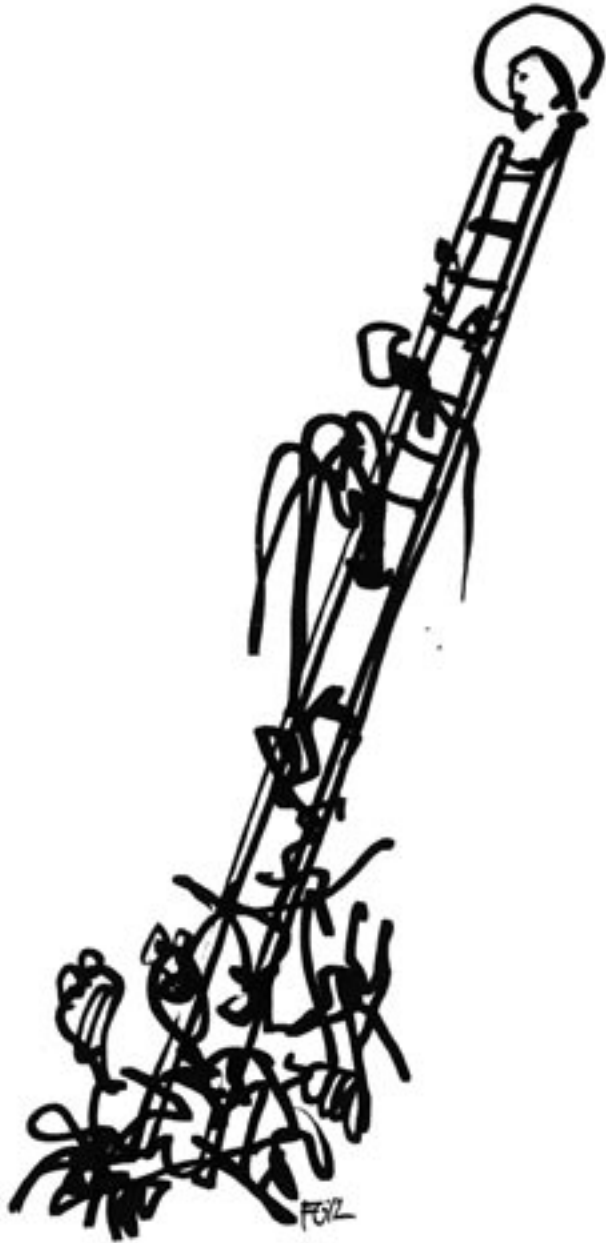
Medzevské nárečie	... 64
Vplyvy okolia	... 65
Zvyky a tradície v Medzeve	... 66
Ľudový odev v Medzeve	... 68
Medzevská svadba	... 70
Jablčné víno – äplbain	... 73
Mantácke povesti	... 74

Namiesto záveru

... 78

Prílohy

Fotografie	... 80
Čo pozitívne sa objavilo v médiách	... 84
Z kroniky Základnej školy Grundschule v Medzeve	... 89
Vývoj medzevských priezvisk	... 90

Inšpiratívne spolužitie v Medzeve

Namiesto úvodu

Mesto Medzev je vskutku zaujímavou a obdivuhodnou lokalitou Slovenska. Nielen svojou polohou v kontexte prírodných krás a zaujímavostí, svojou históriou čo do osídľovania, rozvoja baníctva, remesiel či hámorníctva, ale predovšetkým z hľadiska obyvateľstva a komunit žijúcich na jeho území. Pán Ervín Schmotzer mesto Medzev stručne charakterizoval ako „Európa v malom“. A to práve z dôvodu mnohonárodnostného zloženia obyvateľstva, o čom svedčí celá história tohto mesta.

Zarážajúce je, že história takéhoto zaujímavého mesta nebola v minulosti spracovaná do samostatnej publikácie a kompaktná kniha o Medzeve bude vydaná až v roku 2013. Pravdou je, že vyšlo viacero menších tematických prác spojených s Medzevom, avšak tieto boli vydané predovšetkým v nemeckom jazyku a veľmi často boli úzko špecializované na konkrétne témy. Až pripravovaná publikácia bude v komplexnej podobe mapovať históriu mesta, vývoj remesiel, kultúrny a spoločenský život, činnosti spolkov, organizácií, opisovať prírodné pomery a podobne.

Pri tvorbe spomínanej publikácie sa autorský kolektív, ktorého som bol členom, stretol s viacerými zaujímavosťami týkajúcimi sa spolužitia menšín. Materiál tohto druhu však nebolo možné začleniť do publikácie z koncepčných a rozsahových dôvodov, takže sa publikácia tejto téme venuje len okrajovo. Preto sme sa rozhodli pre vydanie samostatnej publikácie, ktorá by bola venovaná spolunažívaniu menšín v Medzeve.

Od začiatku nebolo našou ambíciou vytvorenie odbornej publikácie, ktorá by bola určená na študijné či iné odborné účely. Naším zámerom bolo sumarizovať a zostaviť materiál, ktorý by spôsobom voľného rozprávania dokázal širokú verejnosť inšpirovať k zamysleniu o dobrých príkladoch spolužitia menšín.

Negatívnych postojov, skúseností, praktík a správ je všade okolo nás nadbytok. My sme sa pokúsili o načrtnutie pozitívneho obrazu z minulosti, ktorý nás môže v mnohom inšpirovať. Niežeby sme chceli idealizovať a romantizovať vzťahy medzi menšinami na tomto území. Faktom však je, že sme sa v histórii nestretli s negatívnymi príkladmi spolunažívania a ani pamätníci ich nespomínajú. Negatívne príklady spolunažívania sú otázkou posledných rokov či desaťročí. Je pravdou, že je ich viac než dosť. Ich popis a rozbor však zanecháme tým, ktorí budú vzťahy analyzovať v období po nás.

Naším zámerom bolo obzrieť sa do minulosti a voľne poukázať na vysokú hodnotu dobrého spolužitia a spolunažívania. Sme presvedčení, že táto hodnota je vysoko aktuálna aj pre dnešok a zajtrajšok. V súčasnosti sme často

svedkami výpovedí o tom, aký je život ťažký a aký máme všetci nedostatok čohosi... Myslíme si, že v minulosti život nebol vôbec ľahší a ľudia mali často vážny nedostatok zdrojov hmotného charakteru, nutných pre kvalitný a bezproblémový život. Disponovali však dostatkom morálnych, sociálnych a iných nehmotných zdrojov, čoho odrazom bolo aj dobré spolužitie medzi susedmi.

Spoločnosť azda disponovala lepšími, aktuálnejšími a životaschopnejšími pravidlami, akými sa poväčšine riadi dnešná spoločnosť. Tie najdôležitejšie dokonca neboli ani písanými pravidlami, zákonmi, nariadeniami, vyhláškami... Vytvárala si ich sama a postupne, adresne, predovšetkým pre seba. Zo spomienok pamätníkov často vyplýva, že dobré spolužitie bola nevyhnutnosť pre kvalitu vlastného života i život celej mestskej komunity. Delenie na „kasty“ podľa farby pleti či jazyka bolo nepredstaviteľné. Niežeby sa ľudia obávali porušenia antidiskriminačných zákonov a následných sankcií. Žiť vedľa seba či spolu bola prirodzená skutočnosť, označenie „dobrého“ alebo „zlého“ záviselo od toho, ako sa jednotlivec alebo skupina stotožňoval so spoločne prijatými a preferovanými hodnotami. Nie akým jazykom rozpráva.

V Medzeve žili Nemci (karpatskí Nemci – Mantáci), Slováci, Rómovia, Maďari i Rusíni. V minulosti mali najväčší podiel na obyvateľstve jednoznačne Mantáci. Zaujímavosťou je, že väčší podiel na obyvateľstve (v histórii Medzeva) tvorili Rómovia než Slováci. Nech už však proporcie rozloženia národností v Medzeve boli akékoľvek, faktom zostáva ich dobré, prirodzené a pre dnešnú dobu až vzorové spolunažívanie.

Môžeme sa stretnúť s názormi o uzatvorenosti nemeckých komunit, o ich neprístupnosti, pocite nadradenosti nad ostatnými či dokonca neznášanlivosti k nie nemeckému prostrediu. Medzev minulosti však všetky tieto nezmyselné mystifikácie popiera. Medzevská komunita Mantákov bola práve naopak otvorená voči vonkajšiemu svetu, napokon od toho záviselo ich živobytie – remeslo a obchod. Xenofóbne názory o apriórnom prirodzenom odpore Nemcov napríklad voči Židom popierajú záznamy z kroník Medzeva, keď je napr. v roku 1942 zaznamenané obrovské rozhorčenie medzevských hámorníkov nad deportáciami Židov. Napokon židovskí obchodníci boli tradičnými a dobrými klientmi remeselníckej výroby v Medzeve. Ako by ich mohli nenávidieť? Veď sa navzájom potrebovali. Židovská komunita v Medzeve trvalo nežila. Miestni historici to vysvetľujú tým, že v Medzeve existoval odjakživa vlastný, špecifický a komunitný hospodársky a ekonomický systém, ktorý neposkytoval veľký priestor pre cudzí obchod, finančníctvo a hospodárenie. Beztak, o neznášanlivosti k Židom, ale aj ostatným národnostiam, nenachádzame žiadnej zmienky.

Miestni historici tvrdia, že práve bez otvorenosti voči ostatným komunitám, bez vzájomnej úcty a spolupráce by komunita Mantákov nedokázala prežiť na tomto území stáročia. Ešte v druhej polovici dvadsiateho storočia platili v Me-

dzeve nepísané pravidlá, ktoré rešpektovali všetci obyvatelia, bez ohľadu na národnostnú príslušnosť. Boli to pravidlá opierajúce sa o poctivosť, česťnosť, úctu, pravdovravnosť, precíznosť, dôveru, spravodlivosť a iné mravné kvality. Aj keď ich nositeľmi a garantmi boli „starí mešťania“, prirodzene ich rešpektovali všetci obyvatelia. O tom, že to nie je idealizácia Medzevčanov, svedčí napríklad aj to, že sa domy a dvory v Medzeve nezamykali ešte v druhej polovici dvadsiateho storočia!

Keby vás zaujímala charakteristika Medzevčana (v introspekcii), jej základ tvorí:

- disciplína,
- tolerancia,
- humor,
- pocit zodpovednosti nielen za seba, ale aj za okolie a ostatných.

Zaujímavú myšlienku vyslovil pán Ervín Schmotzer, keď povedal, že historicky nebolo nevraživosti a neznášanlivosti medzi komunitami v Medzeve preto, lebo všetci na tomto území boli akoby hosťami – cudzincami. Ako hostia prišli a po čase sa im toto miesto stalo trvalým domovom. Vzhľadom na okolité prostredie si však uvedomovali svoju inakosť, možno práve preto proti inakosti nikdy nič nemali.

Pán Jozef Schmiedl pri rozhovoroch povedal, že dobré spolunažívanie pramení z dobrej skúsenosti. Že bolo spolunažívanie komunit v Medzeve dobré, o tom niet pochybností. O to krajšia je predstava, že ľudia z rôznych komunit mali so sebou navzájom dobré skúsenosti. K poznávaniu sa a vedomiu dobrých skúseností, nám poslúžia príbehy o Mantákoch a ich dejiny, rómska religiozita, mágia, výpovede – rozhovory na tému spolužitia.

Všeobecne si dovoľujeme tvrdiť, že vzťah Mantákov k Rómom nebol v histórii odmietavý a nevraživý. Okrem spomínaných pravidiel mala aj každá komunita svoje vlastné vnútorné pravidlá. Tie však nikdy neboli protichodné. Aspoň to nie je známe. Dodnes sa u staršej generácie z jednej či druhej komunity stretáme výlučne s názormi, ktoré to potvrdzujú.

Povšimnutiahodná sa nám zdá aj podobnosť nepríjemných osudov oboch komunit (mantáckej i rómskej) počas druhej svetovej vojny. Všetky režimy sa na oboch komunitách v rokoch 1939 – 1946 značne vyvířili a v období druhej svetovej vojny obe komunity postihlo nevídané poníženie a nešťastie. O „riešení cigánskej otázky“ počas druhej svetovej vojny sa dnes už máme možnosť čosi dozvedieť. Je známe, že títo „iní občania“ boli ponižovaní, deportovaní a propagandou postavení do svetla tých, ktorí nie sú hodní žiť medzi tou „dobrou a slušnou“ spoločnosťou.

O útrapách Mantákov počas druhej svetovej vojny však nájdeme len sporadické informácie a spoločnosť ani dnes o tejto problematike veľa nevie. Do-

nedávna to bolo politicky nekorektné a aj dnes skrze tabu tzv. Benešových dekrétov to nie je téma, ktorou by sa chcel niekto hlbšie zaoberať. Mantáci – ľudia, ktorí tu žili 600 rokov (!), bez ktorých by hospodárstvo krajiny vyzeralo úplne ináč, bez aktivity ktorých by niektoré oblasti Karpát nevedeli o ťažbe rúd, remeslách, obchode, avšak ani kultúre, vzdelaní a pod. možno ešte niekoľko storočí..., sa zrazu stali nechcenými cudzincami. Počas vojny trpeli pod režimom preto, lebo namiesto toho, aby kolaborovali s fašistami, proti nemu aktívne bojovali. Ak si pozrieme históriu Medzeva počas druhej svetovej vojny, sú to udalosti protestov proti fašizmu, zakladania partizánskych skupín ozbrojeného odboja, aktívneho zapájania sa do bojov proti fašizmu, udržiavania ilegálnych komunistických skupín a podobne. Na konci vojny sú označovaní ako kolaboranti, cudzinci, nemeckí fašisti, skrátka nežiaduci, ktorých treba deportovať z krajiny, skonfiškovať im majetok...

S Mantákmi, rovnako ako aj s Rómami chceli tieto neludské režimy „skoncovať“ a ako nepriateľov ľudu sa ich skrátka zbaviť. Akoby nikomu neprekážalo, že títo ľudia sem patria, že je to ich zem, ich majetok, ich rodiny... Že túto krajinu nielen kedysi dávno osídlili, ale práve oni jej dali ten punc, ktorý je interesantný dodnes. Aj keď na tento biľag v našej histórii zabúdame alebo ho zámerne či alibisticky prehliadame a odsúvame, negatívne to poznamenáva našu históriu a je jej nevýslovnou hanbou.

Kolektívne obvinenie národností zo zločinov (ktoré navyše nikdy nespáchali) by sa malo stať negatívnym mementom, od ktorého by sa všetci kultúrni ľudia mali dištancovať. Dnes sa, žiaľ, v spoločnosti opäť stretávame s kolektívnou stigmatizáciou, napriek udalostiam z minulosti, z ktorých sme povinní poučiť sa, napriek spájaniu štátov, napriek moderným technológiám a „modernému veku“. Máme tým na mysli Rómov vo vedomí väčšinovej spoločnosti.

Dnes je situácia v Medzeve (čo sa týka spolužitia) iná, o akej sme sa dozvedeli z minulosti. Negatívnych príkladov spolužitia s Rómami je napr. v regionálnej tlači podstatne viac ako tých pozitívnych. Pravdou je, že komunity Rómov a tých ostatných spolu komunikujú len v nevyhnutných prípadoch. Jedna i druhá strana na to má svoje dôvody. Napriek všetkým aktuálnym problémom spolužitia sme toho názoru, že situácia nie je až taká zlá, ako by sa z médií mohla zdať. Tak ako v minulosti, aj dnes sa deti rodia v spoločnej pôrodnici, navštevujú rovnakú školu a sedia v tých istých triedach, hrajú spolu futbal, ľudia nakupujú v rovnakých obchodoch, chodia k tým istým lekárom... A aj pochovávaní sú na tom istom cintoríne, tak ako tomu v Medzeve vždy bolo. Aj to je možno pre nás zaujímavým symbolom. Tam sme všetci vedľa seba.

Ako sme už uviedli, naším zámerom nie je merať a mapovať kvalitu vzťahov medzi komunitami súčasnosti. Nie je v našom záujme ani vytvárať akýsi druh umelej propagandy. Len by sme sa radi podelili o príjemné pocity z objavovania nového v starom, pôvodnom, pre nás veľmi hodnotnom a inšpiratívnom.

Tým inšpiratívnym prostredím pre uvedomovanie si spolunažívania sa stalo mesto Medzev.

Ak vás táto publikácia inšpiruje, zaujme, poteší alebo akokoľvek pozitívne motivuje, budeme veľmi radi, že ste na rovnakej lodi ako my.

Na záver nášho zamyslenia si dovoľujeme parafrázovať želanie človeka, ktorý je Medzevčanom telom i dušou:

Bolo by nádherné, keby sa vrátila minulosť, keby sme sa oslovovali brat, sestra, keby sme zas nemuseli zamykať domy...

Mnohonárodnostný región Bodvy

Obdivuhodnou hrou historických okolností ovplyvnených hlavne sledovaním hospodárskych cieľov vtedajších mocných pánov sa kaleidoskop národností v regióne poskladal do takej formácie, že v Medzeve, Vyšnom Medzeve a v Štóse žilo prevažne nemecké obyvateľstvo, v Jasove a ďalej pozdĺž Bodvy prevládalo maďarské obyvateľstvo, v Poproči žili hlavne Slováci a na Hačave obyvatelia rusínskej národnosti. K tomu pribudli Rómovia a počas žatvy aj tzv. Wasseerpoláci. Tým sa kraj okolo Medzeva tak páčil, že tu niektorí zostali. Svedčia o tom medzevské priezviská ako Vitkovský, Strišovský a pod. Tieto pomery v regióne trvali niekoľko sto rokov a ukončili ich až tragické udalosti druhej svetovej vojny a následné experimenty sociálneho inžinierstva nastupujúcej moci.

Spolužitie národností v regióne bolo v minulosti regulované v prvom rade ekonomickými záujmami jeho obyvateľov a prirodzenou delbou práce. V maďarských obciach mali oveľa lepšie podmienky pre poľnohospodárstvo ako v podhorí okolo Medzeva, Vyšného Medzeva a Štósu. Vo Vyšnom Medzeve a v Poproči prevládalo baníctvo. Hačava bola pôvodne tiež banícka osada, tento projekt sa však nevydaril a jej obyvatelia si museli pomôcť, ako vedeli. Samozrejme, že napriek tomuto prevládajúcemu trendu boli aj v maďarských obciach rozvinuté remeslá a aj na podhorí sa ľudia zaoberali aj poľnohospodárstvom. Ale špecializácia Medzevčanov na spracovanie železa a výrobu náradia pre poľnohospodárov a baníkov, takisto špecializácia obyvateľstva maďarských obcí na poľnohospodárstvo je zrejme. Rovnako je to s baníctvom v Poproči.

Takouto delbou práce boli obyvatelia regiónu ekonomicky previazaní a pozitívne motivovaní spolu vychádzať a napriek rozdielnym jazykom, ktorými hovorili, sa aj dorozumieť. Prevádzkovatelia všetkých v regióne potrebných remesiel stále jednoduchšie a ľahšie – a teda aj lepšie – mohli medzi sebou uzatvárať obchody, ak medzi nimi nebola jazyková bariéra. A keďže boli jeden od druhého do istej miery závislí a navzájom užívali výsledky práce toho druhého, dokázali sa navzájom ctíť a vážiť si jeden druhého. Rozdiely v národnosti tu nehrali v tej dobe žiadnu rolu. Mnohé rodiny si navzájom na niekoľko mesiacov vymieňali deti, aby sa navzájom naučili dokonale druhý jazyk. Tieto úzke kontakty prerastajúce štandard obchodných vzťahov ľudí v regióne kultúrne obohacovali. Bolo bežné, že ľudia v Medzeve, ale aj v celom regióne rozprávali plynule po nemecky, slovensky a maďarsky.

Celé sa to začalo obracať až v dvadsiatom storočí, keď úpadok remesiel a prenesenie výroby do tovární prinieslo anonymitu výrobcov aj spotrebiteľov, ľudia si prestali uvedomovať dôležitosť spolupráce a zo svojich problémov začali obviňovať tých, čo boli iní ako oni. Do módy prišiel nacionalizmus. Tento

jav kulminoval približne v polovici dvadsiateho storočia, ale prívržencov má dodnes. Ku cti ľuďom v Medzeve a okolí slúži to, že tento trend si našiel fanúšikov len u jednotlivcov a malých skupín, že si väčšina ostatných ľudí dodnes udržala zdravý rozum a dokáže kultúrne existovať vedľa seba aj napriek drobným rozdielom.

Multietnický Spiš

Spiš bol oddávna regiónom multietnickým a multireligióznym. Napriek značnej rôznorodosti obyvateľstva a rozmanitosti jeho špecifických kultúr nie sú v jeho histórii známe vzájomné prejavy neznášanlivosti, nepriateľstiev či dokonca fyzických atakov na základe odlišností. Multietnicita Spiša sa postupne vyvinula v dôsledku mnohostáročného vývoja.

V 12. storočí k pôvodnému domácejmu obyvateľstvu naďalej pribúdajú **nemeckí kolonisti**, ktorí sa usadzujú spravidla vedľa starých slovanských obcí. Významnú mieru nadobudla nemecká imigrácia po mongolskom (tatárskom) vpáde v rokoch 1241 – 1242, keď bolo osídľovanie Uhorska podmienené snahou Bela IV. povzniesť hospodárstvo krajiny po ničivom vpáde Tatárov.

Práve nemeckí kolonisti mali výrazný vplyv na rozvoj remesiel, baníctva a formovanie tváre spišských miest, dedín a osád.

V druhej polovici 13. a začiatkom 14. storočia sa nemecký element na Spiši ďalej posilňoval, prinášal so sebou nové formy hospodárenia, právny systém i kultúru. Zaslúžili sa o to významné kolonizačné šľachtické rody, najmä Máriašiovci, Berzeviciovci a Görgeyovci.

Nemeckí kolonisti prichádzali z hospodársky, administratívne i urbanisticky vyspelejšieho prostredia. Dostávali v Uhorsku výsady a kráľovské privilégia, ktoré zabezpečovali rýchly hospodársky, spoločenský a kultúrny rozvoj krajiny a jej obyvateľstva. K najvýznamnejším privilégiám patrilo právo organizovať jarmoky a trhy, právo na slobodnú voľbu richtára, mestskej rady a farára, právo obohnať mesto hradbami, ako aj oslobodenie od platenia tridsiatku a mýtného.

Na osídľovanie dovtedy neobývaných území boli využívaní tzv. šoltýsi, ľudia poverení založením určitej dediny, ktorým za to ostávali dedičné práva. Šoltýsmi sa často stávali práve obyvatelia miest. Do nových usadlostí pozývali obyvateľstvo z rôznych oblastí a rôzneho pôvodu. Okrem domáceho obyvateľstva z neďalekých území to často boli obyvatelia z Poľska, avšak veľmi často i prichádzajúci Nemci. V tomto prípade však nemali výsady ostatných Nemcov a stávali sa obyčajnými poddanými. Napriek tomu, že sa právne od svojich slovenských spoluobyvateľov nijako nelíšili, svoju etnicitu a národnosť si zachovali počas celých storočí.

Napriek pomerne intenzívnej kolonizácii Spiša bola jeho značná časť ešte v 14. storočí pustá. Bolo to zapríčinené jednak spomínaným mongolským

vpádom, ale aj prírodnými pomermi, keďže veľkú časť Spiša tvorí horský terén, do 14. storočia len veľmi málo využívaný. V období 14. – 16. storočia teda dochádzalo k doosídľovaniu územia Spiša v hornatých terénoch. Dialo sa tak umožnením kolonizovania na valašskom práve, keď do vrchov Spiša prichádzali pastieri z ostatných, východnejších a severnejších častí Karpát – **Rusíni** (Ruthéni). Tí priniesli do regiónu nielen ďalšiu jedinečnú a originálnu kultúru či spôsob života, ale obohatili ho aj o byzantsko-slovanskú bohoslužbu.

Aj keď o židovskej migrácii na územie dnešného Slovenska z Čiech, Rakúska a Nemecka existujú záznamy už z 11. storočia, zásadný vplyv na rozvoj židovských komunít malo ich usídľovanie v 17. a 18. storočí. Podporovaní maďarskou aristokraciou sa **Židia**, ktorí sa sťahovali z Moravy, Haliče, Bukoviny a Dolného Rakúska do severného Uhorska, zvyčajne usádzali v blízkosti hraníc štátov, z ktorých prišli. Snažili sa udržiavať náboženské, komunitné a jazykové spojenie so židovskými obcami na druhej strane hranice.

V tomto období na územie Spiša prichádzajú mnohé židovské rodiny najmä zo susednej Haliče, kde ich žil značný počet. Postupne prechádzajú Zamaгурím, a preto sa oblasť Kežmarku stala ich významným centrom v rámci Spiša. Usadzujú sa najprv v rôznych dedinách, pretože mestá im to nedovoľovali. Ich najväčším centrom sa stala obec Huncovce, v ktorej sa postupne vytvorila najsilnejšia židovská komunita vtedajšieho Spiša. Koncom 18. storočia tu žilo vyše 200 židovských rodín.

V druhej polovici 19. storočia došlo k pomernému zrovnoprávneniu židov s ostatným obyvateľstvom, keďže dovtedy pre nich platili prísne obmedzenia. Predovšetkým zámožnejší a bohatší Židia sa začali usádzať v spišských mestách a mestečkách, začali sa intenzívne zapájať do hospodárskeho a ekonomického života, najmä v oblasti pohostinstva, obchodu, remesiel, živností, ako aj vzrastajúceho priemyslu – drevospracujúceho, potravinárskeho a i. Mnohé spišské židovské rodiny patrili k zakladateľom moderných výrobných a obchodných prevádzok. Pre porovnanie, v r. 1801 sa k židovskému vierovyznaniu v Spišskej župe hlásilo 692 osôb, v roku 1910 to bolo už 7475 osôb.

Židia tvorili neodmysliteľné komunity vtedajšieho Spiša, a to svojou jedinečnou kultúrou, jazykom, religiozitou, predovšetkým však výraznými presahmi do obchodu a hospodárstva regiónu i Uhorska. Židovská obec budovala kultové objekty a ustanovizne, synagógy, cintoríny, pohrebne spolky, rituálne kúpele, školy, dobročinné, športové a kultúrne spolky.

Koncom 19. storočia bolo na Spiši 13 modlitební, 13 cintorínov a 10 škôl. V medzivojnovom období bola postavená veľkolepá spádová synagóga v Spišskej Belej. Na Spiši vtedy pôsobilo množstvo židovských lekárov, lekárnikov, advokátov, učiteľov, rabínov, inžinierov a iných príslušníkov inteligencie. Zaujímavosťou je, že na Spiši nikdy nevytvárali samostatné uzatvorené urbanistické celky, ale boli plne rozmiestnení medzi ostatným obyvateľstvom. Nie

sú známe žiadne výraznejšie znaky nevraživosti či nenávisti voči nim ako etnickej skupine.

Medzivojnové obdobie vďaka demokratickému systému naďalej umožňovalo Židom i ostatným menšinám plnohodnotný život v spoločnosti. Napriek tomu sa počet obyvateľov hlásiacich sa k židovskej menšine na Spiši znížil. Bolo to pravdepodobne dané zhoršenou ekonomickou situáciou v regióne, keď sa mnohí sťahovali do prosperujúcejších regiónov. V roku 1930 sa v spišských okresoch hlásilo k židovskému náboženstvu 6911 osôb. Ich postavenie v spoločnosti bolo stabilné a bezproblémové, o čom svedčí i fakt, že často stáli v čele miestnych samospráv ako členovia zastupiteľstiev alebo dokonca starostovia.

Situácia sa radikálne zmenila začiatkom roku 1939, keď sa začali prvé agresie voči Židom, ich majetku a spoločenstvám. Na Spiši sa hromadili útoky na synagógy (Spišská Belá, Poprad, Huncovce, Gelnica, Spišská Nová Ves, Spišské Vlachy, Spišské Podhradie, Kežmarok, Stará Ľubovňa), Židia boli beztretné ponížovaní na uliciach i vo vlastných príbytkoch. Vybíjanie okien na židovských domoch či demolácia židovských obchodov bola takmer na dennom poriadku. Židia boli v podstate úplne vylúčení so spoločenského života, hospodársko-ekonomického života a akýchkoľvek verejných aktivít. Prvá vlna násilných deportácií do vyhladzovacích táborov sa začala v roku 1942. 10. februára 1942 bol vykonaný všeobecný súpis Židov, na základe ktorého boli vypracované tzv. deportačné zoznamy. Niektorým sa z regiónu podarilo ujsť tam, kde neboli zavedené také silné represijné a likvidačné opatrenia ako na Slovensku (napr. Maďarsko), v lepšom prípade do Palestíny. Do roku 1945 zahynulo však viac ako 4000 spišských Židov. Po vojne zostal na Spiši v podstate len nepatrný počet z radov tých, ktorí sa vrátili z úkrytov, emigrácie alebo koncentračných táborov. Pri sčítaní ľudu v r. 1950 bolo na celom Spiši ani nie 200 Židov, zo 43 židovských náboženských obcí na Slovensku existovali na Spiši len dve – v Kežmarku a Spišskom Podhradí. V súčasnosti na Spiši už žiadna židovská obec neexistuje. Po 150 rokoch sa tak skončila éra spolunažívania, symbiózy a spoločného rozvíjania regiónu.

S výnimkou strážnych obcí nie je známe, aby vo väčšom počte žili na území Spiša **Maďari**. Strážne osady obývali maďarskí vojaci ešte v 12. storočí (Strážky, Dedina sv. Michala pri Kežmarku, Stráže pod Tatrami a iné), tí sa však podľa historikov postupne asimilovali a poslovenčili. Podiel Maďarov na obyvateľstve Spiša vzrástol až v 19. storočí, keď prichádzali do spišských priemyselných centier. K ich štatistickému počtu v rámci Spiša prispel aj proces maďarizácie, keď boli pomadařčení mnohí Slováci, Nemci a Židia. Po vzniku Československej republiky v r. 1918 veľa spišských Maďarov odchádza do Maďarska alebo sa asimiluje.

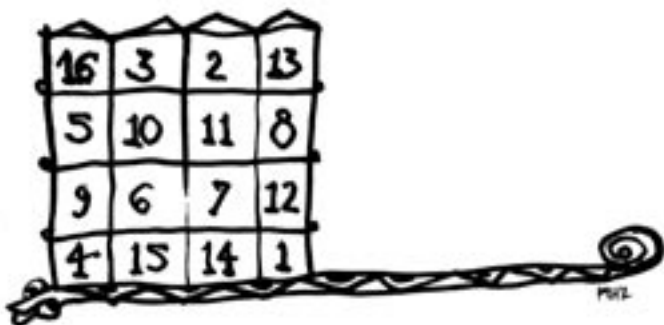
Významným etnikom žijúcim na území Spiša boli **Rómovia**. Ich spojeniu s históriou Spiša sa venujeme v ďalších časiach publikácie.

Po r. 1918 na Spiš prichádzajú (často na miesta odchádzajúcich Maďarov) mnohí **Česi**, predovšetkým ako pracovníci verejného sektora, ako profesori, úradníci, dôstojníci, colníci, policajti či železničiari. Tým bola pestrosť obyvateľov Spiša a ich vlastnej kultúry znovu obohatená o nové prvky.

Česi často pomáhali oživovať a budovať slovenskú národnú kultúru. Zakladali na Spiši športové a telocvičné spolky (Sokol), rôzne kultúrne a sociálne spolky, zúčastňovali sa verejných osláv štátnych a národných výročí, organizovali hudobný i divadelný život.

Zaujímavé je, že po zániku Rakúsko-Uhorska vzniklo v Kežmarku silné hnutie, ktoré sa snažilo presadiť vznik samostatnej Spišskej republiky. Z dôvodov historickej jedinečnosti Spiša a jedinečnosti prírodného bohatstva, predovšetkým však multietnického a mnohonárodného spolužitia, chcelo toto hnutie postaviť Spiš na roveň iných malých štátov ako Lichtenštajnsko, Andorra či Monako. Namiesto samostatnej Spišskej republiky sa v 20. rokoch 20. storočia prestalo v rámci ČSR počítať so Spišom ako samostatným administratívnym regiónom a k 31. decembru 1922 Spišská župa zanikla. Dodnes tak región Spiš zostal len ako historicko-geografický názov pre toto jedinečné územie.

Pestrý obraz rôznych národností a etník, ktoré žili na Spiši, sa výrazne narušil až počas druhej svetovej vojny, keď sa rovnováha etník pod vplyvom svetovej i štátnej politiky významne naštřbila z dôvodov deportácií i úbytku obyvateľstva spôsobeného vojnou. V období socializmu sa ďalej úspešne dарило potierať jedinečnosť a prínos multikultúrneho prostredia Spiša, a tak sa slovensko-nemecko-rusínsko-židovsko-poľsko-rómsko-maďarské obyvateľstvo Spiša stalo len melancholickou historickou spomienkou.

Stručná história mesta Medzev

Názov mesta a jeho vývoj

1359	Meschenseuph
1376	Mechenzyefe
1383	Mechenzeufe
1397	Meczenseyfen
1407	Mechenzwph
1427	Alsow – Mechensef
1630	Also Meczenzeff
1773	Nižný Meczenziff
1920	Nižný Medzev
1960	Medzev

Tradičné pomenovanie v maďarčine: Alsómecenzéf

Tradičné pomenovanie v nemčine: Metzenseifen/Unter-Metzenseifen

Pomenovanie Metzenseifen pozostáva z dvoch častí – *metzen* a *seifen*. *Metzen* pravdepodobne pochádza od nemeckého mena Matilda – v zdrobnení *Mochildis*/Mechildis. *Seifen* znamená údolie s rudnými ložiskami, ktorým preteká potok. Názov mesta Medzev – Metzenseifen je teda pravdepodobne historickým označením pre osídlenie „Matildin potok“.

Prvá nepriama písomná zmienka o osídlení oblasti Medzeva pochádza z roku 1272, a to v spore o zneužití lesa obyvateľmi baníckej osady.

Najstaršia zachovaná písomná zmienka pochádza z roku 1359 a mesto Medzev sa spomína v súvislosti s reambuláciou hraníc Jasovského prepošstva, nariadenej kráľom Ľudovítom I.

Medzev bol od jeho prvopočiatkov až po prvú polovicu dvadsiateho storočia obývaný ľuďmi nemeckého a flámskeho pôvodu, ľudovo nazývaných *Mantáci*, ktorí tvorili časť kolonizátorov a z ktorých sa postupne vyvinula národnostná skupina nazvaná **karpatský Nemci**.

Baníci, hutníci, remeselníci i poľnohospodári, ktorí spolu s rodinami na pozvanie uhorského panovníka Bela IV. prišli na východ, sa po dlhšej ceste usadili v krásnom, hornatom kraji pri rieke Bodve. V tom čase sa tu ťažila medená ruda, neskôr železo. Prvotné osídlenie sa uskutočnilo severozápadne od terajšieho Medzeva s názvom Dorfl (Dedinka). Pôvodnú usadlosť po niekoľkých desaťročiach obyvatelia opustili a presťahovali sa do údolia Grund (Základ). Toto osídlenie je dnes najstaršou ulicou, s rovnomenným názvom upraveným podľa slovenského pravopisu Grunt.

K ďalšej vlne prisťahovalectva došlo v štrnástom storočí. Medzi novými prisťahovalcami museli byť i ľudia, ktorí ovládali stavbu vodných diel. Práve oni položili základ hámorníctva v Medzeve a v jeho okolí.

K významným udalostiam v histórii mesta Medzev patrili predovšetkým tieto:

- výstavba prvých troch hámrov, s ktorou sa začalo v roku 1371. Ich najväčší rozkvet sa zaznamenal v roku 1870, keď v Medzeve bolo 109 hámrov so 198 vyhňami. V tom čase boli výroby medzevského hámorníctva známe v celom Rakúsko-Uhorsku, ba aj za jeho hranicami;
- v roku 1430 sa Nižný Medzev oddelil od plebánie Vyšného Medzeva;
- v roku 1639 vznikol hámornícky cech a hámorníci sa sami postarali o odbyť svojich výrobkov, čo pomohlo k udeleniu práv týždenných trhov a jedného krajinského trhu Ferdinandom III, a to ešte v tom istom roku. Neskôr po zániku hámorníckeho cechu vznikli postupne hámornícke združenia a firmy;
- Medzevčania sa postupne zaradili do spoločenstva dolnospišských baníckych miest a v roku 1697 sa stal Medzev slobodným kráľovským baníckym mestom;
- v roku 1732 sa na podnet baróna Gregoriusa Sorgera (1669 – 1739), biskupa v Sedmohradsku, rodáka z Nižného Medzeva, začalo s výstavbou nového kostola, ktorý sa dokončil v roku 1735;
- v roku 1752 postavili v Nižnom Medzeve prvú školu (dovtedy chodili deti do Vyšného Medzeva);
- keďže Medzev vznikol na správnom území jasovských premonštrátov, po stáročia sa opakovane objavovali pokusy premonštrátov spochybniť výsady Medzevčanov. Medzevčania sa proti tomu vzpierali a odolávali. Svedčí o tom skutočnosť, že nakoniec sa cirkevná (farská) obec Nižný Medzev v roku 1834 začlenila do košickej diecézy, ako enkláva na území cirkevne zaopatreného územia Rožňavskou diecézou;
- v roku 1846 sa otvára poštový úrad a v roku 1870 Čerehátska sporiteľňa;
- z dôvodu zvýšenej ťažby železnej rudy v okolí baníckej osady Baňa Lucia, ktorá vznikla v rokoch 1890 – 1896, sa začalo s výstavbou železnice;
- Nižný a Vyšný Medzev sa v novodobej histórii opäť spája v roku 1960 do obce Medzev a roku 1966 získava štatút mesta.

Mesto Medzev sa preslávilo výrobou kovaného náradia, najmä na ručné poľnohospodárske práce. Výrobky medzevských kováčov – lopaty, rýle, motyky, rohačky, pluhové železa, ale aj rôzne iné kované náradie – boli známe nielen na území Slovenska, ale pre svoju vysokú kvalitu aj v mnohých štátoch sveta. V 20. storočí, ktoré bolo poznačené rozvíjajúcim sa priemyslom, novými

technologickými postupmi, ale aj novými hranicami medzi štátmi a obmedzením obchodu, postupne medzevské hámorníctvo i hámorníctvo vôbec zaniklo. Dnes možno túto atraktívnu a doslova majstrovskú prácu obdivovať ešte ako ukážku v niektorých zachovalých hámroch. Pevne však veríme, že počítačové kroky niektorých súkromných podnikateľov obnoviť túto technológiu budú úspešné a prispieť taktiež k zachovaniu kováčskych tradícií Medzeva.

V poslednom období prešlo mesto opäť výraznou zmenou, keď z iniciatívy obyvateľov časti Vyšný Medzev a v zmysle nariadenia vlády SR č. 167/1999 Z. z. a neskorších predpisov o rozdelení niektorých obcí sa z Medzeva odčlenila k 1. augustu 1999 obec Vyšný Medzev.

Karpatskí Nemci

Karpatskí Nemci (Karpatendeutsche) sú významnou národnostnou menšinou na Slovensku, ktorá si dodnes zachovala svoj jazyk a kultúru, napriek stáročiam vo výrazne inom jazykovom prostredí.

Názov národnostnej menšiny – *karpatskí Nemci* prvýkrát použil historik **Reimund Friedrich Kaindl**, ktorý sa venoval problematike dejín Nemcov na území Uhorska a týmto termínom vymedzil a oddelil toto nemecké obyvateľstvo od iných vtedajších nemeckých enkláv v Uhorsku.

Na územie niekdajšieho Uhorska karpatskí Nemci prichádzali od 12. do 15. storočia, z dôvodu osídľovania vyludnených oblastí po vpáde Mongolov do Uhorska (tzv. tatársky vpád 1241 – 1242). Mnohé oblasti vtedajšieho Uhorska zostali zdecimované a doslova vyludnené, keďže okrem fyzickej likvidácie pôvodných obyvateľov vojnou či ich úteku do iných bezpečnejších oblastí krajiny v tomto období postihla aj epidémia moru. Práve z týchto dôvodov bolo pre panovníka potrebné doosídliť tieto vyludnené oblasti. Keďže často išlo aj o oblasti ktoré disponovali prírodnými zdrojmi, ako napr. rudy a iné nerastné bohatstvo, pozývaní a motivovaní k prisťahovaniu do týchto oblastí boli tí, ktorí mali skúsenosti s ťažbou a spracovaním tohto nerastného bohatstva. Okrem toho to boli ľudia, ktorí ovládali vtedajšie moderné technológie a boli ich nositeľmi.

Od začiatku nového osídľovania týchto oblastí Nemcami vznikala jedinečná kultúra a menili sa aj hospodárske pomery v mestách, obciach a oblastiach, ktoré vznikli vďaka nemeckej kolonizácii. Tieto mestá vznikali v Uhorsku na základe Magdeburského mestského práva a je dôležitým faktom, že karpatskí Nemci tvorili významnú vrstvu mešťanov takmer všetkých miest v Uhorsku.

Na území dnešného Slovenska môžeme historicky a geograficky identifikovať tri hlavné oblasti osídlenia karpatskými Nemcami, a to Bratislavu, región Horná Nitra (Hauerland) a Spiš. Práve spišskí Nemci tvorili historicky najstaršie súvislé nemecké osídlenie na Slovensku. Prenikali takmer do všetkých spoločenských vrstiev a podieľali sa významne na hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom živote Spiša.

Nemeckí obyvatelia Spiša boli nazývaní tiež **spišskí Sasi**, aj keď pôvodní obyvatelia prichádzali viac z oblasti stredného Franska (okolie riek Rýn a Mosela) ako z oblasti Saska. Pomenovanie Sas bolo však pomenovaním pre každého nemecky hovoriaceho človeka vo vtedajšom Uhorsku a s týmto pomenovaním sa môžeme stretnúť na Spiši dodnes.

Osídľovanie dolného Spiša nemeckými kolonistami sa nazýva aj banskou kolonizáciou, keď sa v 13. – 14. storočí vytvorila sieť banských osídlení s centrom v Gelnici. Oblasť doliny rieky Bodva bola kolonizovaná na podnet (pozvanie) uhorského panovníka Bela IV. V rámci tejto kolonizácie vznikol i Me-

dzev, na južných svahoch Slovenského rudohoria, na území spravovanom Jasovským prepoštvom. Tvorili ho dve významné osídlenia – Nižný Medzev (dnešné mesto Medzev) a Vyšný Medzev.

Historici a jazykovedci sa zhodujú v tom, že pôvodní kolonisti neprišli na územie dnešného Medzeva z jednej oblasti, ale z viacerých jazykových území v Nemecku. Vďaka analýze nárečia bolo možné identifikovať prvky východostredonemecké – hornosaské a sliezske, ako aj juhonemecké – bavorské.

Miestny dialekt je nazývaný mantáčtina a je jedným z niekoľkých dolnospíšských nemeckých dialektov. Vyvíjal sa počas viacerých generácií, preto určiť presný jazykový pôvod Mantákov v Medzeve nie je jednoznačne možné. Predpokladá sa však, že časť obyvateľov prišla do Medzeva z banských miest stredného Slovenska (Banská Štiavnica, Kremnica), časť zo severu (od rieky Poprad) a časť z oblasti Hornádskej kotliny a Rožňavy.

Ostatné blízke mantácke obce v oblasti sú: Štós, Smolník, Smolnícka Huta, Švedlár, Mníšek nad Hnilcom a mesto Gelnica.

Pôvodní obyvatelia Medzeva sa živili predovšetkým baníctvom a s ním súvisiacimi prácami. Po vyčerpaní nerastných surovín (železa a medi) v baniach, sa začali venovať kováčstvu, a to predovšetkým hámorskému kováčstvu, ktoré sa stalo symbolom Medzeva a dodnes je jeho hlavným historickým špecifikom. Hámorníctvo súviselo s ďalšími hospodárskymi odvetvami ako ťažba a spracovanie dreva, pálenie uhlia, doprava a samozrejme obchod. Popri hámorníctve sa práve obchod stal charakteristickou črtou hospodárskeho a ekonomického života mesta Medzev. V 17. až 19. storočí bol Medzev jedným z najvýznamnejších hospodárskych centier Uhorska, zameraným špecificky na výrobu poľnohospodárskeho a banického náradia.

Rozvojom priemyselnej výroby v Uhorsku (koncom 19. storočia) však nastal postupný pokles produkcie medzevských hámrov a hospodársky i spoločenský život v Medzeve sa začal meniť. Nastalo obdobie vysťahovalectva jednak do Ameriky, ale aj do nemecky hovoriacich krajín západnej Európy.

Začiatkom 20. storočia sa postupne začala remeselná výroba a obchod oživovať, no svetové vojny a nepriaznivé povojnové pomery zapríčinili, že tradičné hospodárstvo Medzeva sa takmer úplne zmenilo a už nikdy nedosiahlo takú vysokú úroveň ako v minulosti.

V rokoch 1960 – 1962 bola v Medzeve vybudovaná fabrika Tatrasmalt, továreň na priemyselnú výrobu hospodárskeho náradia. Tá spôsobila na jednej strane zabezpečenie dostatku práce pre obyvateľov Medzeva, avšak na druhej strane úplne zmenila etnickú štruktúru mesta a definitívne zmenila aj sociálne a kultúrne pomery. Aj napriek tomu je Medzev veľmi zaujímavým príkladom udržiavania si identity nielen jazykovej, ale aj hospodárskej a sociálnej.

Zatiaľ čo v iných nemeckých mestách a osídleniach bola sociálna štruktúra karpatských Nemcov zmenená počínajúc 17. storočím, keď nastupovali výraz-

né slovakizačné procesy, v Medzeve sa „nemecký charakter“ osídlenia a sociálnej štruktúry udržal až do 50. rokov 20. storočia. K tomu je potrebné akcentovať aj maďarizačné tendencie po r. 1867 (rakúsko-uhorskom vyrovnaní), keď sa významne zmenil školský systém a s ním aj zintenzívňoval tlak na pomadžarčenie obyvateľstva Uhorska. Je zaujímavé, že ešte predtým, v revolučných rokoch 1848/1849, stáli spišskí Nemci na maďarskej strane. Pre blízkosť maďarských oblastí ako aj čulým obchodným kontaktom s regiónmi dnešného Maďarska, bola maďarčina v Medzeve veľmi frekventovaná a aktívne ju ovládala väčšina obyvateľov. Napriek všetkým tlakom, tendenciám a okolnostiam si však obyvateľstvo Medzeva dokázalo unikátne uchovať svoju identitu.

V roku 1918 sa obnovila možnosť nemeckého školstva, čo výrazným spôsobom prispelo k rozvoju vlastnej kultúry a upevňovaniu identity. V medzivojnovom období sa nadviazali a prehľbovali vzťahy s Nemeckom a komunitami sudetských Nemcov.

Vďaka tomu dodnes staršia generácia a časť strednej generácie aktívne ovláda jednak spisovnú nemčinu, predovšetkým však vlastný dialekt – mantáčtina.

V roku 1945 a následne po ňom bolo zo Slovenska vysídlených až 84 % karpatských Nemcov, čo samozrejme neminulo ani Medzev.

V kronike mesta sa môžeme dočítať o tom, že začiatkom februára 1945 bolo podľa pripravených zoznamov revolučných komunistických Správnych rád z Nižného Medzeva, Vyšného Medzeva a zo Štósu odvečených 201 nemeckých občanov na nútené práce do Ruska a ukrajinských uhoľných baní. V roku 1945 sa právne upravuje postavenie všetkých karpatských Nemcov. Šlo o Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33 z 15. mája 1945 a dekréty prezidenta Beneša č. 12 a č. 108 (tzv. vyvlastňovacie dekréty), č. 33 (o strate československého občianstva), č. 71 a č. 126 (o pracovnej povinnosti) a č. 137 (o zaistení nespoľahlivých osôb). Na základe týchto dekrétov boli všetci Nemci na Slovensku, teda aj medzevskí Mantáci, „ľuďmi bez práva, cti a majetku, bez ochrany“. Ako môžeme ďalej čítať v kronike: „Nadávanie Mantákom na uliciach naberalo na intenzite, neboli viac občanmi. Všetci Nemci boli označení za nacistov, fašistov a zradcov. Navrátilci sa neodvážili vychádzať na ulicu. Niektorým sa podarilo pomocou slovenských príbuzných dostať sa z tábora a nebyť vysťahovaní.“

Aj napriek tomu sa prevaha mantáckeho obyvateľstva zachovala. Od obdobia po druhej svetovej vojne sa Medzev stal trojjazyčným nemecko-slovensko-maďarským jazykovým územím. K tomu je potrebné zohľadniť v štruktúre obyvateľov aj zastúpenie Rusínov, ktorí do Medzeva prichádzali z okolitých obcí Hačava, Úhorná a i.

Výrazný podiel na štruktúre obyvateľstva má aj obyvateľstvo rómske, ktorému sa budeme venovať v samostatnej časti.

Je veľmi zaujímavé, že napriek geografickej izolácii Medzeva od ostatných

dolnospíškých (a iných) osídlení karpatských Nemcov ako aj inému administratívne začleneniu si Medzev stále uchovával a zveľaďoval kontakty s ostatnými nemeckými enklávami. Vďaka remeselnej výrobe a čulému obchodu nikdy nebol izolovaný od ostatného hospodárskeho a kultúrneho sveta.

Dnes je z celkového počtu obyvateľov (takmer 4000) 14 – 15 % Mantákov. Mantáčtina sa bežne používa v hovorovej reči, v domácnostiach i na verejnosti. K jej udržiavaniu prispieva aj činnosť Karpatskonemeckého spolku.

Odkiaľ pochádza pomenovanie Manták?

Podľa pána Waltera Bistiky, miestneho historika, fotografa, aktivistu a pamätníka, to pochádza od práce pri hámroch. „*Starší hámorníci, ktorí pracovali pri hlučnom buchare, slabšie počuli a pri predaji svojich výrobkov na trhoch sa kupujúceho pýtali: Bós mónta? – Čo povedal?*“

Slovensko-mantácky slovníček

po mantácky	po slovensky
luk	pozri sa
kuzn	hovoríť
basa	voda
kipfl	rožok
tuepl	prah
ká	komín

Rómovia na Spiši

Z roku 1322 pochádza prvá písomná zmienka o prítomnosti **Cigánov/Rómov** na dnešnom území Slovenska, zo Spiša. Ide o správu spišskonovoveského richtára Jána Kunscha o Rómoch potulujúcich sa po máriášiovských lesoch.

Listina z roku 1423 hovorí o tom, že kráľ Žigmund Luxemburský prijal v Spišskom Podhradí cigánskeho vajdu Ladislava a vydal mu listinu, na základe ktorej sa mohli pohybovať po Uhorsku. V 15. storočí bola preukázateľne usadená skupina Rómov pod Spišským hradom, ktorý im poskytoval možnosti zabezpečenia si živobytia rôznymi pomocnými prácami.

Z roku 1534 pochádza zápis o nájdení Cigánov/Rómov pri Spišskej Novej Vsi a ich stíhaní pre podpaľovanie miest a dedín na pokyn Zápoľského.

Zo 16. storočia ďalej pochádzajú správy o usádzaní sa rómskych rodín na okrajoch spišských miest. V prípade usádzajúcich sa Rómov šlo predovšetkým o rodiny kováčov, hudobníkov a drobných remeselníkov (kotlárov, korytárov, košíkárov a pod.).

Od tohto obdobia sa počet Cigánov/Rómov na Spiši pravdepodobne výraznejšie zvyšuje, čomu nasvedčuje vyšší počet správ a záznamov o nich, ako aj vydanie samostatného štatútu o Cigánoch z r. 1642.

Súpis Spišskej stolice z r. 1775 uvádza, že v tzv. dolnom okrese žije 146 rómskych rodín, že na jednu dedinu pripadali cca 2 rómske rodiny. V hornom okrese žilo 51 rodín. Celkove v Spišskej župe 197 rodín a 456 detí. V službe bolo 95 chlapcov a 97 dievčat, 21 chlapcov sa učilo remeslám a traja chlapci boli odvedení k vojsku.

Z celkového počtu bolo 139 želiarskych rodín a 67 podželiarskych rodín. Ich prevažná časť sa živila kováčstvom (146) a hudbou (34).

V roku 1777 žilo v neďalekom spišskom meste Levoča 20 Rómov v piatich rodinách.

V roku 1781 v Spišskej stolici klesol ich počet z dôvodu ich sťahovania do tých stolíc, kde opatrenia k ich asimilácii zavedené osvietenskými panovníkmi Máriou Teréziou a Jozefom II. neboli také prísne ako v Spišskej stolici.

V roku 1880 žili Rómovia v 80 obciach Spišskej župy, tvorili však len 0,7 % obyvateľstva (1238 osôb), r. 1893 ich v Spišskej župe žilo 2972, z toho trvalo usadených 2627, prechodne usadených 127 a kočovne žijúcich 38. Väčšina sa naďalej živila kováčstvom a hudbou, ale aj korytárstvom, kotlárstvom, tehliarstvom, pálením vápna a rôznymi pomocnými prácami.

V r. 1916 bolo pre celé Uhorsko vydané nariadenie, ktoré malo donútiť všetkých Rómov v Uhorsku k usadeniu sa a asimilácii. V roku 1919 bolo na Spiši 6058 Rómov, najviac v Levoči, Kežmarku, Spišskej Starej Vsi, Podolínci, Spišskej Novej Vsi a Krompachoch.

Prvá svetová vojna znamenala pre Rómov ešte výraznejšie zhoršenie živo-

ta ako u ostatného obyvateľstva. Skutočnou pohromou pre nich bola druhá svetová vojna – od diskriminačných opatrení až po koncentračné tábory.

V r. 1992 bola Česká a Slovenská federatívna republika zaradená medzi krajiny s najvyšším počtom rómskeho obyvateľstva, pričom najviac Rómov žilo práve na Spiši (okresy Spišská Nová Ves, Poprad a Stará Ľubovňa).

Túza

Rómovia v Medzeve

Kedy a za akých okolností prišli prví Rómovia do Medzeva a usídlili sa tu, nie je známe. Medzi najstaršími obyvateľmi sa ústnym podaním datuje ich príchod na koniec 19. storočia. V kolektívnej pamäti obyvateľov je zakotvené, že do Medzeva boli prví Rómovia pozvaní majiteľmi hámrov, ktorí žili čulým spoločenským a kultúrnym životom. Pozvali si rómskych muzikantov, ktorí sa starali o to, aby bola pri spoločenských udalostiach vždy dobrá hudba. Títo Rómovia – hudobníci sa tu postupne usádzali a okrem muzicírovania neskôr vykonávali aj rôzne pomocné práce.

Z historických dokumentov však vyplýva, že Rómovia v Medzeve boli podstatne skôr. Zo súpisov Cigánov/Novosedliakov Abovskej župy (neskôr Abovsko-Turnianskej župy) vyplýva, že tak v Nižnom, ako aj vo Vyšnom Medzeve žili Rómovia už v 18. storočí. Prvý oficiálny a dochovaný súpis pochádza z roku 1768, je v ňom uvedené spisovanie Rómov v Nižnom a Vyšnom Medzeve, popri ostatných obciach Cserehátskeho okresu Abovskej župy, kde sa teda Rómovia nachádzali. O tom, že nešlo o zachytenie „náhodne“ sa vyskytujúcej skupiny na tomto území, svedčí aj fakt, že ďalšie súpisy boli realizované aj v rokoch 1786/1787 a 1873. Tak ako v roku 1768, aj v týchto rokoch je medzi obcami, v ktorých bol súpis Rómov realizovaný, aj Nižný Medzev a Vyšný Medzev. Svedčia o tom okrem iného aj materiály uložené v Štátnom oblastnom archíve v Košiciach.

Z iných historických materiálov (Štátny oblastný archív v Levoči) sa dozvedáme, že v roku 1825/26 došlo ku krádeži železa v Medzeve Rómami. Zaujímavé je tu však zdôraznenie, že krádež neuskutočnili „medzevskí“ Rómovia, ale „cudzí“. K tomuto faktú sa vrátíme ešte neskôr, nateraz si dovoľujeme len upozorniť na to, že Rómovia v Medzeve žili pravdepodobne oveľa skôr, ako sa to traduje v ústnom podaní obyvateľov Medzeva. Na tomto mieste musíme konštatovať, že podrobný **historický výskum** venovaný Rómom v Medzeve nebol naším cieľom, preto nedisponujeme ďalšími podrobnými faktami o tejto problematike. Radi by sme však upozornili na fakt, že by bolo veľmi vhodné a prínosné, aby odborná obec venovala tejto problematike dostatočnú pozornosť.

Správy o Rómoch v Nižnom Medzeve sú veľmi sporadické, respektíve žiadne. V kronikách, súkromných archívoch a iných dokumentoch sa dozvedáme len veľmi málo. Úžasnú celoživotnú a podrobnú prácu na zachytení dejín Medzeva/Nižného Medzeva vykonali medzevskí rodáci, miestni historici, zberatelia, aktivisti, kronikári, ktorí Medzevu zasvätili svoje životy. Sú to páni Walter Bistika a Viliam Gedeon. Pri pomerne podrobnom spracovávaní histórie Medzeva menovanými páňmi sa so správami o Rómoch z kroník stretávame veľmi málo. Či už je dôvodom to, že život Rómov v Medzeve bol bezproblémový (v kro-

nikách sa predsa len zvyčajne zachytávali správy o nezvyklých udalostiach), alebo sa Rómovia výrazne nezapájali do spoločenského života konvenčným spôsobom (záznamy v kronikách často popisujú spoločenské udalosti, avšak spravidla tie, ktoré kronikár/spravodajca považuje za hodnotné a hodné zachytenia pre budúcnosť), faktom je, že zmienky o nich sú len sporadické.

Z roku 1888 pochádza záznam – takzvané klebety v košických novinách – o tom, že medzevskí cigáni odchádzajú do Ameriky za prácou. K tomuto zaujímavému zápisu sa vrátíme nižšie.

Ďalším záznamom z kroniky je rok 1920, zmiňujúci sa o tom, že „popri veľkých nemeckých triedach v ľudovej škole v Medzeve zriadil slovenský školský úrad malé slovenské triedy, ktoré boli pre nedostatok detí často obsadené Cigánmi“. Tento zaujímavý zápis svedčí o tom, že slovenských obyvateľov v Medzeve bolo v medzivojnovom období veľmi málo a že tvorili zjavnú menšinu v pomere k mantáckemu obyvateľstvu.

Z roku 1943 pochádza zápis o premiestnení cigánskej osady z Busslinku do Goldseifenu a do Parapüschlu. Z časti Busslinku patriacej do katastra Vyšného Medzeva boli Cigáni premiestnení do Goldseifenu (pri sútoku potokov Humel a Goldseifen) a z časti patriacej do Nižného Medzeva boli premiestnení do Parapüschlu.

Podobný je aj záznam z roku 1960, ktorý pojednáva o presťahovaní malej skupiny Cigánov z Goldseifenu do Parapüschlu do dvoch objektov.

Zápis v kronike z roku 1973 hovorí: „V živote spoločnosti dominujú brigády, výlety autobusom či politické školenia. Splnenie každým rokom zdvihnutého plánu výroby stanoveného zákonodarcom v päťročnici opakovane stavalo štátnu medzevskú fabriku pred veľké technické problémy. S týmito problémami spojené zastaralé technické vybavenie a s povrchne školenými zamestnancami (aj Cigánmi) plní fabrika v tomto čase len tesne výrobný plán.“

Súčasná lokalita, ktorá je obývaná Rómami, je na kraji Medzeva smerom k Jasovu, paralelne s hlavnou cestou. Začína sa na predĺženej ulici z mesta s názvom Kováčska ulica. Lokalita pozostáva akoby zo šiestich uličiek, ktoré sa na konci (smerom k Jasovu) zbiehajú opäť do jednej cesty vedúcej do Šugovskej doliny. Domáci lokalitu nazývajú Osada alebo Kováčska. Podoba lokality sa nijako výrazne neodlišuje od iných lokalít obývaných Rómami v regióne, ale dalo by sa povedať, že patrí k „tým lepším“. Obydlia v lokalite sú najrôznejších kategórií, od drevených obydlí (nesplňajúcich základné štandardy bývania), cez staršie domy z nepálenej hliny, až po veľmi pekné štandardné domy s upraveným okolím. Ploty, záhradky, trávniky, hospodárske budovy, garáže a pod. tu nie sú žiadnou výnimkou.

Rómski obyvatelia Medzeva patria ku skupine tzv. Rumungrov, podľa odhadov má asi jedna štvrtina obyvateľov pôvod z jednej rodiny, ktorá je v súčasnosti prirodzene rozvetvená. Toto tvrdenie (podobne ako mnoho iných) však

Momentky z rodinného života Rómov v osade v doline Goldseifen

na svoj detailný odborný (genealogický) výskum ešte len „čaká“. V priemere majú dnes rómske rodiny v Medzeve 4 – 7 detí.

V rómskej osade žije približne 1000 ľudí a podobne ako v celom meste je v nej dostupná kompletná infraštruktúra inžinierskych sietí. Osada je plynofikovaná, je tam verejný vodovod, verejné osvetlenie, rozvod elektrickej energie. Nie všetci obyvatelia však majú možnosť napojiť sa na siete, pretože časť osady tvoria chatrče alebo iné obydlia bez stavebného povolenie, výsledkom čoho je skutočnosť, že ich obyvatelia nemajú prístup k infraštruktúre. Rôznorodosť rómskeho obyvateľstva sa prejavuje okrem iného aj na príklade bytových domov. V osade sú vybudované dva bytové domy. Jeden z toho je v dobrom technickom stave, druhá bytovka bola obyvateľmi značne zdevastovaná. Pomerne veľká časť cesty v osade je vydláždená. Je tam niekoľko obchodov

Vojtech Bugyi – dlhoročný medzevský šarha

(ich počet sa mení) – potraviny, textil, rozličný tovar a dve malé pohostinstvá. Priamo v osade sa nachádza aj materská škola.

Čo sa týka zamestnanosti, jej mieru je veľmi ťažké odhadnúť. Niekoľko pracovných skupín chodí do Čiech a Veľkej Británie, iní pracujú vo fabrikách na okolí alebo v meste, niektorí podnikajú (stavebné práce, ťažba a približovanie dreva, obchod). Podľa odhadu pracovníkov mestského úradu pracuje približne 20 % mužov. Množstvo ich pracuje v meste v rámci aktivačných prác. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že väčšina Rómov z Medzeva sa snaží zamestnať sa alebo prinajmenšom si nájsť sezónne alebo krátkodobé zamestnanie. Sú však aj takí, ktorí nemajú zamestnanie ani sa oň nesnažia, prežívajú vďaka zberu železného šrotu a drobným krádežiam. Tých však nie je veľa, aspoň oveľa menej, ako sa im to všeobecne spoločnosťou pripisuje. V Medzeve tvoria iba malú skupinu.

Medzevskí rómski muzikanti

Vrátíme sa ešte k rozprávaniu pamätníkov o rómskych muzikantoch v Medzeve. Zopakujeme, že v pamätiach je opisovaný príchod Rómov do Medzeva veľmi pozitívne. Boli to vraj hudobníci, ktorých pozvalo miestne panstvo za účelom hrania na spoločenských stretnutiach, zábavách a pod. Z etnomuzikologických bádání z konca 20. storočia sa dozvedáme, že na prelome devätnásteho a dvadsiateho storočia pôsobila v Medzeve miestna cigánska banda (hudobné zoskupenie), ktorá mala troch členov a viedol ju primáš Jancsi. Meno primáša Jancsiho (šlo pravdepodobne o Jána Poláka) sa znovu objavuje v 30. rokoch dvadsiateho storočia. Je zrejmé, že nešlo o tú istú osobu, ale o menovca.

Rovnako sa dochovali aj záznamy z polovice dvadsiateho storočia o účinkovaní miestnej veľkej cimbalovej hudby, pod vedením primáša Józsiho.

V spomienkach pamätníkov sa objavuje aj huslista Pali (pravdepodobne Pali Szikor), primáš pôsobiaci v Medzeve dvadsiatych rokoch dvadsiateho storočia.

V povojnovom období sú známi ďalší medzevskí primáši, Rigó Gyusi a Jozef Kompuš. Ich umenie robilo radosť nielen Medzevčanom, ale poznali ich v širokom okolí, dokonca hrali aj v Maďarsku. Vďaka pamätníkom sa podarilo zachovať mená rómskych muzikantov, ktorí spolu hrali v tomto období:

Rigó Gyusi – primáš/husle, Jozef Kompuš – primáš/husle, Ondrej Horváth – husle, basa/manažér, Gejza Polák – basa, Ján Horváth – cimbal, Ján Gaňo – husle/kontra, Ján Gaňo (druhý) – husle/kontra, Koloman Polák – husle, basa, Ondrej Polák – husle, František Pokuta – spev, Jozef Bugy – harmonika.

Do histórie rómskej muziky v Medzeve sa zapísali aj mená: Ján Polák, ktorý sprevádzal na vystúpeniach aj maďarskú speváčku Apolóniu Kovács, Gejza Polák, ktorý hudbu údajne aj vyučoval, huslistka Anna Tulejová, skupina *Erika-band* so Zoltánom Klempárom a Ivanom Horvátom a skupina *Jak* s Achácom Kompušom (Ákoš), Romanom Klempárom, Šanim Rybárom, Ladislavom Rigóom a Jánom Lévaím.

Z histórie je zrejmé, že v medzivojnovom období začali cigánske muziky striedať iné nástrojové zoskupenia – akordeóny, dychovky a pod. Cigánska muzika v Medzeve sa udržala pravdepodobne až do 40. rokov dvadsiateho storočia, ale hudobníci existovali a aktívne hrali aj naďalej, nie však už v takej exkluzivite a tak často, ako tomu bolo predtým.

Zaujímavým javom sa zdá byť existencia cigánskej hudby v tejto oblasti vôbec. Pre všetky nemecké oblasti bol práve začiatok dvadsiateho storočia charakteristickým rozvojom dychových hudieb a hraním výlučne nemeckého repertoáru pri všetkých príležitostiach (svadby, oslavy, spoločenské a kultúrne

podujatia), keďže toto obyvateľstvo bolo výlučne mantácke. To, že si obyvatelia prizývali rómskych muzikantov, svedčí podľa nášho názoru o vysokej miere tolerancie a záujmu o iné kultúry. Nie je totiž známe, aby v minulosti hrávala cimbalová hudba alebo tradičné ľudové zoskupenia Rómov, Slovákov alebo Maďarov nemecký repertoár.

Ďalším zaujímavým momentom je už spomínaný odkaz na košické noviny, o tom že v r. 1888 odchádzajú medzevskí Rómovia za prácou do Ameriky. Starší občania (narodení začiatkom dvadsiateho storočia) vyslovili hypotézu, že šlo o rómskych muzikantov, pretože jedine oni mohli disponovať potrebnými prostriedkami na vycestovanie za more, rovnako len oni zvykli disponovať sociálnymi, jazykovými a inými zručnosťami, ktoré boli takéto pre vycestovanie nevyhnutné.

Rovnako povšimnutiahodným sa nám javí to, že sa v Medzeve dodnes traduje príbeh rómskeho muzikanta z Medzeva, ktorý mal zakúpený lodný lístok na cestu do Ameriky. Keďže však kedysi v minulosti sľúbil svojmu priateľovi – Mantákovi, že mu príde zahrať na svadbu a svadba sa mala konať v termíne, keď mal rómsky muzikant vycestovať, nechal lodný lístok prepadnúť a zostal hrať na svadbe, aby dodržal slovo. (Celý príbeh je uvedený na inom mieste publikácie – Muzikantský príbeh). Či už je príbeh pravdivý alebo vymyslený, zaujímavé, ba až fascinujúce je to, že sa rozpráva dodnes, a to u starých Mantákov rovnako, ako aj u starých Rómov. Aj keby sa nezakladal na pravde, pre nás je úžasná už jeho samotná podstata, vypovedajúca jednak o priateľstve medzi Mantákom a Rómom, o postavení rómskeho muzikanta, o morálke a charaktere vtedajšej spoločnosti, bez ohľadu na etnickú príslušnosť atď. Sme presvedčení o dôležitosti vzorov a vzorcov, ktoré v sebe ľudia vedome i nevedome nosia a ktoré sú pozitívne čo do spolužitia medzi ľuďmi iného kultúrneho, spoločenského či etnického prostredia.

Muzikantský príbeh

V súvislosti s bandou cigánskych hudobníkov sa spomína príbeh istého Medzevčana, ktorý mal veľmi rád veselý život a tie príjemnejšie stránky života si užíval plným priehŕstím. Tento človek bol samozrejme veľmi zadobre s muzikantmi a hlavne s primášom cigánskej bandy (kapely).

Náš Medzevčan si nedal ujsť žiadnu príležitosť, keď sa mohol zabaviť, zaspievať si a zatancovať. No a vždy bol teda tam, kde hrala aj cigánska muzika. A vtedy cigánska muzika vyhrávala veru často. Hrala na zábavách, plesoch, odchodoch regrútov na vojenčinu, tancovačkách, krčmách i kaviarňach. Ľudia si muzikantov radi pozývali na oslavy, krstiny a najviac svadby. Ved' čo by to bolo za svadbu bez dobrej muziky. Cigánski muzikanti z Medzeva boli tí najlepší široko-ďaleko. Hrávali aj po okolí, aj v Košiciach, Moldave, Gelnici i inde, ale to len vtedy, keď nehrali v Medzeve.

Ľudia ich mali radi a vážili si ich, pretože to boli panskí muzikanti i móresy mali poriadne.

Keď sa raz pri jednej tancovačke, kde hrala cigánska kapela a náš Medzevčan tu samozrejme nechýbal, všetko chýlilo ku koncu, sedeli si všetci svorne pri vítku a veselo sa rozprávali. Nášho Medzevčana si doberali kamaráti, že kedy už skoncuje s mládeneckým životom a ožení sa, aby sa dal na poriadok. On sa však nikam neponáhlal, slobodný a veselý život si užíval a z ničoho si ťažkú hlavu nerobil. Povedal, že raz príde chvíľa, keď stretne tú pravú a veru si ju vezme aj za ženu, ale to vraj bude taká svadba, akú Medzev ešte nezažil. A že na svadbe mu musí hrať jeho kamarát, cigánsky primáš. Primáš dal slovo, že ak sa tak stane, zaiste svojmu priateľovi na svadbe hrať bude. Ved' akože by ináč?

Prešlo niekoľko rokov a veľa sa toho nezmenilo. Cigánska banda hrávala ďalej, Medzevčania sa zabávali tak ako predtým, náš Medzevčan si užíval život a vytešoval sa z každej zábavy. Aj keď roboty a peňazí bolo v Medzeve čoraz menej v porovnaní s tým, čo tu bolo pred pár rokmi. Svet sa rýchlo menil.

Pri mnohých hraniach na mnohých miestach sa muzikanti mali možnosť stretávať a rozprávať s rôznymi ľuďmi. Čoraz častejšie hrávali aj na zábavách, kde sa ľudia lúčili s rodnou hrudou a odchádzali za more, za prácou a lepším životom. Muzikanti sa aj povypytovali, ako to tam v tej Amerike vyzerá, ako sa tam ide a čo všetko sa tam robí. Keď sa podozvedali všeličo o ceste a o novom svete, hlavne však o tom, že aj tam dobrých muzikantov treba, rozhodli sa, že skúsia šťastie a pôjdu aj oni. Cesta však nebola jednoduchá ani lacný špás. Snažili sa teda ešte viacej. Hrali, zabávali, aj od úst často odtrhli sebe i rodinám, len aby našporili dostatok peňazí na cestu do Ameriky. Aj s tými, čo sa spoza mora vracali, sa stretávali a vypytovali sa na všetko, len aby ich úsilie nevyšlo navnivoč.

Nadišiel deň, keď mali muzikanti dostatok peňazí na cestu a loď. Lodné lístky (šifkarty) sa kupovali veľmi dlho pred tým, než sa vycestovalo. Boli drahé a bolo potrebné na ne čakať, pretože do Ameriky vtedy odchádzalo veľa preveľa ľudí z celého sveta. Naším muzikantom sa to podarilo, lístky už mali zabezpečené, už zostávalo len počkať pár mesiacov a mohli vyraziť do vysnívanej Ameriky.

Zhodou okolností sa práve v tom čase rozniesla po Medzeve prekvapujúca správa, že sa náš roztopašný Medzevčan predsa len chytil do pasce a bude sa ženiť. Veselá správa, postupné prípravy na svadbu. Všetko tak, ako má byť. Lenže svadba bola naplánovaná na vtedy, keď mal náš primáš aj s kapelou už sedieť na lodi a plaviť sa po mori do Ameriky. Nič zvláštne, veď napokon náš mladoženáč zabudol na sľub, ktorý si dali s primášom pred niekoľkými rokmi, že jedine on mu môže na svadbe hrať. Predstavte si však, že primáš sám prišiel za budúcim ženáčom a povedal, že za sľubom, ktorý kedysi dal, si stojí a slovo dodrží. A tak sa aj stalo. Primáš na svadbe hral. Jeho drahý lodný lístok voda vzala... Aj keď ho stál celý majetok a bolo jasné, že v dohľadnom čase nepríde k takým peniazom, aby si kúpil ďalší, aj keď sa rozplynul jeho sen o Amerike a zostal doma.

Bola to vraj svadba, o ktorej sa ešte dlho rozprávalo. Muzika tak dobre vraj ešte nikdy predtým nehrala. A priateľstvo medzi našim Medzevčanom a primášom pretrvalo dlhé roky a nebolo mu páru.

***Príbeh oddávna rozprávaný v Medzeve.
Tento variant rozprával Ján Polák, nar. 1960***

Karol Horváth (nar. 1963)

Odkedy sa pamätám, vychádzame tu všetci veľmi dobre. Sme dobrý kolektív, nestáva sa mi, aby mi Mantáci povedali niečo zlé. Samozrejme, chápem, že ak sa deje niečo zlé, tak to väčšinou robia naši ľudia – Rómovia. Ale týka sa to len niekoľko málo rodín, ktoré robia také „šachy“. My ostatní sa za nich musíme hanbiť. A len pre nich nás niektorí odsudzujú. Ja mám však dobré skúsenosti. Ak idem do mesta alebo na mestský úrad, ku mne sa ľudia prihovoria, na mestskom úrade ma slušne privítajú. Aby mi povedali „Cigán vypadni“ alebo aby na mňa niekto útočil na ulici v Medzeve, to sa mi ešte nikdy nestalo a u nás sa to ani nemôže stať.

Rád spomínam na mladosť, keď som mal 19-20 rokov, my sme tu tak dobre vychádzali s ľuďmi. My všetci z Medzeva sme vychádzali dobre, aj sme sa pred cudzími vedeli držať spolu. Aj my Cigáni, aj bieli. Spolu. Keď sme išli na diskotéku a nás Cigánov bolo i viac ako bielych, nikto s tým nemal problém. To až potom prišla taká iná doba... A za to môže každý. Aj bieli majú v niečom pravdu, aj my máme. Ale pravda je taká, že keby sme tu nemali tých niekoľko problémových rodín, nebolo by problémov. Oni nerobia dobre. Dakedy čo už oni vystrájajú, to je katastrofa. A potom na nás všetci ostatní hovoria, že my Cigáni sme rovnakí. Ale nie sme. Ani sme nikdy neboli.

Ja síce pochádzam z Moldavy, kde som žil ako chlapec. A veľmi rád na to spomínam. Moldava je väčšie mesto ako Medzev, tam sme si aj viac mohli dovoliť. Futbal som tam hral za žiakov aj za dorast. Do Medzeva som prišiel ako devätnásťročný. Viem, že ľudia tu stále vychádzali dobre. Neboli problémy, hádky, ľudia držali pokope. Všetci. Všetci sme sa starali len o robotu a o domácnosť. Tu v Medzeve sa vtedy nikto, ani Cigáni, nezaujímal o čóroľku (kradnutie) ani o také veci. Keby bol aj teraz svet taký, ako, čojaviem, 20 rokov dozadu, no to by sme si tu žili... Ja som bol napríklad na vojne, v Přerove som slúžil, napísal som si dovolenku, že chcem ísť do Medzeva na dva plus jeden deň. Veliteľ povedal, že on také mesto nepozná, že čo to je za mesto. Ale pustil ma a smial sa. Všetko dobré mi poprial. Doma ma vítali, všetci, aj bieli, aj Cigáni, každý sa pýtal, ako sa mám, každý ma ponúkol. Čo to znamená? Že vtedy pred dvadsiatimi rokmi sa tu ľudia mali radi. Nebol tu žiadny rasizmus ani nič také. Ale aj ten rasizmus, čo je dnes a aj u nás v Medzeve – to nikdy nerobili a nerobia tí ľudia, ktorí sú domáci, ktorí tu vyrástli. Bieli, ktorí tu žijú a nepoznajú nás, tak nás nemajú radi. Všetkých. A tí Cigáni, ktorí prišli napríklad z Moldavy, tiež nemajú radi bielych. Ale to je všetko preto, lebo sa ľudia nepoznajú. Ale ani sa nemajú ako spoznať. Lebo nikam nechodia. Ani jedni, ani druhí. Vidia sa len dakedy na pošte alebo v obchode. Sedia doma a myslia si, že tí druhí sú zlí. Nepoznajú sa a ani sa nechcú poznať. Niekedy to tak nebolo. Dnes sa opijú niektorí Cigáni

a robia neporiadok. Tak ich nechcú pustiť do krčmy. A keď sa zas bieli opijú, tak kričia všetkým, že sú Cigáni, a nadávajú im. Ale z nich už nikto nikoho nepozná. Sú to všetko len pijaci. A to nie je dobre.

Ja som pracoval na Pozemných stavbách Košice a potom tu v Strojsmalte v Medzeve. Keď som pracoval tu v Strosmalte, tu boli veľmi dobré vzťahy medzi Cigánmi i bielymi. Všetkými. Mantákmi, Slovákami aj Maďarmi. Tam vo fabrike to bolo dobré. A bolo to iné. Hlavne tí starší, ale aj ostatní, oni nerozoznávajú to, že či si ty Cigán, či si Manták, či si Maďar, či si Talian alebo čo. My sme všetci vychádzali dobre. Tak dobre, že to ani neviem povedať. Všetci sme k sebe mali úctu, pracovali sme, aj sme sa vedeli zabaviť. Ale v práci sme všetci boli rovnakí, každý vedel, čo je jeho práca, každý si ju robil dobre a robili sme všetci spolu. A keď sme išli do krčmy alebo do kina, jeden druhého sme zdravili, porozprávali sa, že ako sa máme, čo nové doma... Boli to dobré časy. Išli sme do práce, pozdravili sme sa, dobré ránko alebo serus, požartovali sme, keď sme išli z práce, pozdravili sme sa pekne jeden druhému. Aj na ulici mimo roboty. To bolo iné. Nie ako teraz. Teraz je to všetko iné. Teraz je to katastrofa. Ale my starší, čo sa poznáme, my sa stále prihovoríme a porozprávame, čo a ako. U mladých už také nie je. Aj po robote. Pomáhali sme si. Keď sme si žiadali pôžičky, keď sme stavali domy alebo bolo treba priviezť niekomu drevo alebo inak pomôcť. Jeden druhému sme pomáhali, nikto nepozeral, či to bol Cigán alebo Manták. Dobre sme si žili. A hlavne, keď si bol dobrý robotník, všetci si ťa vážili. Všetci. Nebol žiadny problém. Bolo to tip-top. Ale keď sa robilo muselo. Nikto ti nič zadarmo nedal. Ani výplatu, ani úctu. A všetci sme robili.

A tak sa nepilo, ako sa dnes pije. To sa dnes stáva, že vás nepustia do krčmy. Povedia aj slušne, prepáčte, ste opitý, šéf mi zakázal, aby som púšťal opitých ľudí do podniku. A to je aj dobre.

David Kompaš (nar. 1983)

Ja som mladý, ale pamätám si tiež, že to bolo iné. Nebolo to také jak teraz. Mám dobré spomienky zo školy. Ani sa to tak neoddeľovalo, že toto sú rómske triedy a toto triedy pre ostatných. Vtedy to bolo normálne, že sme boli spolu. V každej triede sme boli i jedni, i druhí i všelijakí. Bolo v jednej triede päť Rómov a ostatní boli bieli. A všetci sme sa k sebe správali ako kamaráti, ako spolužiaci. Normálne sme sa spolu bavili, tam vtedy také nebolo, že ty si taký alebo taký... že ty si Cigán alebo čo. Spolu sme jedávali. Takí sme boli v základnej škole. Ale aj dnes. Keď sa vidíme s tými spolužiakmi zo základnej školy, normálne sa zdravíme. Lebo my vieme, kto sú oni, a oni vedia, kto sme my. Že skadiaľ pochádzame, že aká sme rodina, že im nič neurobíme a že sme s nimi kamaráti. To je preto normálne, lebo sa poznáme. Lebo sme z Medzeva. Ale tí, ktorí nie sú z Medzeva, nepoznajú sa, boja sa jeden druhého a myslia si, že si niečo urobia. Nenávidia sa. My nie. A najhorší sú prístahovalci. Ale Rómovia. To oni tu robia tie problémy.

Teraz si ľudia ani nerozumejú. Lebo každý hovorí len po svojom. Môj dedo má 73 rokov. Ľudia ho tu majú radi a si ho aj vážia. On vie aj po slovensky, aj dobre po maďarsky. Aj po maďarsky vie. Ale on robil v Strojsmalte. Bol brusič. A často hovorí o tom, ako bolo dobre. Aj chodil medzi ľuďmi. Dnes nechodí. Načo by šiel? Tu všetci ľudia robili v Strojsmalte. A tí starší, čo tam robili, na to stále spomínajú, ako sa mali dobre, keď mali prácu. Ako spolu všetci vychádzali. V Medzeve. Aj môj pradedo spomínal. Mal osemdesiat rokov, keď zomrel. Stále hovoril, že to bolo všetko iné. Že sa ľudia brali ako brat – brat. A také to vraj bolo, že si Róm bežne bral bieleho za kmotra a tak. A sa aj navštevovali, aj si dávali úctu. Aj na ulici, aj v krčme. Dedo povedal, že teraz už nie je dobre. Je veľmi zle.

Ja by som aj chcel, aby bolo dobre. Ale ako mám žiť, keď nemám robotu? Aj s bielymi by som rád bol, ale kde sa s nimi mám stretávať a porozprávať? Tak som najviac medzi svojimi. Ale to je také, že sa potom vôbec nepoznáme a jeden druhého sa bojíme. Ta kde ja by som niekomu mohol ublížiť, alebo dačo zlé urobiť? Svojim kamarátom, spolužiakom alebo komu? Ja si vážim tých spolužiakov, čo si vážia aj mňa. A vychádzame spolu normálne. Sme Medzevčania.

Margita Klempárová (nar. 1936)

Pochádzam z Pače, okres Rožňava. Predtým bol iný život. Dobre bolo. Aj keď sme žili skromne. Ničoho nebolo. Ani svetlo. Ved' keď som prišla do Medzeva, nemali sme ani elektriku. Ani cestu, ani vodu sme nemali. A stále sme boli hladní. Ale sme sa akosi ináč mali. Bolo veselo. A ľudia sa mali radi. Všetci ľudia. Nebola taká nenávisť. Svokor bol starší, aj svokra bola už staršia žena, ale oni sa držali. Ľudia si ich vážili. Myslím Mantáci a všetci Medzevčania. A keď vedeli, či sa som nevesta, aj mňa si vážili. A to ma ani ešte nepoznali. A sme si pomáhali všetci. Nielen Cigáni.

Nič sme nemali, ale sme sa mali dobre. Naši muži chodili do roboty a oni nás chovali. My sme boli doma s deťmi, varili sme, starali sa o domácnosť, chodili sme na huby, borovnice. Dobre bolo. Mladí sme boli. Chlapi boli mladí, do roboty chodili, a keď poriadne robili, aj zarobili peniaze. A keď sme išli s mužom do mesta do obchodu, ináč sa s nami rozprávali ako dnes. Všetci sme sa pozdravili, pýtali sa, ako sa máme, nikto nepozeral na to, že som Cigánka. V robote sa ľudia museli spolu rozprávať, lebo spolu robili. Akoby sa nerozprávali? A aj vedeli, že kto je aký. Kto je do roboty alebo kto je dobrý, alebo ako. No a keď sa poznali v robote, tak sa poznali aj potom. Normálne to bolo. Ani bieli, ani Mantáci, ani Slováci, ani Cigáni si nevykrikovali že akí sú. A my sme boli chudobní Cigáni. My sme nič nemali, lebo čo chlapi doniesli výplatu, veľa nás bolo, rýchlo sme všetko pojedli a zase sme boli hladní. Nás bolo veľa. Ale nebolo tak, že ty si taký alebo taký. My Cigáni sme boli normálni ľudia pre všetkých ostatných. Takí ako oni. Nepovedal v Medzeve nikto, že ty si Cigán, choď preč. Predtým sme všetci išli spolu. A boli sme všetci zdraví, ani ku lekárovi sme nechodili. Aj v obchode sme spolu kupovali, aj v robote sme boli spolu. Aj raňajky sme si spolu kúpili v bufete, aj kávu, aj deti sa spolu hrali. Teraz vás ani ku dverám nepustia, lebo ste Cigán. A mladí už spolu nikde nechodia, aby sa zabavili alebo tak. Oni sa už nechcú stretávať. Len bieli sami i Cigáni sami.

Robota bola, dobre bolo. Ale pravda je, že aj vtedy každý nerobil. Pamätám, keď som prišla do Medzeva. Aj vtedy boli takí, ktorí nerobili. Nechcelo sa im robiť. Len tak žili. Ale oni sa nemali tak ako my. Ani si ich nikto nevážil. Nás áno. Svokor bol murárom. A on veľa chodil do mesta medzi ľuďmi. On bol vzdelaný. Aj murár bol, aj na cintoríne robil, jamy kopal aj so synmi, ľudia si ich vážili. Aj svokra chodila. Ľudia ich mali radi. Aj muž robil. A boli sme dve nevesty, veľa detí a ešte svokrovci. Ved' ja som mala osem detí! Aj keď manžel zarobil, za dva týždne sme všetko pojedli, potom sme si aj dakedy požičali, zo zálohy sme niečo vrátili a zas sme kúpili jedlo. A viete, ako je to u nás. U Cigánov je tak, že keď jeden nemá, príde k druhému, nech mu dá. A on dá a potom sám nemá. Ale tak to bolo. Ale sme si pomáhali. A nielen Cigáni medzi sebou. Aj s bielymi

sme si pomáhali navzájom. Lebo sme sa potrebovali. Aj oni nás, aj my ich. Dnes nikto nepotrebuje nikoho.

Medzi Cigánmi a bielymi to bolo tak. Aj dnes je to tak. Tu susedia, čo bývajú pri nás (bieli), poznajú nás, rozprávajú sa s nami, aj v meste sa s nami rozprávajú. A to nebývajú až tak blízko. Ale predsa sú susedia, lebo sú najbližšie. To sú susedia. Stále sa porozprávame, lebo sa dobre poznáme. Už dlho takto pri sebe bývame a nikdy sme si nič neurobili. Stále sme si pomáhali, stále sme sa rozprávali.

Dnes sa veľmi Cigáni hnevajú na gádzov. No ale povedzte. Môžu vám tí gádzovia dať niečo zadarmo? No nemôžu vám dať zadarmo.

Dakedy bolo ťažko. Mój manžel mal rodinu v Čechách, boli sme tam dva tri roky, robil tam a dobre sa staral. A potom sme sa vrátili domov do Medzeva. Tak začal robiť v Strojsmalte. Aj ja som tam robila, aj dcéra, aj zať tam robil, no všetci. Celá rodina sme tam robili. Tak sme sa mali. Aj keď sme nezarobili veľa peňazí, ale dobre sme sa mali. A boli sme s gádzami a dobre bolo. Tí, čo sa poznáme z roboty, sa ešte dodnes spolu rozprávame, dobre sa poznáme, aj keď to už je dávno. A najlepší boli tí starí Medzevčania. Oni sa s každým rozprávali, ku každému mali dobré slovo, oni sa nepovyšovali. No a čo, že sme boli Cigáni. Oni nás brali ako svojich. A keď sme boli mladí, veľmi sme nechodili len tak po meste ako dnes mladí. Každý išiel do mesta vtedy, keď mal. Nie len tak. Sme sa netúlali.

Gádzovia si tu v Medzeve nebrali Cigánky. Tu také nebolo. Teraz už hej. Tí, čo sú z domova dôchodcov, by si chceli brať mladé Cigánky, aby sa o nich starali. Ale oni sú už starí. Predtým sa takto nebrali a nežili spolu. Ale si jeden s druhým rozumeli a nič nemali proti sebe. Aj keď bola dajaká slávnosť v meste alebo čo. Pustili aj gádzov, pustili aj Cigánov. Ale nie všetkých. Tých, čo boli poriadni, tých pustili aj na zábavu, aj všade. Aj na divadlo sme chodili. Aj Cigáni robili divadlo. Aj keď sme peňazí nemali, aj tak sme chodili. Dobre bolo. Ale tých, ktorí robili zle, tých nepustili. Ale ani Gádzov takých nepúšťali. Poriadok bol. Nie ako teraz... A už teraz vôbec – nechcú byť jedni s druhými, čierny s bielymi. Je to už iné.

Ale aj dnes. S nami staršími sa pekne rozprávajú ostatní ľudia. Aj lekári s nami pekne hovoria, aj ostatní. Ale to preto, lebo sme všetci robili. A spolu sme robili. Chudobní sme boli a mali sme sa dobre. Bolo veselo. A ľudia sa zdravili, spolu jedli, pili, rozprávali sa, boli sme všetci z Medzeva. A kto prišiel cudzí, ten nám nemohol robiť hanbu. Takých sme k sebe ani nepúšťali. Aj preto nás Gádzovia mali radi. Ved' ja mám tri domy. Mój muž ich postavil. Teraz žijem u dcéry. Načo sú mi domy? Gádzovia to vedia, že aká my sme rodina. A všetci pracovali. Aj moji zaťovia. Nás majú gádzovia radi. Ale čo tých ostatných, ktorí nič nerobili a nechce sa im robiť?

Ervín Schmotzer (nar. 1961)

Odmalička žijem v Medzeve. Medzev je bývalým nemeckým mestom, pôvodne obec osídlená karpatskými Nemcami, no dá sa povedať, že už niekoľko desaťročí či storočí je to obec zmiešaná. Žijú tu potomkovia Nemcov – Mantáci, žijú tu Slováci, žijú tu Maďari a žijú tu Rómovia. Všetci vedľa seba. Dá sa povedať, že už po prvej svetovej vojne tu všetky tieto národnosti vedľa seba žili. A ešte v kopcoch nad Medzevom je posledné osídlenie rusínske. Takže tu žije prakticky päť národností na jednom malom území. Teda podľa mňa je Medzev taká Európa v malom. Napriek tomu, že každá z týchto národností má svoje špecifiká, podľa môjho názoru tu vždy žili a spolunažívajú v mieri a v láske, celé stáročia. Keď niekedy (tak ako to medzi ľuďmi býva) niečo vyskočí, ako keď sa chlapci pobijú jeden s druhým, nikdy to nebolo a nie je preto, že jeden je Maďar a druhý Slovák, Róm alebo Manták. Ak niekedy nejaké konflikty vyskočia, je to tak ako všade. Nikdy nie však na národnostnom základe. Myslím, že v Medzeve doteraz neboli žiadne väčšie konflikty a problémy medzi národnosťami. A pevne verím, že to tak zostane aj do budúcnosti. Myslím, že to všetko má svoje historické opodstatnenie. Všetky tieto národnosti tu boli prakticky veľmi dlhý čas. Spolu žili a jedna národnosť potrebovala druhú. Žili a pracovali vedľa seba. Naši predkovia, Medzevčania – Mantáci, boli kováči, ktorí vyvážali svoje náradie do celého sveta, možno najviac do Maďarska. Samozrejme, že vďaka svojim maďarským partnerom, priateľom atď. sa lepšie dostávali na tamojšie trhy. Ľudia rôznych národností v Medzeve vedľa seba od malička vyrastali, počúvali sa, jeden rozprával po maďarsky, druhý po slovensky, tretí po maďarsky. Koniec koncov, v Medzeve sa stále rozprávalo troma jazykmi. Každý jeden zo starých Medzevčanov rozprával plynule troma jazykmi, teda po slovensky, po maďarsky a samozrejme miestnym jazykom, ktorý bol materinským jazykom väčšiny obyvateľov – mantáctinou. No a samozrejme aj spisovnou nemčinou, keďže nemčina bola v histórii v našich školách vyučovacím jazykom.

Spolužitie s Rómami, tak ako viem sám zo svojho života ale i z rozprávania predkov, bolo v histórii rovnako bezproblémové. Rómovia prišli do Medzeva možno trochu inak ako do ostatných obcí. Do Medzeva totiž prišli na pozvanie miestneho obyvateľstva – ako hudobníci, prišli vlastne zabávať ľudí. V Medzeve bolo stále dosť práce, a teda sa dá povedať, že tu boli aj bohatší ľudia, ktorí si okrem práce potrpeli na pestrý spoločenský život. Išlo tu hlavne o majiteľov hámrov, podnikateľov, ale aj ostatných remeselníkov a podobne. Keď sa zabávali, tak im chodili Cigáni/Rómovia vyhrávať a potom sa tu postupne usádzali, pracovali a žili tak ako ostatní obyvatelia.

Čo viem od svojich rodičov a starých rodičov, spolunažívanie s Rómami nebolo nejaké problematické. Pravdou je, že spoločenské pomery boli iné

a rómskych rodín v Medzeve bolo ďaleko menej. Boli úctiví voči ľuďom, pretože vtedy boli bežne voči sebe úctiví všetci ľudia. Nie je známe, aby v histórii boli medzi Rómami a ostatnými v Medzeve nejaké trenice. Dnes je to trochu iné, ale aj tak si myslím, že to spolunažívanie je vcelku normálne.

Istotne je to veľmi zaujímavý fakt, ako pôvodné nemecké obyvateľstvo spolunažívalo (a spolunažíva) s ostatnými národnosťami. Myslím, že je to dané historicky, keďže aj naši predkovia prišli na toto územie do cudzieho prostredia. Pravdepodobne tu tiež našli ľudí, ktorí sa k nim správali slušne a úctivo, napriek tomu, že hovorili inou rečou a ich kultúra bola odlišná. Prišli sem ako hostia, ako pozvaní. Keď prídem niekam ako hosť, ako pozvaný, mal by som sa tej spoločnosti poďakovať, vážiť si ju, poďakovať sa za to pozvanie a snažiť sa, aby som tak nejak nevybočoval z rámca daných spoločenských pravidiel. Myslím, že aj tam niekde sú tie korene. Opakujem, že Rómovia do Medzeva neprišli len tak sami z ničoho nič, boli pozvaní. Pravdepodobne si to vážili a domáci si vážili ich. Ved' či už pôvodní obyvatelia Medzeva – Mantáci, alebo Rómovia sú na tomto území akoby hostia, keďže aj jedni aj druhí do tejto krajiny prišli. Možno práve v tom tkvie úspech spolunažívania.

Ja som vyrastal dávno po druhej svetovej vojne. Ale nepamätám si, žeby tu niekedy bolo nejaké oddelovanie na báze národnosti, vyrastali sme všetci spolu a často sme si ani nevedomovali, kto je akej národnosti. Bolo to veľmi prirodzené a nepamätám si, žeby boli nejaké problémy medzi obyvateľmi. Či už sa to týkalo kultúry, spoločenského života, športu, náboženského života, všetci sa života v meste aktívnym spôsobom zúčastňovali a každý mal možnosť či už hrať futbal, divadlo, alebo chodiť na spoločenské podujatia. Vtedy tu bolo množstvo divadelných predstavení, boli diskotéky, tanečné zábavy, kino. Čo sa týka napríklad kina, tu nikdy nebol žiadny problém. Či Mantáci, Slováci, Rómovia alebo Maďari, všetci chodili do toho istého kina, samozrejme, že sa v ňom každý správal tak, ako mal, bola to spoločenská udalosť a každý si to uvedomoval. Keď tu boli zábavy a diskotéky, tancovali ste vedľa Maďara, Slováka či Róma.

Samostatnou kapitolou bol šport a v Medzeve najviac obľúbený futbal. V dorasteneckom mužstve, ale aj v A mužstve, rovnako aj vo Vyšnom Medzeve bežne hrávali Rómovia. Boli to normálni členovia mužstiev, boli sme s nimi kamaráti, boli sme jeden tím, spolu sme jedli, spolu sme sa sprchovali, spolu sme chodili na výlety, nikdy nebol nijaký problém. Myslím, že to nikdy nebolo o tom, že ty si Maďar, on je Róm alebo Manták... Ide o to, aby si človek uvedomoval svoje konanie a zodpovednosť, všetko to, čo robí človeka človekom.

Celý život som vlastne prežil v škole. Najprv ako žiak a študent, potom ako učiteľ. V školách to niekedy bolo trochu iné, ako je to teraz, treba však povedať, že doba bola iná. Aj vtedy Rómovia chodili do školy s ostatnými, tak ako teraz, s tým, že ich bolo menej. Teda aj v triedach ich bolo menej. Boli prirodzene roz-

ptýlení medzi ostatnými a každý to bral prirodzene, že boli v triede traja-štyria Rómovia. Pravdou je, že často prepadávali, a tak sa presúvali z triedy do triedy a mali stále iných spolužiakov. Problémy medzi spolužiakmi neboli.

Aj teraz. Myslím, že deti problém medzi sebou nemajú. Väčšinou ho majú dospelí. Nevieť celkom presne, ako to bolo alebo je vo vzťahoch medzi väčšinou a Rómami v iných obciach. Neprichádzal som s nimi veľmi do kontaktu. Viem však, aké to bolo u nás v Medzeve. Tí naši Rómovia boli stále normálni, aj keď Rómovia často ani nedokončili školu, žili sme normálne vedľa seba i spolu, každý jeden pracoval, každý mal nejaké pracovné návyky, každý jeden človek vedel, že má nejaké svoje práva, ale aj povinnosti. Škoda, že to nie je tak aj dnes. Nevieť, či sa niekedy ešte vráti tá doba, keď ľudia spolunaživali dobre. Je to veľmi ťažká otázka, pretože doba je ťažká. Dnes je v ľuďoch oproti minulosti veľký pocit krivdy. Povieť to tak, ako to cítim. Existuje tu dnes skupina ľudí, ktorá celý svoj život tvrdo pracuje, všetko si platí, pretože si všetko platiť musí, potom tu existuje skupina ľudí, ktorí nikdy v živote nepracovali, ale dostávajú to isté ako ten človek, ktorý pracuje a všetko si platí. Ak napríklad ide človek, ktorý si celý život platí zdravotné poistenie, k zubárke, zubárka ho ošetrí a on musí zaplatiť. No ak príde k zubárke človek, ktorý celý život nepracoval, zubárka ho ošetrí tak isto, no bez zaplataenia. Alebo ak ide na operáciu človek, ktorý pracoval, a človek, ktorý v živote neprispel do zdravotníckeho systému ani halier, obidvaja dostanú rovnakú službu. Takže myslím, že v tom ľudia pociťujú veľkú krivdu a tak sa na seba aj vzájomne pozerajú. Tak to vidím okolo seba, z výpovedí ľudí okolo. Samozrejme, že to nie je o národnosti, ale skôr o príslušnosti k sociálnej skupine či vrstve. Ved' je to u nás vidno, že máme veľa Rómov, výborných ľudí, na ktorých nedám dopustiť. Pretože sú to fantastickí ľudia a robia super prácu. Len škoda, že pomer medzi tými fantastickými a inými je taký, aký je. Je to však tak aj medzi nami – majoritou. Tiež je tu množstvo fantastických ľudí a tiež časť ľudí, ktorí sú možno až hanbou nás ostatných. No a nedá sa povedať, že všetci títo sú takí alebo onakí. To nie je o národnosti. Je to o určitých zásadách. Aké to bude v budúcnosti, to neviem. Som však od prírody veľký optimista a verím, že sa ľudia znovu naučia spolu vychádzať a spolunažívať bezproblémovo. Bolo by nádherné, keby sa vrátila minulosť, keby sme sa oslovovali brat, sestra, ujo, teta, keby sme zas nemuseli zamykať domy, pretože v Medzeve to tak bolo prirodzené dlhé roky.

Jozef Schmiedl (nar. 1960)

Čo sa týka spolužitia, v Medzeve i okolí žili spolu Nemci – Mantáci, Slováci, Maďari i Rómovia. Blízko Medzeva na Hačave máme Rusínov. Títo ľudia v histórii so spolužitím nikdy nemali problémy. Skôr ako o problémoch to bolo o tom, že sa vzájomne dopĺňali. Každá národnosť bola zameraná trochu ináč. Z maďarských dedín, ktoré boli južnejšie a mali lepšie podmienky, to boli skôr poľnohospodári, Popročania viac baníci, z Hačavy to boli skôr furmani a ľudia, ktorí robili v lese, Medzevčania skôr hámmorníci a remeselníci. Tým, že boli všetci na sebe závislí – na svojich profesiách, remeslách, živnostiach, vzájomne spolupracovali a dobre sa poznali. Keďže sa poznali, jedni druhých sa nebáli a rozumeli si. Práve z tých obchodných a pracovných kontaktov vznikli aj priateľstvá. Z rozprávania mojich starých rodičov viem, že to šlo dokonca až tak ďaleko, že si rodiny na prázdniny (keď deti neboli v škole) vymieňali vzájomne deti, aby sa deti naučili dobre ten druhý jazyk a nemali problém s dorozumením. Určite to tak nebolo v každej rodine. Ale bolo veľa rodín, ktoré to tak robili. Toto by mohol byť aj pre súčasnosť nádherný príklad spolužitia. Dnes sa však vytratila tá hospodárska závislosť jedných od druhých. Dnes akoby sme pracovali anonymne a nemáme tie vzťahy, ktoré tu boli v minulosti.

Podľa toho, čo viem, prví Rómovia, ktorí do Medzeva prišli, boli muzikanti, ktorí zabávali Medzevčanov pri tancovačkách a spoločenských podujatiach. Tí ďalší prichádzali s tým, že vykonávali rôzne iné práce, ktoré boli potrebné a ktoré zvládali. Môj starý otec o tom často rozprával. Rómovia okrem muzikantského remesla robili aj rôzne jednoduchšie obslužné práce, ale v žiadnom prípade to neboli ľudia, ktorí by nepracovali. Aj sám sa pamätám, že keď som bol malý chlapec, chodil k nám pravidelne jeden Róm, ktorý pomáhal pri rôznych ťažkých prácach, ktoré doma boli. Toho považovali moji rodičia aj starí rodičia za veľmi usilovného a spoľahlivého človeka. Vážili si ho a mali medzi sebou prirodzený vzťah. Bol to človek, ktorý bol ozaj veľmi usilovný, všetko, čo mal, si nadobudol vlastnými rukami a prácou, dennodenne veľa a ťažko pracoval. Z toho hľadiska si ho každý vážil.

Pamätám si, ako mi starý otec rozprával rôzne príbehy zo života, ako rozprával o ľuďoch a ich charakteristikách. Rozprával napríklad o človeku z Hačavy, ktorý sa živil ako furman. Môj starý otec sa o ňom vyjadril, že to bol človek poctivý a robil svoju robotu dobre, že sa naňho dalo stále spoľahnúť, že vždy dodržal slovo, čas... Skrátka, že to bol dobrý, poctivý a spoľahlivý človek. U môjho starého otca to bolo tak, že nikdy nerozlišoval na základe nejakej národnosti. I na druhej strane – ak mal negatívny príklad. Tiež mu to bolo jedno, či je takej alebo onakej národnosti. Tí starí Medzevčania takéto veci skrátka neriešili. Stále to bolo o konkrétnych a adresných vzťahoch medzi ľuďmi. To mi

raz veľmi pekne deklarovala jedna kamarátka zo Šamorína, ktorá povedala, že keď je raz sused „blb“, tak nie preto, že je Róm, Slovák či Maďar, ale preto, že sa ako „blb“ narodil. V minulosti bolo úplne jedno, kto bol akej národnosti. Vzťahy neboli o nejakom etnickom základe. Aspoň tu v Medzeve. Ale myslím, že nie len tu. Ktosi múdry raz povedal, že to, čo ľudí rozdeľuje, je politika a náboženstvo, to, čo ľudí spája, je obchod. Medzevčania ako remeselníci a výborní obchodníci mali obrovské množstvo kontaktov nielen po okolí blízkom, ale aj do veľkých diaľok. Tým sa asi nebáli tak veľmi toho cudzieho a nemuseli sa proti tomu stavať. Nevie, možno to máme akosi všetci ľudia v sebe, že čo je nám cudzie, to nám je podozrivé. Pokiaľ tie kontakty nebudú dennodenné a pokiaľ nebudú živé práve medzi ľuďmi, ktorí sú iných národností, tak sa budeme k sebe správať opatrne a budeme v sebe navzájom hľadať problémy. Ak budeme mať problémy sami, tak ich budeme zvažovať na tých druhých.

Dobré spolunažívanie podľa mňa môže vychádzať len z dobrej skúsenosti. Týka sa to živých kontaktov, či už pracovných kontaktov, alebo koníčkov, spoločných záujmov, športu alebo množstva iných vecí a činností. Tieto kontakty budujú dobré väzby a tieto pozitívne väzby sú potom základom bezkonfliktného a dobrého spolunažívania.

Ja som optimista. Myslím, že za istých okolností by sme sa mohli dopracovať tam, kam naši predkovia. Vtedy v spoločnosti dominovala úcta, spolupatričnosť, hrdosť na to že „som Medzevčan“. Bolo jedno, že jeden je Slovák, druhý Róm, tretí Manták alebo Maďar. Chce to len jednu maličkosť, nechce to ani žiadne peniaze. Chce to len prestavať si svoj hodnotový rebríček v hlave. Ak si budeme vážiť rovnaké atribúty, aké si vážili naši starí rodičia, tak sa dopracujeme k normálnemu postoju k životu. Vtedy to spolužitie nebude konfliktné. Je jedno, že extrémne konflikty dnes nie sú. Dôležité je, aby sme v hlave nosili hodnotové rebríčky, aké nosili naši predkovia.

Valéria Flachbartová (nar. 1955)

Dá sa povedať, že ešte do druhej svetovej vojny bol Medzev uzavretejšou komunitou, po vojne sa to začalo meniť, miešať. Predtým to osídlenie bolo prevažne z nemeckej národnostnej menšiny a ľudí iných národností tu žilo pomerne málo. Po r. 1945 sa to viac otvorilo, tým, že sa ľudia viacej ženili/vydávali, prichádzali sem, sťahovali sa... Do toho, samozrejme, zasiahlo aj presídľovanie v období kríz, či už pred vojnou, keď sa obyvatelia vystahovávali do Ameriky alebo do Nemecka za prácou, alebo aj po vojne.

A spolužitie? Dost' sa to všetko zmenilo. Čo si dobre pamätám zo svojho detstva, tak ľudia mali bližšie k sebe, pretože sa dobre poznali, veľa sa stretávali pred domami na verejnom priestranstve alebo na lavičkách, ktoré boli pred domami na ulici. Takmer pred každým tretím domom bol strom, ľudia si večer podeň sadli na lavičku a rozprávali sa. Televízor nebol, ľudia mali bližšie k sebe. Ľudia o sebe veľa vedeli, vedeli si pomôcť. Mali dokonalý prehľad o tom, či dom, ktorý ste nechali odomknutý, je aj neporušený, či niekto vošiel do brány a podobne. V Medzeve sa do roku 1963 domy ani nezamykali. Brány ešte dlhé obdobie potom tiež nie. Pretože bolo nemysliteľné, aby si niekto dovolil len tak vojsť. Už len preto, že ten sused mal vždy prehľad, čo sa na tej ulici deje, starší ľudia boli väčšinou doma. Urobiť niečo po ceste alebo nepozdraviť bolo tak isto nemysliteľné. Možno trochu preženiem. Ale bola to taká výchova postavená na tom, že musíš byť slušný, musíš byť čestný, musíš sa postarať a každému sa musíš zdraviť. A ak by ste to nedodržiavali, hlavne starší ľudia by hneď povedali rodičom: „... a čo tá tvoja dcéra, čo sa stalo, išla okolo a nepozdravila. Muselo sa čosi stať.“ Doma sa to často vrátilo vo výchovnom ponaučení. Aj mládež a deti to teda chápali.

Alebo na príklade stavu, ktorého sa dnes domáhame – čistenia verejných priestranstiev... Máme jeden pekný zákon, ktorý hovorí, že každý vlastník nehnuteľnosti je povinný postarať sa, pozametať, odpratať sneh z chodníka, ktorý nadväzuje na jeho nehnuteľnosť. Predtým možno ani taký predpis neexistoval. Ale tí ľudia to mali prirodzene v sebe, že každú sobotu pozametali. Alebo ak niečo robili a znečistili cestu, tak bolo nemysliteľné, aby to nechali tak, počkali, keď niekto príde a odprace to za nimi. Brali to tak, že je to pred ich domom a sú povinní sa o to postarať. Bez ohľadu na počasie a ročné obdobie bolo každé sobotňajšie predpoludnie venované zametaniu, hrabaniu lístia... skrátka úprave a čisteniu verejného priestranstva. To nikto nemusel vynucovať. Skrátka to tak bolo. Dnes je to vidno len u niektorých ľudí, spravidla u tej staršej generácie šesťdesiatnikov, sedemdesiatnikov. Ale väčšinou dnes ľudia čakajú, kým prídu naši mestskí zamestnanci alebo aktivační a pekne to za nich poupratujú. Tak sa stretnete s tým, že kam dopadne ohorok z cigarety alebo kde dieťa rozbalí cukrík, tak tam ten papierik aj zostane. Nevie, či sme my urobili nejakú chybu alebo čo sa stalo.

Neviem o tom, aby v tých starších obdobiach boli medzi ľuďmi nejaké nepokoje, už vôbec nie národnostné. Zrejme to bolo tým, že sa vzájomne ľudia rešpektovali. Boli určité pravidlá a každý sa k tomu druhému správal podľa nich. Samozrejme, neidealizujeme si to. Aj vtedy mali zaiste ľudia, napríklad susedia, niečo medzi sebou. No iste sa dokázali skôr stretnúť, porozprávať sa, vykomunikovať si problémové veci. Také národnostné rozpory ako dnes určite neboli. Ľudia sa rešpektovali. Mali pravidlá a dodržiavali ich, aj keď neboli písané. Každý vedel, ako sa má správať. A tak bolo jedno, kto je akej národnosti.

Čo sa týka Rómov, z rozprávania starších viem, že Rómovia bežne pomáhali v hospodárstvach, vykonávali jednoduché práce a ľudia si ich volali na pomoc. V minulosti napríklad nebola kanalizácia. Bol suchý záchod, a keď sa likvidoval jeho obsah, tak práve tieto práce vykonávali niektorí rómski muži, o ktorých každý vedel, že tieto práce robia. Všeobecne platilo, že sa ľudia nebáli púšťať ich do svojich obydlií. Pravidlá platili pre každého. A človek v cudzom dome alebo dvore prirodzene rešpektoval, že čo nie je moje, toho sa nemám dotýkať. A nikdy nič nezmizlo. To by bolo nemysliteľné. Pamätám sa, ako moja mama bežne hovorila tomu pánovi, ktorý prišiel k nám pomáhať pri prácach (Rómovi): „*dvere sú otvorené, tam máš toto, tamto urob...*“ Po práci sa vyrovnali, tak ako sa dohodli, kdeže by niekomu z nich napadlo podozrievať toho druhého alebo ho oklamať. Nikdy nič nezmizlo. Bolo bežné, že ak si niekto zavola Rómov na prácu a sám išiel do zamestnania, len povedal, že brána je otvorená, kde čo nájde, čo treba urobiť a že po práci sa stretnú a vyrovnajú sa. A fungovalo to. A možno sa v Medzeve aj k Rómom správali ináč ako v iných mestách. Možno je to aj tým, že ako moja stará mama spomínala a ako starší ľudia v Medzeve hovoria, Rómovia boli do Medzeva prizvaní. Prizvali ich tí, ktorí tu mali majetky, fabriky alebo iný podnik, skrátka tá vyššia vrstva, že si ich pozvali, aby ich zabávali. Potom aj preto, aby im pomáhali v prácach na majetkoch. Väčšinou to boli tí, ktorí robili so železom. A v Medzeve sa predsa so železom robilo vždy najviac. Ja si však už nepamätám, aby naši Rómovia robili s kovem, keď odhliadnem od časov, keď pracovali vo fabrike, v Strojmalte. Predtým určite robili metly, koše na drevo s dvomi rúčkami a boli to hudobníci. Vedeli fantasticky hrať. Veď ináč by si ich panstvo nepozvalo.

Medzevčania nikdy neboli a ani dnes nie sú dajakí radikálni, v zmysle že podme a zbíme niekoho alebo ho vyžeňme. Medzevčania majú v sebe zmierlivosť, otvorenosť riešiť problémy, porozprávať sa, jednať na rovinu, čo sa smie a čo sa nesmie. Nechcem to síce zovšeobecňovať a paušalizovať, ale z vlastného poznania i skúsenosti viem, aký ten náš naturel je. Z nemeckého naturelu u nás prevláda asi tá disciplinovanosť, zmysel pre poriadok, sebaovládanie a ochota dohodnúť sa. Myslím, že naše najcharakteristickejšie črty sú: disciplína, tolerancia, uštipačný humor, pocit zodpovednosti nielen za seba, ale aj za okolie. A toto sa s neznášanlivosťou či predpojatosťou voči iným nesníbi.

Marta Ružbarská (nar. 1943)

Do Medzeva som prišla v roku 1969 z dedinky, kde sa rozprávalo ukrajinským nárečím, z Helcmanoviec. Okolo nás boli samí Mantáci. V Mníšku nad Hnilcom, Smolníku, Smolníckej Hute. V Mníšku som aj učila, ale po mantácky som sa nenaučila. Keď som sa vydala a nastahovala do Medzeva, prvé dva mesiace som preplakala. To bolo preto, že som sa dostala do rodiny, kde ma akoby držali za zavretou bránou, kde som bola vedená k podozrievavosti a kde mi hovorili, že Mantákom sa nedá veriť, že sú zlí, že si na nich musím dávať pozor. No ale po čase som zistila od susedy – Kláry Sabovej, kde bola mäsovýroba, že Medzevčania sú veľmi milí a zhovorčiví, poctiví a spoločenský ľudia. Len cez plot som rozprávala s ľuďmi z mäsovýroby a videla som, že tam spolu pracujú Slovenky, Mantáci, Maďari, Hačavania – Rusnáci. Všetci sa spolu smiali, fungovali dennodenne v tej práci. Neskôr v škole som zistila to isté. Kolegyne sa medzi sebou na chodbe rozprávali po mantácky, ja som rozprávala po slovensky, keď som išla okolo, ihneď sa začali rozprávať tak, aby sme si všetci rozumeli. Prijali ma medzi seba dobre, pomáhali mi nadväzovať spoločenské kontakty, čo bolo pre mňa veľmi dôležité, pretože som veľmi spoločenský typ, ktorý neznáša samotu a nečinnosť. Vtedy sa s prijatím do zamestnania riaditeľom škôl dostávali do rúk hneď aj pracovné posudky. Tak sa hneď zistilo, že viem pracovať v speváckych zboroch, že som spievala v skupine, recitovala, hrala divadlo a všeličo iné. Tak hneď prvý rok, keď som tu bola, boli voľby a ja som sa dostala za poslankyňu, predstavte si... Cudzinka v takomto prostredí. Tak som začala pracovať so speváckymi zbormi a dodnes v nich pracujem. Keďže som robila svadby, krstiny, pohreby, cvičila programy, konferovala, spievala s dychovkou, dennodenne som stretávala množstvo ľudí, a to z rôznych etnických skupín. Ale musím povedať, že za tú dlhú dobu som v Medzeve nestretla človeka, ktorý by mi bol ublížil, ktorý by mi bol niečo nepekne vytkol alebo nebol ochotný pomôcť, keď som to potrebovala. Ani neviem, čím to je, či mojou povahou, či prístupom, či toleranciou, to musia posúdiť iní. Ale na nikoho v Medzeve neviem povedať krivé slovo.

Od nežnej revolúcie som (prepáčte za vulgárne povedané) „bielu hlavu“ v triede nemala. Bola som len s Rómami. Až do penzie. Bola to veľmi ťažká práca, veľmi náročná. Ale našla som si k nim cestu a verte, že by som nemenila. Robila som to veľmi rada.

Myslím si, že Rómovia nie sú naučení dávať, ale prijímať. A je to veľmi ťažké. Chybu vidím hlavne vo vyšších spoločenských sférach a politike. Nemajú skúsenosti s touto etnickou skupinou. A stále vymyslia niečo, čo nie je na osoh, ale na škodu. Aj Rómom, aj ostatným. Pretože keď dáte Rómovi niečo robiť a on má za to pochvalu a ocenenie či už v pochvale alebo niečom inom, keď ho naučíte, čo smie a čo nesmie, Róm to pochopí. Niekedy dieťa možno nie

stopercentne. Ale určite vtedy, keď vie, že každý jeho priestupok bol potrestaný a dobrý čin odmenený a pochválený. Tak sa mi podarilo občas aj to, že som dala dieťaťu materinskú „po zadku“ a dieťa si uvedomilo, že urobilo niečo, čo sa nesmie, a stačilo to. Stačilo aj to, keď sa so mnou hádali alebo „papuľovali“, že som povedala, nech sa upokojí a že sa o tom porozprávame o päť minút. A bolo dobre. Čosi pochopil.

S rómskymi žiakmi to boli pri vzdelávaní milimetrové kroky vpred. Ale dnes či ma stretne štyridsaťročný, či päťdesiatročný, alebo pätnásťročný, s úsmevom a úctou sa mi pozdraví. Môžem povedať, že sú oveľa vďačnejší ako väčšina bielych.

Tento spôsob, tento kľúč platí stopercentne v celej spoločnosti. Nielen Rómovi, ale nikomu nesmiete dovoliť stopercentne všetko a naučiť ho, že môže bez práce a bez akejkoľvek námahy niečo dostať. Pretože to samozrejme tisícpercentne a do bodky využije. Ľudí teda treba učiť to, že si môžu niečo zaslúžiť, dostať, ale sa o to musia vlastným rozumom a vlastným úsilím pričiniť. Keby to bolo také jednoduché, ten školský princíp by sa mohol aplikovať na celú spoločnosť. V škole sa to dá. A dokonca si myslím, že jediné, čo sa pre Rómov na Slovensku skutočne urobilo, sa urobilo len v škole. Tie ostatné všelijaké kroky vlád a politikov... komu skutočne pomohli? Čo zmenili k lepšiemu? Od nežnej revolúcie neurobili nič preto, aby niektorí ľudia nedostávali niečo len tak zadarmo a aby bol dostatok práce pre každého, ako aj povinnosť pracovať. Oni to tak všetko pokazili, že bude treba šesťdesiat rokov, aby sa to dalo do poriadku. Ja tu už nebudem. Ale často myslím, ako tu budú žiť tí po nás... Mám dojem, že tam hore, pretože nemajú absolútne žiadne skúsenosti so spoložitia etnických skupín, sa zodpovednosti jednoducho zbavujú. A zostáva zas len škola, pretože niet nikoho iného. Veď bolo normálne a prirodzené pre každého, teda aj Róma, že keď napríklad hral, tak za to niečo dostal, keď koval, tak za to niečo dostal, keď pracoval, takisto. A to nielen plácu. Ale aj úctu všetkých ostatných. Keď som minule povedala bývalému žiakovi, dnes dospelému Rómovi, že mám po 47 rokoch učiteľského povolania s vysokou školou 340 € dôchodok, normálne mi nechcel veriť a povedal mi, nech nebudem smiešna. Povedala som mu, že on je smiešny, keď on neodpracoval ani 47 minút, nie že rokov. A potom som sa ho spýtala, či nie je on smiešny, keď nechal školu, keď mal na to, aby študoval. Povedal mi, že bol na podpore a mal aj tak viac ako ja v škole... čo k tomu povedať? No môžeme chcieť od niekoho, aby sa správal zodpovedne a pracoval, keď mu spoločnosť umožňuje, aby nemusel nič, ne snažil sa, a predsa si žil?

Nie som rodená Medzevčanka, a tak si môžem dovoliť posúdenie možno z takého nadhľadu. Tu je to trochu iné ako v iných obciach a mestách. Alebo lepšie povedané, bolo. Pôvodní Rómovia z Medzeva boli veľmi pracovití. Prispôbovali sa životnému štýlu, trendom a zvykom ostatného medzevského

obyvateľstva. Na druhej strane, to medzevské mantácke etnikum je pomerne dosť chladné. Oni udržiavali kontakty len s tými, ktorí sa správali v rámci noriem, či to boli Rómovia, alebo nie. O ostatných sa nestarali. Faktom je, že sa mantácke etnikum s rómskym etnikom do konfliktov nedostávalo. Zmena začala prichádzať až vtedy, keď bolo menej roboty, viac voľného času, viac podnapitých ľudí a podobne. Ale vlastne aj napriek tomu by som nedokázala povedať, že by dochádzalo ku konfliktom. Dosť na tom, že dnes už veľa Rómov odchádza do zahraničia, čo je pre nich dobré. Idú tam pracovať, pretože chcú. Veľa z tých, čo tu zostáva, je spokojných s tým, ako je, čo im štát dáva, a prežívajú z mesiaca na mesiac. Ale ku konfliktom nedochádza.

Chcem ešte zdôrazniť, že ten pôvod Rómov v Medzeve je z toho dobrého základu, no čo bude o desať rokov z tejto mládeže, to veru neviem. V Medzeve nebolo zvykom, aby sa miestni miešali s kdekým z okolia. Rómovia sa tu stále dobre držali. Podobne ako v mojej rodnej obci, v Helcmanovciach. Nepoznala som tam rodinu, ktorá by nepracovala. Pracovali v tabakovej továrni v Smolníku, v lesoch, v strojárňach v Prakovciach. Nebolo jediného Róma, ktorý by nepracoval. Aj ženy, pokiaľ nemali veľký počet detí, tak chodili do práce. Nepamätám sa, aby tam bola nejaká chatrč. Moja rodina žila svojho času chudobnejšie ako niektoré rómske rodiny. V Medzeve je to dnes tak, že sú rodiny, ktoré žijú na úrovni, a sú rodiny, ktoré žijú hlboko, hlboko pod úrovňou bežného štandardu. Myslím, že je to tým, že nie sú motivovaní žiť ináč. A ak dieťa vyrastá v takej rodine, kde sa nemusí nič robiť, zákonite vyrastie bez vzťahu k čomukoľvek prirodzenému, čo súvisí s prácou a zodpovednosťou.

Neviem, ako to tu bude ďalej. Veď my v štáte nemáme doriešených toľko vecí. Ako napríklad deti z detských domovov. Veď po dovŕšení osemnástich rokov idú rovno na ulicu a kto sa stará o to, čo s nimi bude?

Ja som mala tú výhodu, že som cez školu poznala každú rodinu. Rómsku, mantácku, slovenskú i maďarskú. A so všetkými rodinami vychádzam dobre, pretože ja poznám ich a oni poznajú mňa. Ale väčšina obyvateľov už dnes jeden druhého nepozná. Nestará sa o to, ako žije ten druhý, čo robí, alebo aký je. Chcem a musím zdôrazniť a všetkých upozorniť, že sa nedá a nesmieme všetkých hádzať do jedného vreca. Treba to spraviť opačne. Treba dať podporu aj osobnú, aj štátnu tým, ktorí vedľa normálne žiť, ktorí normálne posielajú dieťa do školy, tým, ktorí sa zodpovedne stavajú k výchove svojich detí. U nás je to, žiaľ, momentálne opačné...

Pred päťdesiatimi rokmi to bolo iné. Ľudia žili vo vzájomnej úcte, v zodpovednosti, spolunažívali bez nenávisti a svorne. Preto si myslím, že je potrebných päťdesiat rokov, aby sa to dalo postupne vrátiť späť. No ak sa tam hore nad tým nezamyslia a nezačnú konať, neviem, čo tu o pár rokov medzi ľuďmi bude. Ani si to nechcem predstaviť.

Rozprávanie o Rómoch

(výpovedný zápis p. Eleonóry Fabiánovej)

Aj v Medzeve žijú ľudia, ktorí sa od ostatného obyvateľstva líšia tmavšou farbou pleti, odlišnou kultúrou a jazykom. Nikde nemajú svoj vlastný štát, všade žijú roztrúsení medzi ostatným miestnym obyvateľstvom. Volajú ich Cigáni, ale sami sa nazývajú Rómovia. Z rozprávania starých ľudí vieme, že zhruba pred sto rokmi žili v osade na konci dediny v lokalite Busslink. Odtiaľto sa presťahovali do lokality Goldseifen (približne v okolí dnešnej slepačej farmy).

Odtiaľto boli zhruba v 60. rokoch 20. storočia presťahovaní do lokality Parapüschl. Asi v tomto období sa rodina Klempárovcov presťahovala do Vyšného Medzeva.

Z histórie vieme, že k odhaleniu pôvodu Rómov prispelo aj zistenie kalvínskeho kňaza Štefana Váliho z okolia Komárna, ktorý študoval v druhej polovici 18. storočia v holandskom meste Leiden. Tam sa zoznámil s tromi indickými študentmi, pretože ich jazyk mu nápadne pripomínal jazyk Rómov z okolia jeho rodiska, zapísal si od nich tisíc slov aj s prekladom. Keď sa vrátil domov a prečítal tieto indické slová miestnym Rómom, títo mu väčšinu z nich vedeli správne preložiť. Správa o tejto udalosti z roku 1763 podnietila záujem jazykovedcov, ktorí na základe rozboru rómskeho jazyka zistili, že predkovia Rómov pochádzajú z Indie. Sa dlho sa za pravlasť Rómov pokladal Egypt, ale dnes sa už ich pôvod hľadá v Indii – patrili k chudobnej skupine obyvateľstva, ktorá pravdepodobne žila kočovným spôsobom.

Počiatok migrácie predkov dnešných Rómov z Indie sa datuje do 9. a 10. storočia. Prechádzali Perziou, Arménskom a Malou Áziou až do Európy. V priebehu 12. a 13. storočia prenikali z Balkánu až do strednej Európy. Jednotlivé skupiny prechádzali i juhovýchodným Slovenskom (Uhorskom), ďalej do českých krajín a západnej Európy. Za prvú zmienku o Rómoch na území Slovenska sa považuje záznam spišskonovoveského richtára z roku 1322 o túlaní sa Rómov po okolí.

Počas svojho putovania z Indie preberali slová z oblastí, cez ktoré prechádzali. Tak napríklad prevzali niektoré slová pri prechode cez Perziu a Arménsko.

O krstinách

výpovedný zápis p. Eleonóry Fabiánovej)

Keď sa narodí dieťa, rodičia mu chystajú krstiny. Na to sú, samozrejme, potrební krstní rodičia. Prečo k dieťaťu pozývajú krstných rodičov? Preto, aby ho vychovali, keby mu rodičia zomreli.

Kedysi Rómovia volali za krstných rodičov i bielych, pretože vedeli, že bieli svojmu krstnému dieťaťu niečo dajú, že ho nenechajú zomrieť od hladu. Odriecť krstné rodičovstvo je hriech.

Čo majú krstní rodičia robiť? V deň, keď je krst, prinesie kmotra dieťaťu nejaké oblečenie a perinku. Kmotor dá peniaze, aby krstnému dieťaťu niečo kúpili. Kmotrovia si začnú navzájom vykať a nikdy sa ničím neurazia, pretože by ich za to Pán Boh potrestal. Stávalo sa síce, že sa ženy i trochu pohádali, ale hneď na druhý deň išli jedna za druhou a prosili sa (navzájom), aby si jedna druhej odpustili. Muži sa nehádali nikdy.

Krstný otec alebo krstná matka dávajú tiež svojmu krstňatú darček. Dostane ho, keď ide prvý deň do školy, keď má pätnásť alebo dvadsať rokov. Keď sa krstné dieťa žení, krstný otec kúpi chlapcovi svadobný oblek, topánky, košelu a kravatu, dievčaťu šaty, topánky a závoj. Krstná matka kupuje prstienky. Tie nesmie nikdy kúpiť krstný otec, lebo novomanželia by neboli spolu šťastní.

Keď krstný otec (alebo krstná matka) zomrie a nedočká sa svadby, ide krstňa v ten deň k jeho hrobu. Dievča položí na hrob kvet, chlapec vezme fľašu pálenky, naleje trochu na hrob a povie: „Napite sa, krstný otec, ja sa dnes žením, a tak vám ju (svoju nevestu) vediem ukázať.“

I keby už mal krstný syn deti a bol by bohvieako starý, jeho krstný otec je stále niekto, komu musí preukázať úctu, a to možno ešte väčšiu ako svojmu otcovi alebo svojej matke.

Keby sme si boli jeden druhému tým, čím si kedysi boli (navzájom) kmotrovci, bolo by nám dobre (na svete).

Náboženstvo v rómskej osade Medzev

(vybrané state z bakalárskej diplomovej práce Gabriely Brychtovej: *Náboženstvo v súčasne rómskej osade*, Filozofická fakulta Masarykovej Univerzity – Ústav religionistiky, Brno 2005)

Kultúra Rómov sa až tak veľmi nelíši od kultúry väčšinového obyvateľstva, až na prvky im vlastné, keďže sú už viac-menej včlenené do majoritnej spoločnosti a patrične ňou ovplyvnené. Dôležitú úlohu tu zohráva aj to, či ide o rómsku komunitu v meste alebo na dedine. Rómske osady si ponechávajú svoje zvyklosti a kultúru, pretože nemajú až taký úzky kontakt s „bielymi“ ako Rómovia na dedine.

Popis domácností Rómov v Medzeve

Rómska domácnosť (či už v osade alebo v mestských bytoch) je zariadená klasickejšie. V osade na vidieku to je malý domček postavený z tehál, pokrytý plechom, v ktorom sa nachádzajú 1-2 izby.

V lepšom prípade môžeme nájsť miestnosti akoby prilepené zozadu domu, prístavba ďalších izieb. Spravidla sú domy neomietnuté.

Vchádza sa cez malú predsieň, kde sú odložené topánky a detské aktovky do školy, väčšinou nasleduje kuchyňa, kde sa aj spí. Kuchyňa je vybavená sporákom alebo nejakým prenosným varičom, kohútik v umývadle je väčšinou napojený na vodu z potoka, ktorý tečie popri osade. V rómskych osadách väčšinou chýba vodovod alebo elektrina, takže tu absentuje napríklad splachovací záchod.

Nevyhnutný kus nábytku predstavuje televízor, ktorý má skoro každá domácnosť bez ohľadu na zámožnosť rodiny. Zvyčajne to je najfrekvencovanejšie miesto celej rodiny, kde sa všetci schádzajú, debatujú a prijímajú návštevy.

Druhá izba je spálňa, kde spia rodičia s deťmi. Tvorí ju spravidla jedna veľká posteľ. Na stenách nechýbajú sväté obrázky, kríže. Venujú im tie najdôležitejšie priestory (poličky, výklenky skriň atď.).

V meste je takáto domácnosť zariadená podobne ako domácnosti „gadžov“. Rozdiel je možno miestami až vo veľmi gýčovitých bytových doplnkoch, umelé kvety na stoloch, povesené na stenách, na policiach – takmer skoro v každej izbe. Biele obrusy v kuchyni, biele dečky na gaučoch v obývačke a veľký výskyt pozlátených vecí.

Rodinná identita ako centrálny stĺp komunity a kultúrne tradície s ňou spojené

V osade Medzev vykonáva funkciu vajdu akési zhromaždenie alebo zastupiteľstvo, riešiacie problémy, ktoré sa v osade vyskytnú.

Príslušnosť k rodine alebo k rodu je ťažiskom vzťahov v komunite.

Tu však musíme rozdeľovať v ponímaní klasickej rodiny a rómskej rodiny. V majoritnej spoločnosti sa za rodinu považuje mama, otec a súrodenci, v niektorých prípadoch aj starí rodičia. U Rómov rodinu predstavujú aj tri generácie od seba vzdialené, priženení muži, vydaté nevesty a ich rodiny. Tento kruh sa tak rozširuje do všetkých strán a razom tu máme „viacgeneračnú rodinu“, ktorá má až niekoľko desiatok členov.

Identifikácia s rodinou v rómskej komunite bola a je veľmi dôležitá. Jediniec sám tu neznamená nič, až príslušnosť k rodine mu dodáva spoločenský status. Komunita má aj svoj sociálny význam, dodržiava sa solidarita s handicapovanými členmi, či už to sú nejakým spôsobom fyzicky postihnutí jedinci alebo siroty.

Nemať za sebou rodinu, ktorá sa postaví za jedinca a ochráni ho, je v rómskej komunite považovaný za najhorší trest.

Na otázku „či si?“ malé deti v osade odpovedajú nie krstným menom, ale svojím priezviskom alebo rómskou prezývkou rodiny, z ktorej pochádzajú. Sekundárne nastupuje ich predstavenie sa svojím vlastným menom.

V čele rodiny stojí najčastejšie starý muž, ktorý sa teší všeobecnej úcte a vážnosti. Všetko dianie v osade sa deje na verejnom mieste, pod dohľadom všetkých.

Pojem súkromia v našom význame v tomto prostredí neexistuje. Život v komunite je uzavretý a všetko patrí všetkým. Nikto nemá svoj osobný majetok, o ktorom by príslušníci rodiny nevedeli. O všetko sa delia.

Aj keď v rodine vládne patriarchát, aj žena tu zohráva dôležitú úlohu. Keďže muž je hlavou rodiny, žena je krkom, ktorý tou hlavou hýbe. Za povšimnutie stojí rešpekt, ktorý má, keď skríkne na mužov alebo na deti. Spravidla to je ale žena staršia.

Ženy okrem toho, že im boli pripisované schopnosti komunikácie s transcendentálnym svetom, boli v prísnych komunitách považované za rituálne nečisté. Čo môžeme spojiť s ich obdobím menštruácie, ktorú muži považovali za zvlášť znečisťujúcu. Menštruujúca žena sa nemohla dotýkať vecí, ktorých by sa neskôr mohol dotknúť muž. Nesmela mu ani podávať jedlo ani prať šaty.

Na ženu sa kládli vysoké nároky. Predovšetkým musela byť svojmu mužovi verná.

Keď rómska žena stratí manžela, málokedy (naozaj len veľmi zriedka) sa znovu vydá alebo má ďalšieho muža. Spravidla zostáva verná manželovi aj po smrti, ten za ňou chodí ďalej (ako mulo) a tieto ženy majú veľmi silný pocit, že nebhý manžel leží vedľa nich v posteli.

Informátorka (70r., Medzev) mala od svojho mŕtveho muža modrinu – odtlačok palca na ruke. Chodí za ňou v noci ako mulo a trieska dvierkami od pece.

Zaznamenala som prípad, keď 17-ročná žena ovdovela, už nikdy sa nevydala a do svojej smrti nemala ani ďalšieho partnera. Ostala svojmu mužovi verná až za hrob.

Okrem toho, že žena mala byť morálnym príkladom celej rodiny, mala na starosti výchovu detí, varenie a obstaranie správneho chodu domácnosti.

Len vo zvlášť výnimočných prípadoch chodia rómske ženy do práce.

Čo sa týka pôrodu, panuje v tejto veci isté tabu. Pôrody v osade vykonávala babica, ktorá pomáhala rodiť ženám doma. V súčasnosti sú už domáce pôrody len raritou, rómske ženy väčšinou už rodia v nemocnici.

Jedna informátorka (37r., Medzev), ktorá asistovala už pri niekoľkých pôrodoch, mi na otázky s tým spojené nechcela odpovedať. Keď som sa pýtala prečo, stále odo mňa utekala preč, mrlala si niečo po rómsky a trikrát si odpľula. Pôsobilo to, akoby sa za niečo hanbila alebo akoby to bola taká sakrálna udalosť, ktorá jej nedovoľovala o nej rozprávať s niekým cudzím. Asistencia pri pôrode sa považovala za rituálne nečistú. Preto úlohu pôrodnej babice vždy zastávali staršie ženy z majoritného obyvateľstva.

Prítomné sú mnohé tehotenské povery. Tehotná žena napríklad nemôže nosiť na krku korále, lebo dieťa by sa mohlo v maternici zamotať do pupočnej šnúry a obesiť sa; tehotná sa nemôže pozeráť do ohňa, lebo dieťa by sa mohlo narodiť s červenými škvrkami na tvári. Tehotná žena sa nemôže obmedzovať v ničom. To, čo robila pred tehotenstvom, sa jej nesmie zapierať, ani keď čaká dieťa. Keď má chuť na jedlo, má jesť; keď má chuť na cigarety, má si zapáliť (z toho často pramení opovrhnutie zo strany majority, keď vidia na ulici fajčiť ženu v pokročilom štádiu tehotenstva – čo je na druhej strane časté aj u „bielych“ žien).

Spôsob obživy si obyvatelia osady zaobstarávajú v neďalekom lese zberom malín, černíc, jahôd a húb, ktoré si buď nechajú alebo predávajú prechádzajúcim turistom.

Ďalší spôsob obživy predstavujú sociálne dávky, prídavky na deti. Keď nestačí ani to, nastupujú úžerníci – „požičiaš si od neho 500 korún a musíš vrátiť 1000, darebáci sú to.“ (informátorka, 70r., Medzev). Fenomén úžerníctva je v rómskych komunitách veľmi častý.

Súčasná podoba náboženského života v osade a zmeny, ku ktorým v nej dochádza

Medzevskí Rómovia sa navonok deklarujú ako kresťania alebo katolíci. Rozdiel vo význame týchto pojmov nevidia. V rómskej religiozite dochádza k synkretizácii rôznych prvkov.

Magický, prírodno-animistický charakter svojej náboženskosti si implicitne uchovávajú naďalej. Či už je to viera v kúzla a čary, strach z uhranutia a prekliatia.

Je tu silne prítomná viera v duchov. Rómovia majú pred nimi strach a ctia si ich. Najmä keď ide o duchov zomrelých predkov. Svet duchov rozdeľujú na dobrých a zlých. Keď má človek čisté svedomie, tak sa báť nemusí, ak má čierne svedomie, tak sa bojí.

Strach sa dá zahnať tým, keď človek začne myslieť na Ježiša Krista. Pomáha aj modlitba.

Informátorka (70 r., Medzev) sa strachu zbavuje tým, že priloží dva prsty ľavej ruky na Bibliu.

Z toho vyplýva aj bázeň Rómov pred sakrálnymi miestami a špeciálne z návštevy cintorína. Po zotmení by na cintorín nešiel nikto z nich. Takéto výzvy patria k detským hrám, keď sa malí chlapci burcujú k prechádzke cintorínom večer, čo je potom dôkazom chlapskej odvahy.

Svoj náboženský život praktikujú občasnými návštevami kostola v dedine, ale najmä modlitbami v domácich sakrálnych priestoroch. Nechýbajú sväté obrázky a kríže. Tieto predmety posvätnej úcty sa nachádzajú väčšinou v spálni alebo v obývacej izbe.

Návšteva kostola sa obmedzuje len na sviatky a podľa osobnej potreby, ako sami hovoria „teraz sú prázdniny, ta až keď začne škola, ta aj s deťmi budeme chodiť do kostola“.

Pravidlom je účasť na nedeľnej omši. Vo vnútri kostola sedia všetci pohromade aj s dedičkami, s ktorými majú úzky kontakt.

Modlitba má pre Rómov skôr význam osobný, vo význame porozprávania sa s Bohom. Väčšinou má formu modlitby jedného človeka k „niečomu“ (čo práve potrebuje; modlí sa, keď je člen rodiny chorý). Preto svoje modlitby formulujú voľným spôsobom.

Medzi oficiálne modlitby, ktoré ovládajú, patria Otčenáš a Zdravas Mária. Modlitebným jazykom je buď slovenčina alebo maďarčina. Informátori dementovali oficiálne modlitby v rómštine. Rómsky sa Bohu prihovárajú len súkromne, keď od neho niečo chcú.

Výnimočne šťastnou a oslavovanou udalosťou v rodine je narodenie dieťaťa.

Za obzvlášť veľmi dôležitú považujú krst dieťaťa, ktorý sa väčšinou spája aj s vítaním novorodeniatka do spoločnosti. Krst tu má tak funkciu spoločenskú, ochrannú a magickú – „rituálne prijatie do komunity“. Veria, že jeho prostredníctvom ochráni dieťa pred vplyvom zlých síl, ktoré naň môžu zvonku pôsobiť.

Krstom sa novorodeniatko dostáva pod ochranu Božiu a formálne aj do spoločenstva Božieho (cirkvi). Je to pre nich taká prirodzená vec, ako keď každé ráno vyjde slnko a večer zase zapadne.

Takže, keď som na ich otázku, či som pokrstená, odpovedala záporne, vymenili si medzi sebou zhrozené pohľady a nechápajúco krútili hlavami.

V súvislosti s krstom detí som zaznamenala jednu príhodu, ktorú mi rozprávala informátorka (70 r., Medzev). Stalo sa to pred štyrmi rokmi. Malý chlapec z osady, ktorý mal vtedy asi tri roky, spadol do potoka za dedinou a utopil sa. Podľa rozprávania sa počas pohrebu stala táto príhoda. Farár pokropil malý hrobček svätenou vodou. V tom momente vyšľahol z hrobu oheň a začal duť silný vietor. Všetci prítomní sa zľakli a rozutekali. Túto udalosť si vykladali ako Boží trest, pretože malý chlapec nebol pokrstený (preto ten oheň a vietor).

Deti chodia na prvé sv. prijímanie približne od 12 rokov. Birmovanie nepoznajú.

Medzi sviatky, ktoré slávia, patria všetky ako v nerómskej rodine. Sú to predovšetkým Vianoce (Karačoňa – róm. – kedy sa „narodil Ježiško“) a Veľká Noc (Patradí – róm.). V spôsobe slávania týchto sviatkov sa nijak výrazne nelíšia od majority. V žiadnom dome nechýba vianočný stromček, modlitba pred štedrovečernou večerou, rozbalovanie darčiekov a polnočná omša v kostole.

Biblia je kniha, ktorá sa nájde minimálne v každej druhej rómskej domácnosti. Zaujímavosťou je, že iný druh literatúry Rómov v komunite nečítajú. Vykladajú si ju veľmi alegoricky. Absentuje tu chápanie svätej Trojice. Svätú Trojicu predstavuje pre Rómov Ježiš Kristus, Panna Mária a Duch svätý. U Rómov v osade figuruje pod pojmom Boha Ježiš Kristus.

Prítomnosť nových náboženských hnutí v osade predstavujú Svedkovia Jehovovi, ktorí sa do osady pokúšali dostať už viackrát. Tamajší Rómovia ich odmietajú a krúčia hlavou už len pri samotnom slove „jehovista“. Aj keď nepoznajú ich učenie a nevedia, že sú to de facto kresťania. Pre nich sú „jehovisti“ proste sektári a neznabohovia.

Zmeny, ku ktorým v osade dochádza, majú príčinu najmä v modernizácii okolitého sveta, ktorý mal na Rómov vždy určitý vplyv. Mladí ľudia už nedodržia zvyky a obyčaje svojich rodičov, tak ako ich dodržiavali oni. Má na to účinok najmä televízia, ktorá nechýba v žiadnej rómskej domácnosti. Všetok svoj voľný čas trávia mladí Rómovia jej sledovaním.

V náboženskom živote som nespozorovala žiadnu výraznejšiu zmenu, až na ustupujúcu tendenciu praktikovania magických úkonov a domáceho liečiteľstva. Tie sa pomaly z prostredia osady vytrácajú.

V dnešnej modernej dobe už asi nie sú také potrebné ako niekedy. Lieky sa dajú kúpiť a sú dostupné všetky. V prípade nejakého ľahšieho ochorenia pomáha domáca medicína. Tradičná, ktorú zachováva aj okolité obyvateľstvo. Tieto poznatky a domáce recepty si medzi sebou Rómovia s väčšinovým obyvateľstvom vymieňajú.

Predstava Boha

Predstava Boha (boha) sa líši v každom náboženskom systéme sveta. Dokonca každý človek ma o ňom iné predstavy. V náboženskom myslení rôznych národov prevládajú ikonografické vyobrazenia antropomorfné, zoomorfné a ponímanie božstva ako nejakej prírodnej sily, útvaru zosobneného v materiálnom prevedení. Existujú aj náboženské spoločnosti, v ktorých je zobrazovanie Boha zakázané.

S príchodom kresťanstva ponímanie Boha začalo naberať zosobnenie antropomorfné ako Boh – Otec. Najčastejším zobrazením bola predstava Boha ako starého muža s bradou a fúzmi (symbol múdrosti a rozumu), ktorý sedí kdesi na nebesiach a odtiaľ pozoruje ľudí na zemi. Táto všeobecne zdieľaná predstava majoritnej spoločnosti sa ale u Rómov neobjavuje.

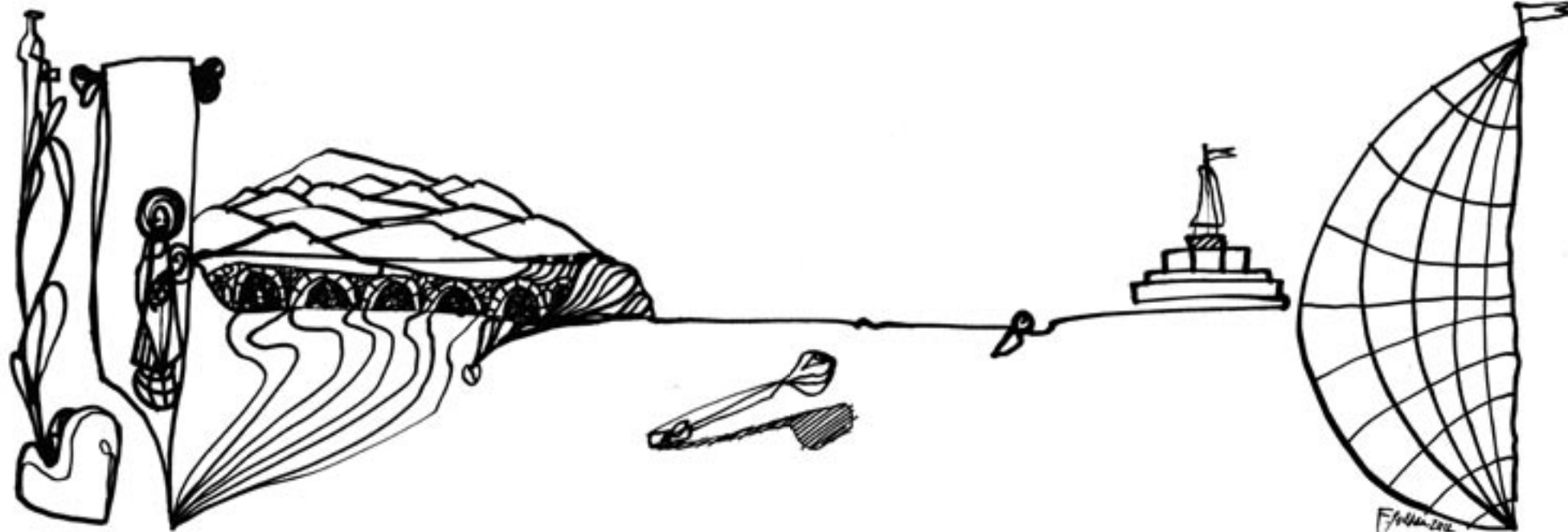
Frekventovaná neznalosť dogiem katolíckej cirkvi, ku ktorej sa hlásia obyvatelia osady v Medzeve, zapríčiňuje to, ako si tunajší Rómovia vykladajú Bibliu a veci s ňou spojené. Boha vnímajú ako mladého muža (pre nich Boha predstavuje Ježiš Kristus), ktorý v minulosti reálne žil a zomrel na kríži.

Ako sami hovoria „Ježiš Kristus naozaj žil a tí, čo hovoria, že nie, nemajú pravdu. On sa narodil na slame“. Boh pre nich nestarne, „pre neho stojí čas, ako zomrel, tak ostal mladý a furt bude“.

Strach z Boha a z prípadného Božieho hnevu tu absentuje. Boh je milý a preto ani nemá dôvod trestať ľudí. Boha sa Rómovia neboja, nevnímajú ho ako trestajúceho Otca, ale ako milosrdného a láskavého (k ich národu obzvlášť).

Zriedkavá návšteva kostola je ovplyvnená aj rozšíreným názorom, že človek si Boha nosí v srdci. Pre toho, kto ho v srdci nemá, je zbytočné chodiť do kostola. Z toho dôvodu je v každej rómskej domácnosti prítomný akýsi sakrálny kútik vyhradený svätým soškám a obrazom, ku ktorým sa denne modlia a ktoré im pomáhajú a poskytujú útechu v každej životnej situácii.

K týmto posvätným predmetom chovajú veľkú úctu. Zvyčajne sa tento sakrálny priestor nachádza v spálni rodičov alebo v kuchyni.

Lúboštná mágia

Dôležitú úlohu tu zohráva najmä lúboštná mágia.

Informátorka (70 r., Medzev) mi rozprávala prípad, keď jedna žena počarovala mužovi. Bratranec informátorkinho otca bol veľmi krásny chlap, ktorého chcela jedna rómska žena za muža.

On ju ale odmietal, nechceli to ani jeho rodičia, aby sa tí dvaja dali dokopy. Mladé dievča mu teda počarovalo (informátorka neuviedla spôsob začarovania). Muž potom opisoval stavy, keď mal pocit, akoby po ňom zvonku aj zvnútra začali liezť chrobáky. Na toto dievčino kúzlo nakoniec dotyčný zomrel, lebo ju aj naďalej odmietal. Kúzlo malo za následok smutný koniec.

Nesplnilo svoj cieľ – dosiahnuť lásku vyvoleného muža.

Ďalší príklad lúboštnej mágie je v prevádzkovaní rôznych magických praktík. Keď napríklad dievča miluje chlapca a chce, aby sa aj on zalúbil do nej, počaruje mu.

A to tak, že trochu svojej menštruačnej krvi mu primieša do kávy alebo do jedla a chlap do konca života nebude chcieť žiadnu inú. To urobila aj informátorka (70r., Medzev) a chlap za ňou chodil, aj keď mal už svoju frajerku.

Boli spolu od 14 rokov až do manželovej smrti. Teraz za ňou chodieval občas v noci ako mulo a trieska dvierkami od pece (ako som už spomínala vyššie).

Fenomén prísahy ako sľub vernosti (prísaha pod krížom) v osade ženy poznajú, ale už sa tak často nepraktikuje. Možno aj z toho dôvodu, že v súčasnosti sa veľa mladých nesobášia. Žijú len ako druh a družka. Prísahu v kostole pred Bohom považujú za veľmi formálnu a príliš zaväzujúcu. Za nepriaznivých životných okolností by sa mohla ľahko porušiť aj bez cieleného úmyslu (človek sa opije...). Radšej si dajú sľub medzi sebou.

Zaklínacia mágia

Zaznamenala som v skúmanej oblasti prípad, keď jeden človek dal druhého do kliatby. Informátorka (70r., Medzev) neuviedla príčinu ani spôsob kliatby. Ale takéto praktiky sú v rómskej komunite bežné.

V terajšej dobe žije v osade len jedna žena, ktorá prevádzkuje tzv. čarovanie. Chodí do lesa zbierať bylinky, ktoré potom pridáva do svojich vývarov. Táto žena dokáže veštiť budúcnosť.

V súčasnosti sa však tento fenomén z osady vytráca, žena nemá v osade svoju nástupkyňu. V čase môjho výskumu bola táto žena indisponovaná, takže som sa s ňou nemohla poriadne porozprávať. Má vyše 80 rokov a je to najstaršia žena v osade.

Urieknutie

Urieknutie je stav človeka, pre ktorý sú charakteristické prejavy ako blednutie, slabosť, krútenie hlavy, závraty. Vtedy sa usúdi, že človeka niekto uhranul a proti tomu sa robí ochrana „uhlíky do vody“. Používa sa výraz, že človeku „spadlo z očí“.

Keď má človek „spadnuté z očí“, vezme sa hrniec alebo stačí aj väčší pohár s vodou. Vhodia sa doň uhlíky alebo môžu aj ohorené zápalky. V skúmanej osade hádzu ženy do vody 3 uhlíky (1 zápalku, v prípade, keď človeka uhranula žena, 1 zápalku v prípade, keď bol muž, a 1 zápalku za dieťa).

Ak zápalka spadne na dno, znamená to, že človek bol naozaj uhranutý. Vtedy musí tú uhlikovú vodu vypiť a potom sa mu spraví lepšie.

Ochranu dieťaťa (najmä novorodeného) zaručuje červená stužka (môže byť aj čierna, ale nie biela) uviazaná na jeho ruke. Tento zvyk nie je zaužívaný len u Rómov, ale aj u majoritného obyvateľstva. Zvykne sa priväzovať aj na rám kočíka. Tieto praktiky však môžeme pozorovať aj u okolitého majoritného obyvateľstva.

Prevádzkovanie magických praktík a „kúziel“ sa však z prostredia osady v Medzeve pomaly vytráca. Ako som už spomenula, v osade sa nachádza už len jedna žena, ktorá praktikuje mágiu, zbiera v lese bylinky a varí z nich odvary. Hovorí sa jej bosorka.

Asi tri alebo štyri ženy poznajú tiež tieto magické postupy, rozprávajú staré príbehy, zbierajú bylinky, ale mágiu takom rozmere ako bosorka nepraktikujú. Bosorka nemá svoje nástupkyne. Ale pevne dúfam, že toto umenie neupadne do zabudnutia. Mnoho vecí, aj keď len teoreticky, ovládajú skoro všetky ženy v osade.

Smrť, pohreb a predstava posmrtného života

Samotný pohreb prebieha za zvuku huslí, zide sa celá mnohopočetná rodina. Do hrobu sa zvyknú dávať veci, ktoré mŕtvy používal počas svojho života. Informátorka (70r., Medzev) uviedla, že pred pár rokmi na pohrebe jedného člena osady ukladali do hrobu spolu s telom mŕtvym aj jeho husle a varhany, na ktorých hrával počas svojho života.

Keby sa mŕtvym tieto veci do hrobu nekladali, vracali by sa po ne do domu a toho sa Rómovia bez ohľadu na lokalitu a vierovyznanie obávajú najviac.

Pri mojej otázke na predstavu posmrtného života som dostala odpoveď, ktorá veľmi nekorešponduje s klasickou predstavou.

V skúmanej oblasti si posmrtný život predstavujú ako peklo, jamu plnú ohňa, ako je to popísané v Biblii, ktorá je však určená len pre hriešnikov. Prevláda rozšírený názor, že Cigáni idú do neba.

Príbehy o muloch

Informátorka (70 r., Medzev) z osady uviedla pár príbehov, keď sa nebožtíci po smrti v podobe mulov vrátili do osady.

□ 1. príbeh

Informátorkina (70 r., Medzev) dcéra sa pohádala s mužom a prišla na noc prespať k nej do domu. Bola presne 1 hodina po polnoci. Informátorka dostala hlad, vstala, išla si do kuchyne spraviť dva chleby s maslom a cukrom.

Jej dcéra tvrdo spala v izbe, keď zrazu na ňu nečakane spadol zo steny svätý obraz. Prelakla, vyskočila z postele a bežala za mamou do kuchyne. Tá obraz vzala zo zeme, utrela ho a zavesila naspäť. Dcéra si už ale na to isté miesto ľahnúť nechcela. Pokladala to za jasné znamenie alebo výstrahu, že jej hrozí niečo zlé.

Lahla si teda na druhú stranu postele, kde spal jej zosnulý otec, a obraz po chvíli spadol zase na ňu.

Tak jej asi otec dával znamenie, aby sa so svojim mužom uzmierila.

□ 2. príbeh

Tento krátky príbeh alebo skôr zmienka je o mulovi, ale môžeme ho aj zaradiť k príbehom, ktoré súvisia s narodením dieťaťa a jeho prechodného obdobia, keď ho dajú rodičia pokrstiť. Počas tohto obdobia je dieťa nechránené voči zlým silám, ktoré mu môžu ublížiť.

Keď sa dcére informátorky č. 2 narodil syn, stará pani sa veľmi obávala času do jeho pokrstenia, a tak nad ním v noci bdela.

V noci sa na novorodiatko prišiel pozrieť jeho zosnulý dedo. Nič malému nesprial, len 5x vošiel dnu a von, z dialky sa pozrel na dieťa a spokojne odišiel.

□ 3. príbeh

Osobne som zažila príhodu, pri ktorej išlo podľa mamy môjho kamaráta o prítomnosť mula.

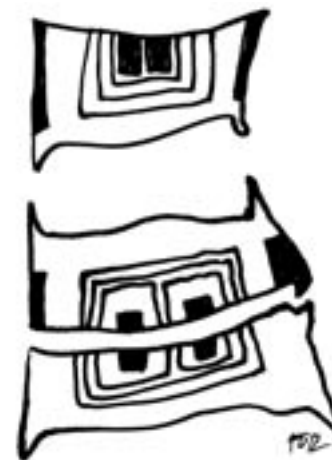
Pri návšteve u nich doma som mala na ruke malú modrinu. Keď som vošla do kuchyne pozdraviť rodinu, teta sa náhle začala prežehnávať, hľadela mi na ruku a trikrát si odplúvla mojím smerom. Pritom niečo mumlala po rómsky, čo, to som však už nerozumela.

Podľa nej ma v noci navštívil revenant a dotkol sa mi ruky, čoho dôkazom bola na ruke modrina.

Mágia v rómskom praktickom podaní v osade v Medzeve pomaličky vymiera, čo má za následok elimináciu jednej časti kultúrneho a náboženského bohatstva Rómov. Tzv. mágiu alebo čarovanie tam prevádzkuje už len jedna žena, ktorá je v osade vážená autorita. Nemá svoju nástupkyňu, preto nemá ani komu odozdať svoje remeslo.

V osade sú však ženy, ktoré niektoré praktiky ovládajú, ale boja sa ich používať.

Tradičné ľudové rómske liečiteľstvo takisto v osade upadá. V podstate sa už veľmi nelíši od ľudového liečiteľstva majority. Postupom času akoby s ním splynulo.

Mantácke klenoty

Medzevské nářečie

(spracované z pripravovanej publikácie Medzev z autorského textu p. Valtera Bistiku)

Celkove môžeme zhrnúť poznatky, že medzevské nářečie má svoj jazykový pôvod v bavorských a moselfranských nářečiach. Východné a stredonemecké živly sa k nim mohli pridružiť. Ako tento proces prebiehal, ešte nie je vyjasnené.

Medzevské nářečie má niekoľko zvláštností, ktoré sa v nemeckých nářečiach susedných obcí nevyskytujú. Možno predpokladať, že proces osídlenia prebiehal niekoľko desaťročí v určitých etapách a z rôznych častí Nemecka. Tak sa k nám dostalo nielen baníctvo, ale aj hámorníctvo, ktorého zakladateľ, medzevský občan Tegnagel, už v roku 1376 dokončil prvé tri hámre na vodný pohon v údolí Bodvy. Počas nasledujúcich stáročí sa v Nižnom Medzeve žiaden doosídľovací prírastok obyvateľstva už nezaznamenal. Ani za cisára Jozefa II., ktorý bol iniciátorom ďalšej veľkej doosídľovacej akcie v monarchii. Len v susednom Smolníku došlo k doplneniu banického obyvateľstva príchodom poľských baníkov po morovej epidémii. Títo však rýchlo splývali s domácim obyvateľstvom a ponemčili sa. Sú to priezviská končiacie na -sky.

Kým sa v Nemecku tamojšie nářečia ďalej formovali vplyvom ďalšieho pohybu obyvateľstva, medzevské nářečie takým vplyvom nebolo vystavené a zachovalo si svoju pôvodnosť. Keďže nářečie nikdy neslúžilo ako spisovný jazyk, užívala sa vo všetkých záznamoch, cechových knihách a pod. spisovná nemčina. V matrikulácii, ktorá je vedená od roku 1688, došlo často k prepisom priezvisk, podľa fonetického vnímania úradujúcej osoby, ktorá väčšinou bola maďarskej národnosti. Na prelome 18. a 19. stor. došlo dokonca k dodnes nevyvetliteľnej zmene najrozšírenejšieho priezviska Gedohn na Gedeon. Preto niet divu, že sa priezviská vo svojej pôvodnej podobe nezachovali.

Druhá svetová vojna zapríčinila, že sa časť obyvateľstva Medzeva dostala do rôznych častí západného a východného Nemecka, možno dokonca konštatovať, že Medzevčania sa nájdu všade vo svete. Kontakt s domovinou však udržiavajú prostredníctvom svojich príbuzenských zväzkov. V Nemecku sa každý druhý rok stretávajú na spoločnom posedení v rámci organizácii Karpatskoneckeckého spolku, regiónu Bodwatal. K novým poznatkom po stopách pravlasti Medzevčanov sa však napriek dostupnosti všetkých archívov, najmä po politickom obraze, doposiaľ nedopracovalo.

Pri laickom posúdení prednesu mantáckeho medzevského nářečia môže vzniknúť dojem príbuznosti s holandčinou prípadne flámčinou, ktorá je skladbou troch germánskych nářečí. Bohužiaľ, je klamlivá, aj keď určitý podiel na flámskom pôvode úplne vylúčiť nemožno.

Vplyvy okolia

(spracované z pripravovanej publikácie Medzev z autorského textu p. Valtera Bistiku)

Keďže Medzevčania, chvalabohu, nežijú izolovaní od ostatného sveta, dostali sa do mantáctiny samozrejme aj vplyvy zvonku, ktoré náš jazyk absorboval. V prvom rade to boli maďarské vplyvy. Doteraz je bežné oslovenie **néni/bácsi**, stále bola v Medzeve **ovoda** a **mozi**, jedli sme **fagylalt**. Takmer každý mal na dvore sliepky a medzi nimi bol určite jeden **kakas**. Príkladov sa dá nájsť určite aj viac. Tento vplyv maďarčiny bol najsilnejší koncom 19. storočia, keď sa do medzevskej školy tiež zaviedla maďarčina ako vyučovací jazyk. Samozrejme, obchodné kontakty, ktoré boli vo veľkej miere v maďarských oblastiach, ako aj blízke Košice mali tiež veľký vplyv.

Pre niektorých prekvapujúce v našom dialekte sú francúzske slová. Nie je ich veľa, ale sú. Dostali sa doň pravdepodobne tiež koncom 19. storočia, keď bola francúzština najdôležitejším svetovým jazykom. Dnes je ťažko odhadnúť, či bol import týchto slov priamy, alebo sa do nášho nářečia dostali cez maďarčinu. Každý po mantácky hovoriaci Medzevčan už určite použil slovo **vis a vis** (vizaví), väčšina (starší určite) pozná slová ako **réticule** (ridikül) a **trottoir** (trottoár).

Od roku 1945 zosilnel tlak slovenčiny. Slovenské výrazy a slovné spojenia sa do mantáctiny dostávajú stále častejšie. Vplyv slovenčiny nielen importuje samotné slová, ale niekedy mení tvar mantáckych slov. Napríklad nohavice dnes väčšina povie **ho:sen**. Pritom pred 50 rokmi každý povedal **a ho:s** – pomnožné podstatné mená totiž v germánskych jazykoch asi nie sú vôbec, len Medzevčania si prispôbili tvar slova slovenskému vzoru. Čo sa týka vplyvu slovenčiny, ja som niekde počul takúto vetu: **Ich gee noch a smotana kúpicen**. Tu sa však dá polemizovať o tom, či dotýčny ešte vôbec hovoril po mantácky.

Zvyky a tradície

(spracované z pripravovanej publikácie Medzev z autorského textu p. Valtera Bistiku, p. Alexandry Gášparovej a p. Jozefa Schmiedla.)

V roku 1865 Dr. Erasmus Schwab v diele Land und Leute in Ungarn pomerne obsérne popisuje Medzev, Medzevčanov a ich zvyky. Ak jeho dielo z polovice 18. storočia skombinujeme so vzácnymi spomienkami ľudí, ktorí si pamätajú časy, keď ešte nebola televízia a ľudia pre svoju zábavu zapájali svoju fantáziu a nie anténnu prípojku, dostaneme pomerne solídny obraz o živote v časoch minulých.

V stredoveku boli Medzevčania pomerne uzavretí. Dievčatá sa len zriedka vydávali mimo Medzev a chlapci sa tiež neženíli často s cudzími dievčatami (asi to v starých časoch nebolo nič výnimočné). Mladí ľudia trávili čas v spoločstvách kamarátov rovnakého veku a približne rovnakého spoločenského postavenia. Z týchto kruhov si spravidla vyberali aj životných partnerov. Sobášili sa v pomerne mladom veku, chlapci vo veku 20 až 24 rokov a dievčatá vo veku 15 až 16 rokov, niekedy už 14-ročné.

K dievčenskému spoločenstvu kamarátok sa pridalo chlapčenské spoločenstvo kamarátov. V zime mali v čase fašiangov stále dostatok príležitostí na spoločné zábavy. Na jar chodili mladí ľudia na lúky, no len do svätého Juraja, po ňom sa už na lúky nesmelo. Potom sa chodilo na prechádzky a na tancovačky do hostincov.

Za dlhých zimných večerov bolo pradenie takmer jedinou činnosťou dievčat a žien. Dievčatá sa schádzali každý deň v dome jednej z kamarátok, spoločne trávený večer bol oveľa zábavnejší. Chlapci im chodili veľmi ochotne „pomáhať“. Niekedy si zo spoločných surovín niečo uvarili (napr. bryndzové halušky), a keď sa zjednali s cigánskou bandou, zmenil sa večer na tancovačku. Tieto zimné večery pri pradení mali očividne okrem ekonomického efektu výroby priadze aj významnú spoločenskú úlohu.

Z čias reformácie pochádza aj oslovenie „Pruda“, resp. „Schbesta“ a tykali si. Z pozdravov boli najbežnejšie „Grüss Gott“ a „Gelobt sei Jesus Christus“, na čo sa hostovi odpovedalo „Willkommen“. Ľudia sa lúčili pozdravom „Pleib gesond“. Podľa Dr. Schwaba boli Medzevčania veľmi pohostinní.

Najveselšie boli posledné fašiangové dni, od skorého rána do noci sa tancovalo a oslavovalo. Najoblúbenejším sa stalo „nosenie ražňa“. Veselá skupina kamarátov sa prezliekla do humorných kostýmov a v sprievode hudby obchádzala domy v meste. Medzi kostýmami boli „nevesta“, „cudzinec“ a rôzne kreatúry. V každom dome sa pristavili, hudobníci zahrli, ženy a dievčatá z domu si s „fašiangmi“ zatancovali a za odmenu im dali slaninu, vajcia, chlieb. Vajcia šli do košíka, ktorý niesol jeden z fašiangov, slanina na ražeň, ktorý niesol iný. Kde

im nechceli otvoriť, počmárali bránu vodou zašpinenou popolom. Poobede si spravili z darovaných potravín pohostenie, pri ktorom sa za hudobného sprievodu veselili do neskorého večera.

Tradície sa prísne dodržiavali aj pri svadbách. Údajne existoval predpis, čo, kedy a kde má povedať a spraviť „Teschmansta“ (večer pred svadbou, keď šiel ženích poslednýkrát von ako slobodný, keď privádzali nevestu do kostola, keď sa prvýkrát pripíjalo vínom, keď sa oslovila nevesta atď.).

Vo svadobný deň, prípadne týždeň vopred poslal ženích neveste svadobné topánky a dar (peniaze). Ako protihodnotu dostal od rodiny nevesty veniec a vreckovku. Svadobní hostia niekoľko dní vopred doniesli svoj príspevok k hostine – mlieko, hydinu alebo peniaze.

Pri narodení dieťaťa sa robili dve hostiny, jedna hneď po krste (Zankes), druhá po prvom príchode šestonedielky do kostola (Einläuten).

Pohrebne zvyky. Deti sa pochovávali poobede, dospelí doobeda. Po pohrebe sa konala smútočná hostina (Tor).

Keď sa zväžala posledná úroda, kosci splietli veniec z obilia s mnohými stuhami a so spevom ho niesli cez mesto až do domu gazdu. Tam nasledovala hostina s tancom.

Ľudový odev v Medzeve

(spracované z pripravovanej publikácie Medzev z autorského textu p. Valtera Bistiku, p. Alexandry Gášparovej a p. Jozefa Schmiedla.)

Medzevský mužský slávnostný odev bol reminiscenciou na uniformu ráciociovských vojsk, v ktorých Medzevčania slúžili. Zásluhou Erasma Schwaba, rodáka z Tešína, ktorý pôsobil od roku 1853 do roku 1862 na košickom cisárskom – kráľovskom katolíckom gymnáziu, sa nám zachoval opis medzevského odevu z tohto obdobia. Jeho záujem o Nemcov v tejto oblasti bol motivovaný obavami pred ich asimiláciou – vo Vyšnom Medzeve slovakizáciou a v Nižnom Medzeve maďarizáciou. O Medzevčanoch hovorí ako o mravných ľuďoch, ktorí žijú v uzavretej spoločnosti s fungujúcimi spolkami (Komero:en – Kamaradschaft). Takéto spolky sa zakladali jednak na báze pohlavia, zvlášť dievčenské a zvlášť mládenecké, a tiež podľa sociálnej rozvrstvenosti.

Dievčatá sa cez zimné večery stretávali na pradenie v tzv. Rockenstube, ktorých bolo v obci mnoho, pretože skoro každý spolok (spolok menších dievčat, dievok, chudobnejších, atď.) mal svoju izbu v dedine. Schwab uvažuje, že preto niet slobodných dievok a starých mládenčov v Medzeve, lebo sa medzi sebou členovia týchto kamarátskych spolkov sobášia.

Schwab takto popisuje odev: Kroj je miešaný a skladá sa z nemeckých aj maďarských prvkov. Muži nosia maďarské nohavice a čizmy, nemeckú vestu, nemecký tmavomodrý kabátec, zvaný kurta. Veľký klobúk má širokú krempu a podobá sa slovenskému. Na sviatočné príležitosti nosia namiesto kurty maďarský kabát, šnurovaný, podobný Atilovmu kabátu, ktorý si prepášu červeným, striebrom vyšívaným opaskom. Nosia aj krátky kožuch so striebornými gombičkami, ktorý si zvlášť cenia.

V lete chodia muži v maďarských širokých bielych nohaviciach, v zástere, veste a niekedy aj v kabátci. Starší nosia topánky, mladší chodia bosí.

Ženy rozlišujú maďarský a nemecký kroj. Nemecký kroj pozostáva z čierneho čepca s bielym prúžkom a stuhou, ktorá siaha vzadu po kolená. Mal tmavozelenú vlnenú sukňu (súkanú), čiernu blúzku s krátkymi alebo v zimnom období s dlhými rukávami, tmavú vyšívanú vestu bez rukávov so sponami, ktorá je obrúbená farbenou stuhou. Tmavú zásteru si viazali na sukňu úzkym červeným pásom. Aj čizmy boli červené. Na ulici nosili po vzore slovenských žien pestrú veľkú šatku na hlave. V chladnejšom období si obliekali tmavý kabátik so striebornými gombíkmi. Nemecký kroj nosili už len staré ženy.

Mladé ženy nosili maďarský kroj. Patril k nemu čierny čepiec (haupt), ozdobený zlatou širokou čipkou do vlnky po obrube čepca a čiernou stuhou siahajúcou vzadu až po kolená. Biela, husto na rukávoch nazberkaná blúzka, ktorá

bola na rukávoch ukončená čipkou. Spodnička z bieleho súkna, farebná hodvábna sukňa väčšinou zelenej farby siahajúca po členky, ktorá bola opásaná červenou zásterou s ružovou stuhou na spodnom okraji olemovanou kontrastnou čipkou. Cez blúzku si obliekali vestu (lajblík). Vesta bola bohato ručne vyšívaná, olemovaná farebnou stuhou, upínala sa na dve spony. Cez vestu si dávali šatku, ktorá im pokrývala hrdlo a hrud'. Cípy šatky si vkladali pod vestu a zásteru. Na chrbte si pripínali vyšívanú stuhu, ktorá sa skladala do veľkej mašle a konce viseli až po kolená. Okolo hrdla nosili koráliky, ktoré si vzadu uväzovali stužkami. Mladé ženy nosili žlté čizmy s červeným opátkami.

Dievčatá sa líšili od žien tým, že nenosili hupt a vlasy mali zapletené do jedného prepletaného vrkoča s viacerými vlajúcimi stuhami. Zástery a sukne mali pestré farby. Na ulici nosili krátky ozdobný kožuštek v hnedožltej farbe. Doma chodili bosé.

Nevesta mala namiesto farebnej zástery priesvitnú bielu, kvetmi ručne vyšívanú zásteru, ktorá sa opásala bielou stuhou okolo sukne. Na hlave mala diadém z bielych perál a myrty. Každá zo žien nosila v ruke bielu čipkovanú vreckovku.

V lete na poľné práce nosili ľanovú sukňu a červený alebo zelený vlnený (súkenný) lajblík bez ramienok. Pozostatok staršieho spišského odevu tvoril tzv. kotsch, jemná úzka ľanová plachta, zdobená na oboch koncoch, ktorú si dávali na plecía a ktorá im z oboch ramien padala dole. Túto plachtu nosili na sviatky a na pohreby. Na pohreby nosili k nemeckému kroju na hlave bielu šatku, k maďarskému čierny flór, ktorý siahal až po kolená.

Keďže staršie obrázky nie sú k dispozícii, nevieme, či nemecký kroj je najstarší typ odevu Medzevčanov, alebo je len staršou spišskou variáciou. Členky stuhy vo vrkoči a pestré čizmy boli odevné súčiastky dievčat zo 17. storočia. Medzevský odev bol odlišný od všetkých uhorských krojov. Dievčatá radšej nosili mestské šaty a uprednostňovali maďarskú módu, rovnako ako mládenčí.

Odedza, teda jemná úzka ľanová plachta, ktorú spomína aj E. Schwab, je archaický odev, v rôznych variantoch a funkciách známy na celom Slovensku. Na Spiši sa používala pri rozličných príležitostiach – biela s výšivkou (žilinský výrez) a čipkami patrila do obradového a slávnostného odevu. Pretkávaná červenou priadzou na koncoch bola určená kmotre na krst a nazavítie a upevnenie dieťaťa k matkinmu telu. Takéto použitie dokladujú aj mnohé ikonografické materiály.

Medzevská svadba

(zápis p. Eleonóry Fabiánovej)

Svadba bola najkrajšou udalosťou v každej rodiny, na ktorú sa pozývali príbuzní, priatelia a susedia.

Ak sa dvaja mladí rozhodli ísť spoločnou cestou životom, prvý krok musel urobiť mládenec. Navštívil rodičov nevesty a pýtal ruku svojej vyvolenej. Ak rodičia súhlasili, dohodli sa urobiť prvý krok, určiť termín zasnub. Na zasnubách bol obvykle slávnostný obed, kde sa zišli hlavne mladí a rodičia ženicha a nevesty, poprípade súrodenci. Ženich slávnostne oznámil rodičom ich rozhodnutie a daroval neveste snubný prsteň. Na týchto zasnubách sa dohodli na termíne svadby, koľko ľudí si na svadbu pozvú a tiež aké pohostenie sa pripraví. V minulosti sa svadby robili väčšinou doma u nevesty. Dnes sa domáce svadby zjednodušujú, keď sa konajú s pohostením objednaným v reštauračnom zariadení.

Budúci mladomanželia si po súhlase rodičov u farára objednali ohlášky. Tri týždne pred dohodnutým sobášom sa ohlášky čítali v kostole počas troch nediel. Týždeň pred svadbou chodili snúbenci pozývať hostí na svadbu osobne. V rodinách ženicha a nevesty sa robili prípravy, upresňoval sa už počet pozvaných a jedlá, ktoré budú podávané. V obidvoch svadobných rodinách, týždeň pred svadbou šikovné pekárky a pomocníčky piekli drobné chutné pečivo, tzv. jednohubky, na svadobný stôl. Mantákom vyčítali, že preto pečú také drobné, že sú škrobi, oni zase tvrdili že čím je pečivo drobnejšie, tým možno ochutnať viac druhov pečiva. Pozvaní svadobčania doniesli mladým darčeky, ktoré im pomohli pomôcť na založenie si novej domácnosti, a svadobnej matke na pečenie vajička, maslo, cukor, múku, tvaroh, čokoládu a pod. V minulosti bol vo štvrtok veľký deň, keď sa pieklo kysnuté cesto. Vo veľkom koryte sa zamiesilo cesto skoro ráno. Keď cesto vykyslo, naplnila sa jedna štvrtina toho cesta tvarohovou plnkou, druhá štvrtina lekvárovou plnkou, tie sa mriežkovali, a druhá polovica bola bez plnky. Pieklo sa v okruhlých panviciach (keuligepléč) vo vymurovanej peci (bakofen).

Po upečení sa každý plech rozdelil na štyri časti. Každá rodina, ktorá bola pozvaná na hostinu, dostala 1/4 z tvarohového a lekvárového koláča (Maen ond levár pelčen) a dva prázdne koláče. Pre tých, ktorí pomáhali a piekli, sa urobil ešte koláč zo zemiakovou plnkou. Tento zvyk sa udržal do 70. rokov 20. storočia. V tomto období sa už pečie drobné pečivo, torty a kucheny. Pred svadbou nosili vydaté ženy periny budúceho ženicha k neveste (resp. tam, kde mali bývať) aj s kohútom, ktorý mal uviazanú červenú mašľu. Bol to znak šťastia, bohatstva a plodnosti pre mladomanželov. Pri donesení kohúta sa povedalo: „Svadobná matka vám posielala dobrého kohúta a praje si, aby ste sa o neho dobre starali, žeby nebehal za cudzími kurami.“ Odpoveď znela: „Postaráme sa, že určite za cudzími kurami behať nebude,“ a hneď mu obradne odsekli hlavu.

V piatok večer sa mladý pár lúčil so svojou slobodou so svojimi rovesníkmi a priateľmi. Podľa tradície ženich usporiadal rozlúčku s mládencami v krčme. Svadba sa konala obvykle v sobotu poobede. Nevesta za pomoci družičiek si obliekla biele svadobné šaty, na hlave venček so závojom. Ženich mal obvykle tmavý oblek s bielou košeľou, bielou kravatou alebo motýlikom. V období, keď boli ženy krojované, nevesta bola tiež v bielom kroji a muž mal maďarský zemiansky rákociovský kroj.

Svadobní hostia na čele so ženichom a svadobnými rodičmi šli do domu nevesty. Starejší, ktorý mal za úlohu urobiť v svadobnom dome ceremoniál, pri vstupe povedal: „*V mene nášho Pána vstupujeme do tohto domu, aby sme s radosťou v srdci uzavreli manželský zväzok medzi tu prítomným ženichom a tu prítomnou nevestou.*“ Starejší v krátkosti privítal hostí a prosil Pána Boha o podporu a požehnanie pre tento manželský pár. Predstúpil aj pred svadobných rodičov a prosil o ruku nevesty a rodičovské požehnanie. Manželský pár predstúpil pred rodičov. Ženich vyprosil nevestu od jej rodičov a poďakoval sa za jej výchovu. Podobne pristúpil aj k svojim rodičom a poďakoval sa za výchovu, pýtal prepáčenie, keď sa niečím previnil, a prosil o požehnanie. Nevesta sa tiež poďakovala svojim rodičom za to, čo všetko pre ňu urobili od malička, a prosila rodičov o požehnanie. Pristúpila k rodičom ženicha, ďakovala za výchovu ich syna a prosila o požehnanie. Rodičia požehnali manželský pár znakom kríža, keď hovorili Požehnaj a ochraňuj Vás Boh. Ženich a prvý družba dostali od nevesty zelenú kytičku s kvietkami na znak tohto manželského zväzku. Tak sa manželský pár so svadobnými hosťami odobrali do kostola. Pred domom sa zoradil sprievod podľa zvyklosti. Na čele nevesta s prvým družbom, za nimi ženich s prvou družičkou a tak ďalší svadobčania.

Kým sa svadobný pár v svadobnom dome odoberal od svojich rodičov, svadobným hosťom a zvedavcom, ktorí prišli až k svadobnému domu, sa ponúkali koláče a štamperlík páleného.

Po svadobnom obrade, keď vychádzali z kostola, nevesta mala pripravené mince a cukríky, ktoré hádzala do vzduchu. Okolostojaci šikovne mince a cukríky do posledného kúska pozbierali zo zeme. Po ceste domov mládenec natiahli reťaz a ženich musel zaplatiť, aby ho pustili ďalej. Pri vstupe do domu povedala nevesta svokrovcom: „*Velavážení svokrovci. Bola to vôľa Pánova, že som s Vaším synom uzavrela manželský zväzok, a tak som oprávnená predstaviť sa ako Vaša dcéra. Zoberte ma radi do Vášho streda a berte ma ako jedno z Vašich detí. Budem sa zo všetkých síl snažiť získať si Vašu priazeň a rodičovskú lásku. Zachovaj, ochraňuj a požehnaj Vás Boh!*“ Nevesta dostala požehnanie, krajec chleba a sypal sa na nich cukor alebo ryža, aby boli bohatí a mali sladký život. Väčšinou kuchárka hodila prázdny tanier na zem na znak šťastia, pritom ženich musel pozametať črepiny. Nasledovala slávnostná hostina. Príhovor s prípitkom mladomanželom predniesol starejší. Po jedle sa tancovalo a spievalo so

sprievodom hudobnej skupiny až do rána. Hudobných skupín, ktoré hrávali na svadbách i na rôznych zábavných akciách, sa v priebehu desaťročí vystriedalo niekoľko. Známostou bola napríklad skupina pod vedením p. Brájera, neskôr Heideröslein. Bola to hudobná skupina z Nižného Medzeva, hudobná skupina z Lucia Bane, novodobá hudobná skupina Fabianka, Ameisen (KNS) a iné. Nevestina kytica sa dávala do okna alebo pred seba, ale ženich ju musel chrániť, aby ju niekto neukradol, pretože musel za ňu zaplatiť výkupné. O polnoci si nevesta za pomoci krstnej matky vyzliekla biele šaty a obliekla si pripravené šaty, väčšinou červené. Potom nevesta tancovala s každým, kto hodil peniaz do taniera. Tak si vytancovala nejaké peniaze na začiatok spoločného života.

Jablčné víno – äplbain

(zápis p. Ervín Medera)

Záhrady pri vyšnomedzevských domoch majú v priemere 15 – 20 árov. Plocha záhrad je vypočítaná tak, aby ovocím zásobili 8 – 10 člennú rodinu. Pestovali sa tu orechy, hrušky, slivky, čerešne, ojedinele višne, ríbezle a egreše, avšak najviac sa pestovali jablká, ktoré patrili k základnému konzumnému ovociu. Sadili sa letné jablká (kiemesäpl), ktoré dozrievajú na vyšnomedzevský odpust. Ďalej to boli jesenné a zimné jablká, tie sa odkladali. Z nadbytočného ovocia sa potom lisoval mušt, z ktorého sa potom vyrábalo víno alebo sa sterilizovaný mušt odkladal vo fľašiach. Dá sa povedať, že skoro celej obci lisovala mušt rodina Bárancov. Okrem veľkého hospodárstva mali aj veľkú ovocnú záhradu, ktorá poskytovala dostatok ovocia pre výrobu vína. Na lisovanie muštu mali špeciálne zariadenú miestnosť s mlynčekom na ovocie a veľkým lisom, do ktorého sa naraz zmestilo 5 vriec nastrúhaných jabĺk. Vo vtedajšej dobe sa lisovalo mechanicky pomocou veľkej skrutky. Po vojne tejto váženej a uznávanej rodine vzali skoro všetok majetok. Rodina sa v 60. rokoch z Medzeva vysťahovala. Lis od nich odkúpila rodina Schürgerovcov (Čani Hanes), ktorá nám občanom lisuje mušt v súčasnosti.

Mušt sa potom naplňuje do drevených sudov a sklenených demižónov a po pridaní istého množstva cukru sa nechá v pivniciach vykvasiť. Víno zraje v priemere 2 – 3 roky. Tradične sa podáva napríklad na výletoch pri pečení slaniny, pri páračkách peria ako vínové šodó alebo pri opravách domov remeselníkom a podobne. V chladných zimných mesiacoch sa podáva prevarené so škoricou a klinčekmi ako prevencia proti nádche a miernemu nachladnutiu. Hovorilo sa: „*a topl bain sol bida daine gesonthait sain*“ – hrnček vína nech je znovu tvoje zdravie. Taktiež sa patrilo dávno nevideného priateľa alebo známeho pozvať dnu na pohár vína: „*kom rain trink a pecha bain*“ – pod' dnu vypiť pohár vína. Málokedy bola odpoveď záporná: „*ich ge necht rain, ich šaista ofda-in bain*“ – nejdem dnu, nechcem tvoje víno.

V 30. rokoch sa stala takáto príhoda. U môjho prastrýka Hanelaina (Meder Ján) sa pravidelne večer schádzala na jablčné víno veselá čeliadka, a keďže v týchto rokoch bola napätá politická situácia, tak ich ktosi udal, že pri víne vedú protištátne politické reči.

Mantácke povesti

(zápis p. Eleonóry Fabiánovej)

O Rabaštáne

Jeden z našich najvyšších vrchov Rabaštán 1147 m n. m. (Zbojnícka skala) je opradený povestami o zbojníkovi Vdovcovi (mantácky – Raba Dobec). Tento sa zdržiaval na Zbojníckej skale, kde ukryl so svojimi druhmi veľké poklady. Tieto poklady podľa povesti raz na Kvetnú nedeľu nájde veľmi chudobný človek. Nachádzajú sa niekde v okolí Kamenného stola (fieekiga Tesch) a zvláštneho kamenného žlabu, ktorý si Dobec vytesal z dlhej chvíle (niečo ako zbojnícky diván alebo válanda). Keď ležal v tomto kamennom žlabe, tak sa odtiaľ díval na vyšnomedzevské vežové hodiny a vždy vedel, koľko je hodín. Odvtedy sa zachovalo príslovie „lukst abi Raba Dobec – pozeráš ako zbojník Dobec“.

Ako sa stal Dobec zbojníkom

Ako chlapec bol nízkej postavy, ale silný a hnevľivý, pre jeho malú postavu sa mu často posmievali. Raz sa jeho otec vybral na jarmok. Obával sa, že ho po ceste okradnú zbojníci, tak sa mu Dobec ponúkol, že pôjde s ním ako ochranka. Otec ho vysmial – kto by sa takého malého chlapa zľakol. Dobec sa preto veľmi nahneval, trochu sa zamaskoval, predbehol otca a bez problémov ho ozbýjal. Keď sa otec vrátil domov, rozprával, že ho ozbýjali zbojníci. Dobec to počul a vraví: „No vidíš otec, vyťahoval si sa, že by to musel byť chlap, čo by ťa mohol ozbýjať. A ja som ťa ozbýjal bez problémov, a pritom nie som až taký veľký. Stačilo, že som sa postavil na kameň.“ Po tomto úspešnom zboji na otcovi stal sa z neho zbojník.

Pod Rabaštánom najvyššie položená lúka pri Zlatom Buku sa volá Krištofova lúka (Krištof biess). Táto lúka patrila pradedovi Antlovcov – Krištofovi. Tomu raz pri kosení chcel Dobec ukradnúť voly, ale Krištof sa nedal. Dobec schytil bitku. Na druhý rok si Dobec naňho počkal, opäť ho prepadol, ale teraz už s družinou. Tentokrát bol zbitý Krištof, ktorý potom na následky zranení skoro zomrel.

Dobec a krásna Katarína

Raz sa Dobec dozvedel, že v neďalekej Moldave bude ples. Žiadalo sa mu trochu zábavy, preto sa tam vybral prezlečený za spišského grófa. Ples usporiadal moldavský zeman, ktorý mal krásnu dcéru Katarínu. Tá Dobca očarila na prvý pohľad a aj jej sa zapáčil neznámy gróf. Pozdával sa aj zemanovi, ktorý si začal robiť veľké plány. Slovo dalo slovo, a keď Dobec požiadal zemana o ruku krás-

nej Kataríny, šťastný otec ani chvíľu neváhal a súhlasil. Keď mladý gróf na ples oznámil, že sa s Katarínou vyberie na svadobnú cestu do cudziny, potešil sa, ako dobre vydáva svoju dcéru. Ale beda, svadobná cesta nevedla do cudziny, ale rovno do jaskyne pod Zbojnícku skalou. Zbojníci Kataríne hneď zoblíekli svadobné šaty, obrali ju o šperky a obliekli do bielej kutne zabitého mnícha. Plakala Katarína, plakala, lenže slzy obmäkčia skôr kameň ako srdcia zbojníkov.

Vychádzať smela len v noci, aby je ľudia nemohli zazrieť. Ak ju aj niekto náhodou zazrel v bielom rúchu, zľakol sa, že pod skalou straší, a bežal preč. Jednej noci však mala šťastie. Len čo padol súmrak, vybrala sa von. Zazrela starenku, ktorá sa vracala z Medzeva. Prelaknutá starenka stúpila a nemohla urobiť ani krok. Katarína, umorená žiaľom, jej rýchlo rozpovedala svoj príbeh. Poprosila ju, aby zašla za jej otcom a všetko mu povedala. Zeman, ktorý sa v duchu tešil, ako dobre sa má jeho dcéra v cudzine, sa veľmi zľakol, keď sa dozvedel, kde je Katarína. Hneď začal robiť prípravy a ráno sa na Zbojnícku skalou vybral na čele ozbrojeného oddielu. Obklúčili jaskyňu a vyzval zbojníkov, aby sa vzdali. Prekvapený Dobec, ktorý takúto návštevu vôbec nečakal, sa obesil. Ostatných pochytili a jaskyňu zasypali. Tak sa skočila svadobná cesta Kataríny.

(Podľa publikácie Bergstädte der Unterzips)

Ako bol Dobec na svadbe

Na Kloporte (Mníšek nad Hnilcom) bývala chudobná vdova, ktorá vydávala svoju dcéru. Hoci bola chudobná, chcela svojej dcére za ťažko ušetrené peniaze kúpiť výbavu. Aby nešla naprázdno, zobrala na chrbát krúpy, ktoré chcela predať. Vydala sa teda cez les po starej ceste do Medzeva. Čím vyššie stúpala, tým viac ju prenasledovala myšlienka o zbojníkovi, o ktorom počula, že okráda pocestných. Došla až do sedla a tam si sadla na zem, že si oddýchne. Zložila krošňu a ani si poriadne nevydýchla, keď sa tu pred ňou zjavil zbojnícky kapitán Dobec. Začal sa jej vypytovať, kam ide a koľko má peňazí. Zo strachu povedala radšej pravdu. To sa zbojníkovi zapáčilo, a pretože neklamala, pridal jej zo svojich peňazí a sľúbil, že príde aj na svadbu. A naozaj, keď bola svadba v najlepšom, pred domom zastal parádny koč. Vystúpil z neho veľkomožný pán, ktorý sa zabával po celú noc. Len čo sa objavil prvý ranný snehový lúč, vzácny hosť odišiel tak nečakane, ako prišiel. Nikto okrem vdovy a šťastných mladomanželov nevedel, že to bol sám zbojnícky kapitán Dobec.

(povešť prevzatá z knihy Mníšek nad Hnilcom od Güntera Zavatzkého)

Ako Dobec prepadol jelšavského učiteľa

Jelšavský učiteľ chodieval každú nedeľu pešo do Štítника hrať karty. Pri sebe mal stále dve zlatky, ktoré mohol prehrať. Jednu nedeľu, keď ako obyčajne išiel

hrať karty, prepadol ho Dobec so slovami: „Bohu dušu a mne peniaze“. Učiteľ mu odovzdal zlatky a začal nadávať, či sa patrí starého človeka takto prepadnúť. Nebol by vraj nič povedal, keby ho prepadol hneď za Jelšavou. Mrzí ho vraj to, že tolký kus cesty prešiel a teraz sa musí vrátiť, pretože nemá peniaze na karty. Dobec ho poľutoval a vrátil mu jednu zlatku. Tu druhú si nechal.

Dobcov klobúk

Nebol zázračný, ale utešený, lebo sa hovorí, že kto ho zazrel, išiel si na ňom oči nechať.

Raz Dobec prepadol levočského lekárniko Rochlitz, ktorý si išiel do Rožňavy po nevestu. Dobec si myslel, že doktori a lekárnici bývajú ustráchaní, takže s nimi nie je veľká robota, ale tentokrát sa prepočítal. Rochlitz bol silný človek, člen streleckého a šermiarskeho spolku, dobre jazdil na koni (slovom športovec). Vytrhol Dobcovi valášku a poriadne ho ňou vyťal, ale Dobcovi prišiel na pomoc jeho kamarát Membroš, a tak lekárniko premohli (Membroš – volali ho Beznosý – nemal nos, a tak keď išli na zboj, nos mu vymodelovali zo syra). Keď Rochlitz ležal pritlačený na zemi, Dobec mu povedal: „Nechcem ti kaziť svadbu, ale zlato, striebro, drahé látky necháš tu. Za to, že si bol taký odvážny, že si ma premohol, darujem ti na pamiatku môj klobúk, ktorý by som nedal len tak hocikomu.“ Tento klobúk visel v Rochlitzovej lekárni až do roku 1848, keď si ho vypožičali levočskí študenti na hranie divadla a potom ho zabudli vrátiť.

Odkázané bačkory

Keď Dobca išli obesiť, tak svojej sestre pošepol, nech si len pýta jeho bačkory, čo má na nohách. Ale ona sa bála. Dobca nechali na šibenici, až kým ho vrany nerozďobali a len kosti z neho ostali. Keď tam grófski sluhovia orali, našli tie bačkory a v nich v dvojitej podošve aj nejaké zhnité cedule, ktoré sa už nedali prečítať. Vtedy povedali sluhovia jeho sestre: „Vidíš, tie bačkory si si mala vziať, ktovie čo to boli za cedule a čo bolo na nich napísané.“ „Keď som sa bála,“ povedala ona. Sluhovia zabalili jeho lebku do ručníka a odniesli ju do betliarskeho kaštieľa grófovi Karolovi Andrášimu.

Dobec bol skutočná postava. Volal sa Michal Vdovec. Narodil sa roku 1802 v Henckovciach. Krstený bol 28. februára v Nižnej Slanej. Jeho otec sa volal Michal Vdovec a matka sa Mária. Popravený bol 29. decembra 1832 na Pališovom poli pri Henckovciach. Jeho lebku poslal gróf Karol Andrášim na výskum do Viedne chýrnemu profesorovi – kraniológovi, ktorý vraj podľa lebky vedel určiť vlastnosti človeka. Uvedený profesor sa však nazdával, že lebka zrejme patrí nejakému andrášiovskému predkovi, tak napísal do posudku, že patrila člove-

kovi, ktorý bol veľmi mravný, tichej povahy, múdry, vedecky založený. Lebka sa dones nachádza v inventári betliarskeho kaštieľa, dnes sa už nevystavuje. Veľa ľudí ju videlo a pamätajú si, že na nej boli ceruzkou nakreslené rôzne čiary a kružnice, znaky a čísla. Hovorí sa, že v okolí nášho územia boli aj iní zbojníci, ktorí za tiež zdržiavali na Zbojníckej skale. Jeden z nich pochádzal z Hačavy a vola sa Gordan. Bol to silný a impulzívny zbojník. V tomto období prichádzali na naše územie zbojníci aj zo Sedmohradska.

Namiesto záveru

Dovolili by sme si upozorniť na niekoľko momentov, ktoré boli pre nás pri zostavovaní publikácie, štúdiu, rozhovoroch a zamysleniach najviac inšpirovali.

Z historického hľadiska sú neprehliadnuteľné veľké kultúrne rozdiely medzi dvomi popisovanými komunitami – Nemcami/Mantákmi a Rómami. Ich osídľovanie územia, zvyky, tradície, produkty materiálnej i duchovnej kultúry sú výrazne odlišné. Je pozoruhodné, ako si po stáročia dokázali udržiavať svoje kultúrne špecifiká, ako si dokázali uchrániť svoju identitu, ako sa vyvíjali ich vnútorné štruktúry v rámci vlastných komunít.

Popri tom môžeme sledovať prepojenie týchto komunít (popri nich i ďalších) v spoločnom živote na spoločnom území. S opätovným akcentom na dobré spolunažívanie. Neprináleží nám vedecké hodnotenie podmienok a príčin tohto stavu, ani to nebolo našim cieľom. Chceli sme len upozorniť na niektoré zaujímavosti spojené so spoložitím špecifických komunít na vybranom území, ktoré nás môžu podnietiť k lepšiemu a hlbšiemu poznávaniu, výskumom a uchovávaniu, predovšetkým však inšpirovať k rozvíjaniu podmienok pre lepšie spolunažívanie medzi ľuďmi v súčasnosti.

Ak by sme mali stručne zhrnúť názory ľudí, vďaka ktorým táto publikácia vznikla (máme na mysli hlavne pamätníkov a všetkých účastníkov rozhovorov), urobili by sme to prostredníctvom niekoľkých téz:

Všetci ľudia žijúci na jednom území sa do istej miery potrebovali. Či po stránke hmotnej alebo duchovnej, uvedomovali si dôležitosť toho druhého pre ich vlastný život. Poskytovali si pomoc, služby, podporu, ochranu, skrátka vzájomne vytvárali podmienky pre kvalitnejší život. To všetko samozrejme nie na základe príslušnosti k etnickej skupine alebo bydlisku, ale na základe adresnosti a konkrétnosti. Keď sa začali meniť sociálnoekonomické podmienky v spoločnosti a všetko sa stalo „kolektívnym a spoločným“, prirodzené vzťahy (medzi komunitami vzájomne) začali zanikať a vznikali iné druhy vzťahov, ktoré však stratili svoju adresnosť.

Komunity i jednotlivci sa medzi sebou poznali. Poznali svoje vzájomné špecifiká, ktoré rešpektovali, poznali toho druhého nie ako príslušníka etnickej skupiny, ale ako človeka, vykonávateľa nejakej práce či činnosti, ako člena tej ktorej rodiny. Tu by sme odcitovali mladého rómskeho muža z Medzeva, ktorý výstižne poznamenal: „Jeden druhého sa bojíme, pretože sa nepoznáme. Keby sme sa poznali, vedeli by sme, kto je kto a že od koho môžeme čakať zlé a od koho nie.“ Okrem tejto veľmi sympatickej výpovede je pre nás inšpirujúce, že aj mladí ľudia čerpajú z dobrých skúseností, a to nielen na základe vlastných spomienok, ale aj spomienok svojich rodičov, predkov či akejsi kolektívnej pozitívnej pamäti komunity. Aj keď sa nemali možnosť stretnúť s niektorými

pozitívnymi príkladmi spoluzitia vo svojom živote (napr. kmotrovstvo Nemca v rómskej rodine), napriek tomu sú schopní uvedomiť si dôležitosť vzájomných adresných vzťahov a väzieb.

Existovali pravidlá, ktoré by sme dnešnou terminológiou mohli označiť ako mravné normy, ktoré boli zakotvené v živote komunít, a aj keď mali tieto normy svoje vnútorné komunitné špecifiká, existovali pravidlá (normy), ktoré mali svoje opodstatnenie na úrovni všetkých obyvateľov (napriec všetkými komunitami). Tieto normy prirodzene vytvárali spoločenskú klímu, ktorá zabezpečovala stálosť a trvácnosť vzťahov, a to na kolektívnej i individuálnej úrovni.

Mravné normy vyplývali z hodnôt preferovaných spoločnosťou a ochraňovali ich. Tým, že sa hodnoty spoločnosti za posledné desaťročia výrazne zmenili, pôvodné normy postupne strácali svoju dôležitosť a nevyhnutnosť. Z hodnôt, ktorými spoločenstvá žili ešte začiatkom dvadsiateho storočia, dnes, žiaľ, zostali len frázy, a to tak na kolektívnej, ako aj osobnej úrovni. Absenciu tohto prirodzeného systému začali suplovať normy právne, tie však na úroveň medziľudských vzťahov a dobrého spoluzitia nemajú takmer žiadny dosah.

Ľudí a komunity zblížovala spoločná práca a spoločné trávenie voľného času. Tento fenomén nezávisel od kvantity času tráveného spoločne pri pracovnej činnosti alebo spoločenskej udalosti, ale od kvality vzájomne posudzovanej. Súviselo to so zaradením do spoločnosti na akejkoľvek pozícii, ktorá však bola pre celé spoločenstvo dôležitá.

Po rozpade prirodzených väzieb medzi komunitami postavených na základe vzájomnej potreby sa najsilnejším inštitútom pre tvorbu a rozvíjanie vzťahov medzi komunitami stala škola. Pre vzájomné poznávanie a udržiavanie vzťahov je inštitúciou kľúčovou (dokonca sa dá povedať, že jedinou), keďže ostatné inštitúty, ktoré spoluzitie napomáhali (spoločné zamestnanie, spoločenský život apod.) fungujú čoraz menej. V niektorých častiach Slovenska už ani tento inštitút k tvorbe vzťahov potrebných na dobré spoluzitie nefunguje. V Medzeve je však naďalej škola „exkluzívne inkluzívna“, preto veríme, že práve ona je nádejou pre znovuobjavovanie dobrého spolunažívania.

Prílohy

Fotografie

Keď sme s p. Schmiedlom prechádzali množstvo fotodokumentačného materiálu z Medzeva, našli sme viacero fotografií kapiel z 20. storočia, v ktorých často hrávali rómski muzikanti. Ako komentoval pán Schmiedl: „Pozrite, na tejto fotografii je hudobná skupina Smoliari. Bola to zostava Vyšnomedzevčanov a Nižnomedzevčanov – Mantákov, Slovákov a Róma. Skupina fungovala desaťročia a hrala fakt veľmi dobre.“

„A na týchto fotografiách je skupina Gama, ktorá bola ešte pestrejšia. Hrali v nej Medzevčania, Popročania, Jasovčania – Mantáci, Maďari, Slováci a rómsky muzikant. A ladilo im to výborne.“

„Sú to fotografie a spomienky, ktoré by sa mohli stať dôkazom, že hudba je jeden z fenoménov, ktorý dokáže spájať národnosti a rôzne etniká“.

Július Rigo, dlhoročný
výborný primáš

Ešte v 70. rokoch 20. storočia chodila „cigánska banda“ počas sviatkov vinšovať a zahrať ľuďom

Z vystúpení skupiny na spoločenských podujatiach.
Zostava: F. Kaleta – gitara, J. Mertoš – basová gitara, S. Rudňanský – bicie,
P. Hartmann – klávesy, V. Horváth – trúbka

Krajšie, ako to popísal Miro Juhár, šéf skupiny, sa to asi ani nedá:

Hudobná skupina GAMA

70. roky sa výrazne prejavili na rozvoji hudby, kultúry a vývoji spoločnosti ako takej. Vznikali nové hudobné skupiny: Olympic, Elán, Blueefekt, Collegium musicum, Modus a vyrastali nové hviezdy, Marika Gombitová, Peter Nagy, Pavol Hammel, a mnoho ďalších interpretov modernej muziky v rôznych štýloch. Naštartovali to skupiny, vtedy u nás režimom zakázané. Od skupín Beatles, Deep Purple, Sweet, Slade, ktoré nám sprostredkovali prvý kontakt s rockovou muzikou, až po folkových spevákoch ako Petr Novák, Karel Kryl, ktorý nemali servítku na ústach pri kritizovaní vtedajšej spoločnosti. Tu niekde bol zárodok aj skupiny **GAMA**, keď sme sa mládež po večeroch stretávali v parkoch pri povestnom Kozabajne a hrali na gitarách Bratříčka od Kryla, Povídej od Nováka a drvil sa Olympic do rána.

Prvé zloženie skupiny **GAMA** v roku 1976 bolo **Miro Juhár, Ivo Džudži, Volfi Roob, Jozef Melikant, Milan Schmer**. Skúšali sme po rôznych kluboch, ako sme

Skupina Gama - fotografie z podujatia pre deti a spoločenských zábav

to vtedy nazývali, u dedka **Róberta Gedeona**, deda nášho kamaráta **Gerharda Štefaniho**. Na aparatúru išli vtedy skoro všetky peniaze, ktoré boli k dispozícii, po tvrdej drine sme začali hrať na Hačave, rázovitej dedinke, kde sme odohrali veľa tanečných zábav a svadiieb. Po čase sa na poste basgitaristu objavil **Laco Kocák**, ktorý prišiel zo Smolníka od skupiny Kryštál. Začali sme hrať aj po maďarsky, hoci sme nerozumeli ani slovo, ale bola to výborná muzika od Omegy, Bergendy, Illes, ale aj dobré maďarské čardáše.

Skupina sa časom rozpadla, chlapci išli brániť vlast' a vtedy v roku 1979 vznikla nová formácia skupiny **GAMA**. Frontman skupiny **Miro Juhár** – sólová gitara, spev, **Tibor Kolesár (Vrabec)** – gitara, **Juraj Buček (Jedlička)** – basgitar, **Marian Cehlár** – bicie nástroje. Hrávali sme v PT v Grunde, na akciách organizovaných Strojsmaltom, ale aj na tanečných zábavách a svadbách v Medzeve a aj v širokom okolí. To už bola trochu iná muzika. Boli to už skúsení parkoví rockeri. Na povinných prehrávkach nám v roku 1978 za skladbu Bažant na víne zatlieskal aj nebohý **Juraj Szabados**, známy muzikant z Košíc. Táto formácia zvládala aj náročnejšiu muziku s trojhlasným spevom. Hrávali sme Slzy tvý mámy od Olympiku, Michala Davida a jeho neskutočne krásne veci Dívčí pláč, Nonstop a iné dobré skladby. Nemali sme problém zahrať skladby od Katapultu, Dalibora Jan-

du, Smokie, Beatles, Deep Purple, Mira Žbirku. Po odchode bubníka **Mariana Cehlára** a basgitaristu **Jura Bučeka** skupina prijala nových členov. Na basu hral neskutočný muzikant z Moldavy **Vili Baščur**, Cigán, ako on hovoril, s veľkým srdcom a 100-percentným hudobným sluchom, dodnes hrá a vyrába husle, saxofóny hral **Laco Hilovský** z Poproču a na miesto bicích zasadol **Miro Juhár**. V tomto zložení skupina aj zanikla v roku 1991.

Čo pozitívne sa objavilo v médiách – škola

V medzevskej škole majú s nultým ročníkom dobré skúsenosti

Medzev 11. septembra (RPA) – Do Základnej školy v Medzeve v okrese Košice-okolie v novom školskom roku 2009/2010 nastúpilo na povinnú školskú dochádzku do nultého a prvého ročníka 69 detí. Z nich je 22 žiakov nerómskeho pôvodu. Rómsku tlačovú agentúru (RPA) o tom informovala zástupkyňa školy Jolana Rudlianska.

Slávnostné otvorenie školského roku sa konalo na školskom dvore. Vedenie školy všetkých žiakov uvítalo a po príhovore riaditeľa žiaci prvých a nultých ročníkov po prvýkrát zasadli do školských lavíc.

„V tomto školskom roku sme znovu otvorili dve triedy nultého ročníka, ktoré navštevuje 29 žiakov, z toho ani jedno dieťa neabsolvovalo predškolskú výchovu. Všetci žiaci sú rómskeho pôvodu. Nultý ročník sa nám z predchádzajúcich rokov osvedčil. Za pomoci dvoch rómskych asistentov učiteľov sa nám darí deti pripraviť pre nástup do prvého ročníka. Väčšina z týchto detí nevie hovoriť po slovensky, keďže ich materinský jazyk je rómčina. Preto si spoluprácu asistentov pochvaľujú najmä triedni učitelia. Do nultého ročníka sme mohli zaradiť také dieťa, ktoré nebolo dostatočne pripravené pre nástup do prvého ročníka a na základe predchádzajúceho psychologického odporúčania. Samozrejme, vždy s informovaným súhlasom zákonného zástupcu, ktorý má právo rozhodnúť o tom, či dieťa s odloženou školskou dochádzkou bude navštevovať materskú školu alebo nultý ročník,“ vysvetlila zástupkyňa.

Nultý ročník základnej školy je určený pre deti, ktoré k 1. septembru dosiahli fyzický vek šesť rokov, no nedosiahli školskú spôsobilosť, pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia a vzhľadom na sociálne prostredie nie je u nich predpoklad zvládnutia vzdelávacieho programu prvého ročníka základnej školy.

Základná škola v Medzeve pre 40 prvákov otvorila šesť tried prvého ročníka. Okrem 22 nerómskych žiakov sú ostatní rómskeho pôvodu. Z 18 rómskych žiakov 12 navštevovalo materskú školu, zvyšných 6 žiakov bolo na základe psychologického vyšetrenia a na odporúčanie špeciálnej pedagogičky tiež zaradených do prvého ročníka.

Základnú školu v Medzeve navštevuje v školskom roku 2009/2010 510 žiakov, z toho 70 percent z nich je rómskeho pôvodu.

(RPA, 11. 9. 2009. Dostupné na <http://www.mecem.sk/rpa/?id=search&lang=slovak&show=17108>)

V Medzeve majú krajskú raritu: Úspešný basketbalový krúžok, ktorý navštevujú len rómske dievčatá

Medzev 29. novembra (RPA) – Rómska mládež v Medzeve sa intenzívne venuje športu, predovšetkým basketbalu. Podmienky na to im vytvára Stredná odborná škola v Moldave na Bodvou, pracovisko Medzev. Rómsku tlačovú agentúru (RPA) o tom informoval učiteľ SOŠ Vojtech Schmiedt, ktorý vedie basketbalový krúžok dievčat. „Momentálne krúžok navštevuje 15 – 17 dievčat. Sú veľmi usilovné. Myslím, že sme rarita v celom kraji,“ hovorí Schmiedt.

Podľa neho dostali dievčatá dresy a aby mohli trénovať, musia chodiť do telocviční v okolitých školách, pretože telocvičňa na škole je veľmi malá a nevhodná. Napriek tomu však dievčatá na krúžok chodia často aj zo vzdialených obcí alebo po skončení školy.

(RPA, 29. 11. 2011. Dostupné na <http://www.mecem.sk/rpa/?id=search&lang=slovak&show=21694>)

V Medzeve Rómov neoddeľujú, deti majú rovnaké šance Košícký Korzár 11. 1. 2012

Návod, ako riešiť aj problém školy v Šarišských Michalanoch, funguje úspešne v Medzeve.

MEDZEVE. Vlastný spôsob, ako spojiť Rómov s ostatnými žiakmi, našli v Základnej škole v Medzeve.

Oddelovanie rómskych detí od ostatných sa stalo témou potom, čo Okresný súd v Prešove rozhodol, že škola v Šarišských Michalanoch osobitnými triedami pre Rómov porušila zásadu rovnakého zaobchádzania.

Súd nariadil, aby deti do 30 dní nanovo premiešala.

Niektorí Rómovia sú medzi najlepšími

Základná škola v Medzeve má 565 detí a z rómskych rodín je ich 344, teda viac ako 60 percent. Škola dáva všetkým rovnakú šancu. Vypláca sa to. Niektorí rómski žiaci patria k najlepším.

Piatačka Erika Tomková chce byť právničkou. Učitelia nepochybujú, že na to má. Aj keď je Rómka.

„Erika patrí medzi najlepších angličtinárov v triede. Stojí medzi jednotkou a dvojkou, ale nesmierne sa snaží. Výborne napísala aj poslednú písomku. Som veľmi spokojná s jej prístupom k vyučovaniu aj s jej správaním,“ hovorí o milom dievčati angličtinárka Gertrúda Kovalíková.

Eriku si nevie vynachváliť aj jej spolužiačka Simona Herichová. „Je super dievča a kamarátka. Rozumieme si, navzájom si pomáhame. Keď treba, aj úlohu nám dá opísať.“ Dievčine pri chvále stúpa do tváre rumenec.

Erika Tomková chodí od prvého ročníka do jednej z dvanástich zmiešaných tried. V laviciach zvyšných šestnástich sedia už len výlučne Rómovia.

Nultý ročník

Riaditeľ Základnej školy v Medzeve Ervín Schmotzer nerobí medzi deťmi rozdiel: „Všetky majú rovnakú šancu. Záleží len na nich, no predovšetkým na ich rodičoch, či ju využijú.“

Zápisy rómskych detí do prvého ročníka robia priamo v osade. Od asistenta učiteľa, ktorý je zamestnancom školy, a učiteliek v materskej škole majú podrobné informácie, v akých sociálnych pomeroch dieťa žije, či sa rodičia oň starajú, aké má predpoklady na zvládnutie učiva.

Dieťa, ktoré navštevovalo materskú školu, automaticky zaradia do zmiešanej triedy.

„Keď neovláda slovenčinu, je zanedbané, nepozná mydlo, uterák, príbor či pekné slovo otca a matky, musí absolvovať po porade so psychológom buď

nultý ročník, alebo mu začiatok školskej dochádzky odložíme o rok," vysvetľuje riaditeľ.

Väčšina detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktoré neabsolvovali materskú školu, je v rómskych triedach.

„Tam volia učitelia predsa len iný prístup, iné tempo. To však neznamená, že v nich budú do ukončenia povinnej školskej dochádzky,“ vysvetľuje riaditeľ.

Spoluziakmi ôsmačky Martiny Horváthovej boli do piateho ročníka len rómske deti. Patrila k najlepším, teraz je v zmiešanej triede.

Košický Korzár, 11. 1. 2012

Zástupkyňa riaditeľa Gertrúda Schürgerová štyri roky učila rómske deti v nultom ročníku.

„Pre deti, ktoré poznali len chudobu, špinu, hlad, krik, prídu k nám špinavé a zavšivavené, je to v prvom momente civilizačný šok. Ale veľmi rýchlo si zvyknú a rady k nám chodia. Vidia, že sa dá žiť aj inak.“

Aj keď čoraz viac rómskych žiakov z Medzeva absolvuje strednú či dokonca vysokú školu, väčšina z nich si musí zopakovať jeden i viac ročníkov na základnej.

„Pre učiteľov je to sifyfovská práca. Môžu sa na smolu obrátiť, dať deťom dušu, keď ich rodina zanedbáva. Všetok čas a energia vychádzajú nazmar,“ hovorí zástupkyňa riaditeľa Jolana Rudňanská.

Učitelia i vedenie školy v Medzeve sa zhodujú, čo by deťom zo sociálne znevýhodnených rodín pomohlo – uzákoniť povinnosť, že deti zo zlých sociálnych pomerov musia povinne absolvovať minimálne rok v materskej škole.

„Nie zadarmo, rodičia by mali prispieť. Pretože, čo dostanú zadarmo, to si nevážia. Keď platí zákon o rodine, štát by mal vyžadovať, aby ho rodičia aj striktno dodržiavali,“ myslí si riaditeľ Schmotzer.

(Košický Korzár, 11. 1. 2012. Dostupné na <http://kosice.korzar.sme.sk/c/6212886/v-medzeve-romov-neoddeluju-deti-maju-rovnake-sance.html>)

Z kroniky Základnej školy Grundschule v Medzeve

Romathan

Dňa 25. 6. 2010 nás navštívilo profesionálne rómske Divadlo ROMATHAN. Predstavili sa rozprávkou Vilko v lesnej ríši.

Skvelých hercov sme odmenili veľkým potleskom.

Spevákko-tanečné vystúpenie

Dňa 28. 5. 2010 sa konalo na multifunkčnom ihrisku v priestoroch ZŠ – GRS Medzev spevákko-tanečné vystúpenie rómskych žiakov pod vedením p. asistentky S. Dzurikovej.

Pani Dzuriková je vedúcou krúžku Rómsky spev a tanec, ktorý má 28 členov.

Rómski žiaci predviedli svoje tanečné a spevákke umenie takmer celej škole. Diváci vytvorili perfektnú atmosféru a účinkujúcich odmenili búrlivým potleskom.

DRUŽSTVO ŽIAKOV V SÚŤAŽNOM ROČNÍKU
2010/11 - JARNÁ ČASŤ - I. TRIEDA - OFZ

HORNÝ RAD - GAZDA ST. (TRÉNER), JEMKE,
FRANKOVIC DOH., REDYAI, TRIBULA,
SCHÜRGER, KNAP J. (VED. DŹUŠTVA)

DOLNÝ RAD - TURTAČ, PÁČY, BUDYI, SHORADÁ,
FRANKOVIC JAN, KNAP, QVALICH,

V LÁHU - KLEHPÁR

Vývoj medzevských priezvisk

(spracoval Jozef Schmiedl)

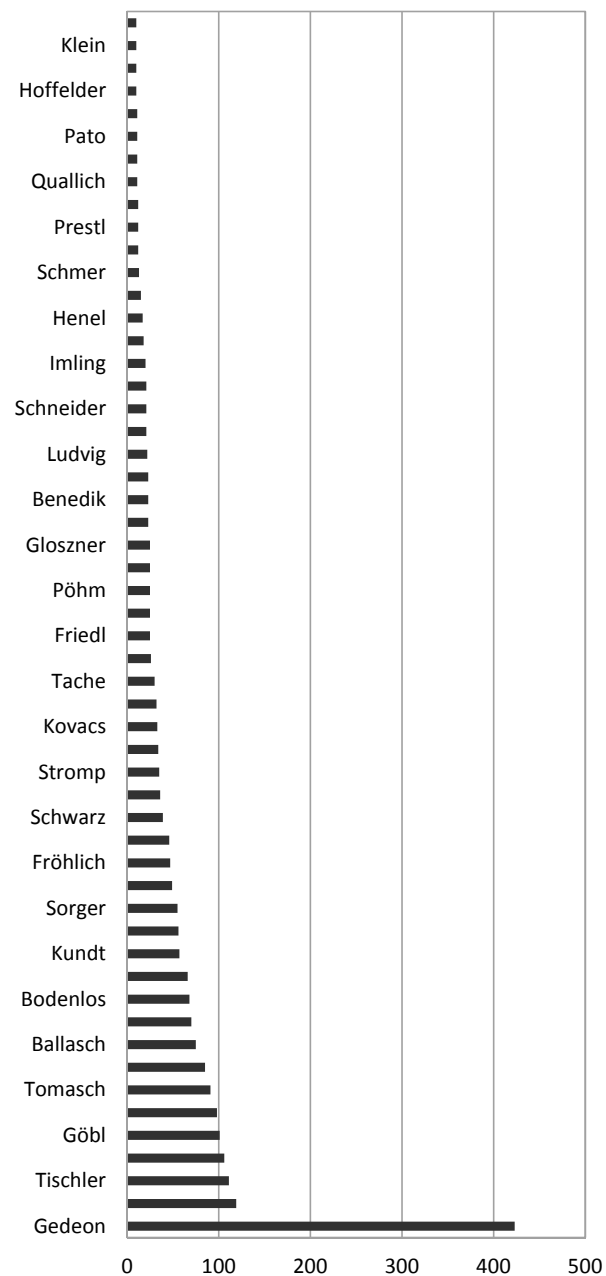
Ako je pre Medzevčanov typický ich pôvod a národnosť, tak sú typické aj ich priezviská. K dispozícii máme prehľad priezvisk aj s počtom osôb, ktoré boli ich nositeľmi, z 31. 10. 1857. Tieto údaje dokážeme porovnať so súčasným stavom. Zmena je do očí bijúca. Príčin takejto veľkej zmeny je niekoľko. Je to vystahovalectvo za prácou v poslednej dekáde 19. storočia, potom sociálne inžinierstvo ku koncu II. svetovej vojny a po nej – najprv Hitlerov bizarný plán presídliť všetkých Nemcov do Nemecka realizovaný na Medzevčanoch v roku 1944, po vojne zase realizácia Benešových dekrétov s následným násilným vysídlením. Čiastočne je to aj emigrácia, ako útek pred totalitou v rokoch 1948 – 1989 a v posledných desaťročiach najmä nárast počtu obyvateľov niekoľkých rómskych rodín.

Charakteristické pre Medzevčanov je, že si k menu a priezvisku pridávali tretie meno – prímenie, pre ľahšiu identifikáciu.

Priezviská k 31. 10. 1857

Gedeon	423
Schürger	119
Tischler	111
Wagner	106
Göbl	101
Schuster	98
Tomasch	91
Brörtl	85
Ballasch	75
Strömpl	70
Bodenlos	68
Schmiedl	66
Kundt	57
Eiben	56
Sorger	55
Antl	49
Fröhlich	47
Müllner	46
Schwarz	39
Böhm	36

Stromp	35
Stefani	34
Kovacs	33
Koosch	32
Tache	30
Pflegner	26
Friedl	25
Malicky	25
Pöhm	25
Müller	25
Gloszner	25
Schmotzer	23
Benedik	23
Schmidt	23
Ludvig	22
Pimzner	21
Schneider	21
Krupizer	21
Imling	20
Holop	18
Henel	17
Ruzbazky	15
Schmer	13
Frint	12
Prestl	12
Roob	12
Quallich	11
Kozman	11
Pato	11
Pukelnik	11
Hoffelder	10
Rührkraut	10
Klein	10
Trkovszky	10
Spolu:	2470
Ostatní:	608
Celkovo obyvateľov:	3078

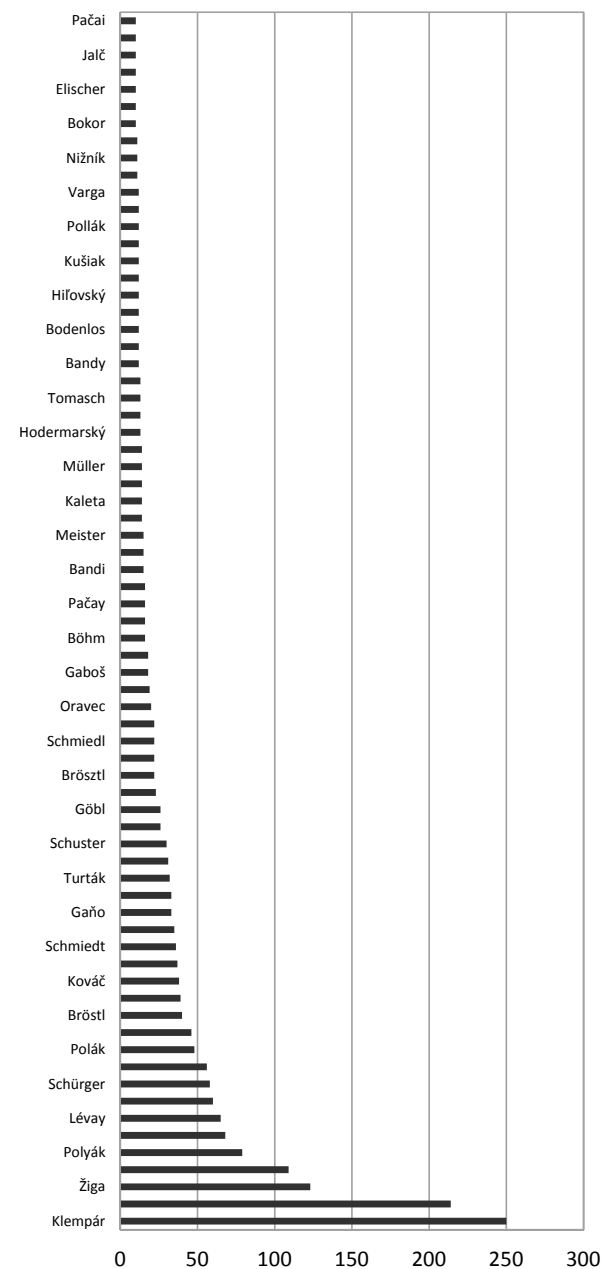

Príezviská k 30. 4. 2012

Klempár	250
Horváth	214
Žiga	123
Bugyi	109
Polyák	79
Gedeon	68
Lévay	65
Lévai	60
Schürger	58
Antl	56
Polák	48
Eiben	46
Brörtl	40
Zvirinský	39
Kováč	38
Rybár	37
Schmiedt	36
Schmotzer	35
Gaňo	33
Kompuš	33
Turták	32
Rigo	31
Schuster	30
Ballasch	26
Göbl	26
Tomko	23
Brösztl	22
Schmer	22
Schmiedl	22
Tóth	22
Oravec	20
Pöhm	19
Gaboš	18
Quallich	18
Böhm	16
Méder	16
Pačay	16

Tischler	16
Bandi	15
Bernáth	15
Meister	15
Hudák	14
Kaleta	14
Matik	14
Müller	14
Revický	14
Hodermarský	13
Smorada	13
Tomasch	13
Tomásch	13
Bandy	12
Istika	12
Bodenlos	12
Dudy	12
Hil'ovský	12
Hoffmann	12
Kušiak	12
Pokuta	12
Pollák	12
Timko	12
Varga	12
Gábor	11
Nižník	11
Ružbacký	11
Bokor	10
Bučko	10
Elischer	10
Flegner	10
Jalč	10
Juhás	10
Pačai	10
Spolu:	2264
Ostatní:	1659
Celkovo obyvateľov:	3923

(Zvýraznené sú Rómske priezviská)

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
– program Kultúra národnostných menšín 2012

V rámci projektu

Interetnický výskum obce Medzev – Nemci a Rómovia v jednej obci
– príprava a realizácia interetnického výskumu
– spolunažívanie Nemcov a Rómov v obci Medzev
(KNM-1759/2012/1. 5. 3)

V práci boli použité materiály z pripravovanej publikácie

V. Bistika, V. Gedeon, A. Gášparová, J. Schmiedl a kol. – Medzev

a materiály z bakalárskej diplomovej práce

Gabriely Brychtovej – Náboženstvo v súčasnej rómskej osade
Filozofická fakulta Masarykovej Univerzity – Ústav religionistiky
Brno 2005

Prepis zvukových záznamov z r. 2012 – Michal Smetanka
Písomné zápisy vyhotovené Eleonórou Fabiánovou a Ervínom Mederom

Autori: PaedDr. Michal Smetanka – Ing. Jozef Schmiedl
Názov: **Mnohonárodnostný Medzev.**
Spomienky na spolužitie Nemcov a Rómov
Recenzent: Mgr. Alexander Mušínska, PhD.
Grafická úprava: Mgr. Sergej Pančák - W&A
Ilustrácie: Fero Guldan
Vydavateľ: Centrum antropologických výskumov v Prešove v spolupráci
s Nadáciou Solidarita-Východ z Košíc a Ústavom rómskych
štúdií Prešovskej univerzity v Prešove
Vydanie: Prvé, 2012
Tlač: Tlačiareň Kušnír, Prešov

ISBN 978-80-89450-07-7